

1931.

XVI. ÉV

A SZENT ISTVÁN
AKADÉMIA
ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1937

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának XV. rendes ünnepi-ülése 1931 december hó 20-án

I. Elnöki megnyitó. Gr. Apponyi Albert elnöktől	1
II. Szent Erzsébet és Szent Ferenc. Balanyi György osztálytitkártól	3
III. A zarándok. Gáspár Jenő rendes tagtól	14
IV. Szent Erzsébet batárja. Kocsis László rendes tagtól	25

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.

Tárkányi Béla és köre az egyházi énekköltészet terén. Kivonat Tordai Ányos rendes tagnak 1931 márc. 20-án tartott székfoglaló-előadásából	28
Négytornyúak voltak-e az Árpádházi székesegyházak? Szőnyi Ottó rendes tag 1931 okt. 9-én tartott székfoglaló-előadásának kivonata	39
A marburgi harangok. Gáspár Jenő 1931 nov. 27-én tartott székfoglalója	40

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

Asszimptotikus tetraéderek térfogata a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill rendes tag 1930 dec. 5-én tartott felolvasása....	59
---	----

II. A Szent István Akadémia tagjai. 66

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei.

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése 1931. évi jan. hó 23-án.....	70
A II. osztálynak első felolvasó-ülése 1931. évi febr. hó 6-án	70
A III. osztálynak első felolvasó-ülése 1931. évi febr. hó 13-án ..	70
A IV. osztálynak első felolvasó-ülése 1931. évi febr. hó 20-án.....	70
Első együttes-ülés. 1931. évi febr. hó 27-én	70
Az I. osztálynak második felolvasó-ülése 1931. évi márc. hó 6-án	72
A II. osztálynak második felolvasó-ülése 1931. évi márc. hó 20-án	72
A III. osztálynak második felolvasó-ülése 1931. évi ápr. hó 17-én	72
Második együttes-ülés 1931. évi ápr. hó 24-én	73

Ezt követi:

A IV. osztálynak második felolvasó-ülése	73
Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1931. évi május hó 1-én	73
A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1931. évi május hó 8-án	73
Ünnepi együttes-ülés 1931. évi június hó 5-én	74

Ezt követi:

A IV. osztálynak rendkívüli felolvasó-ülése.....	74
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1931. évi október hó 9-én	74
Harmadik együttes-ülés 1931. évi október hó 23-án	74
Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1931. évi november hó 6-án	74

A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1931. évi november hó 20-án	74
A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1931. évi nov. hó 27-én	74
A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1931. évi december hó 4-én	74
Negyedik együttes-ülés 1931. évi december hó 11-én	75

IV. Beszédek és méltatások.

I. Négyesy László másodelnök üdvözlése Sajó Sándor osztályelnök-től 1931. évi február hó 27-én	75
II. Gr. Apponyi Albert elnök üdvözlése Négyesy László másodelnök-től 1931. évi június hó 5-én	76
III. Mihályfi Ákos osztályelnöknek üdvözlő beszédei:	
1. Tóth Kálmán rendes tagnak székfoglalója alkalmából 1931. évi január hó 23-án	78
2. Somogyi József rendes tagnak 1931. évi március hó 6-án tartott székfoglalója alkalmából	78
3. Kmoskó Mihály rendes tag halála alkalmából 1931. évi május hó 1-én	79
4. Takáts Ernő rendes tagnak 1931. évi május hó 1-én tartott székfoglalója alkalmából	80
5. Frank Antal rendes tagnak 1931. évi november hó 6-án tartott székfoglalója alkalmából	80
IV. Kollányi Ferenc, a II. osztály elnökének beszédei:	
1. Pezzenhofer Antal rendes tag székfoglalója alkalmából 1931. évi február hó 6-án	81
2. Mihályi Ernő rendes tagnak 1931. évi május hó 8-án tartott székfoglalója alkalmából	81
V. Sajó Sándor osztályelnök beszédei:	
1. Eckhard Sándor rendes tagnak 1931. évi február hó 13-án tartott székfoglalója alkalmából	82
2. Divald Kornél rendes tag halála alkalmából, 1931. évi április hó 17-én	82
3. Tordai Ányos rendes tagnak 1931. évi április hó 17-én tartott székfoglalója alkalmából	83
4. Szőnyi Ottó rendes tagnak 1931. évi október hó 9-én tartott székfoglalója alkalmából	83
5. Gáspár Jenő rendes tagnak 1931. évi nov. hó 27-én tartott székfoglalója alkalmából	83
VI. Suták József osztályelnök beszéde:	
Dudich Endre rendes tagnak 1931. évi dec. hó 4-én tartott székfoglalója alkalmából	84
VII. Papp Károly osztálytitkár bucsú beszéde:	
Böckh Hugó r. tag ravatalánál 1931. évi dec. hó 8-án	85
VIII. Várdai Béla osztálytitkár bucsú beszéde:	
Kontor Elek r. tag ravatalánál 1929. évi máj. hó 5-én	85
V. Halálozások	86
VI. Függelék.	
Az Értesítőben megjelent ünnepi előadás kivonatának fordítása. Ste Elisabeth et St. François d'Assise	87

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK

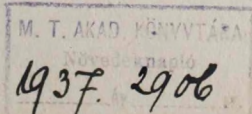
XV. RENDES ÜNNEPI-ÜLÉSE 1931. ÉVI DECEMBER 20-ÁN.

I.

ELNÖKI MEGNYITÓ.

Gr. Apponyi Albert elnöktől.

A most végéhez közeledő és az ezt megelőző esztendő jubiláris esztendőik jellegével bírnak. Szent Imre, Szent Ágoston, Páduai Szent Antal és Szent Erzsébet jubileumait ünnepelte az Egyház ezekben az években. Minket magyarokat a kegyeletes és áhítatos visszaemlékezések e sorából Szent Imre és Szent Erzsébet érdekelnek különösen közelről. Az elsőnek jubileumát a múlt évben ünnepeltük meg világra szóló fénnel, nemzetünknek minden tekintetben nagy hasznára. Ezidén Magyarországi Szent Erzsébetről emlékezünk meg, erről a tüneményes női alakról, mely teljes kifejlődését igaz, Németországban nyerte, sőt nevelését is, a Thüringiai trónörökösrel már zsenge korban történt eljegyzése folytán ; de születésénél fogva, az ereiben folyt Árpád vérnek címén mégis a miénk is, a magyar egyéniségben rejlő lehetőségeket ragyogtatja tündöklő egyénisége. És ha legújában egy német folyóiratról értesültem, amely szentünknek ezt a magyar eredetét szinte olyan eredendő bűnfélének állítja oda, melytől tisztulnia kellett, mondván, hogy ő a rémtetteiről (Untaten) hírhedt Árpád-dinasztiából származott, úgy mi a történelmi alaposág e bámulatos megnyilatkozásán épülhetünk ugyan, de egész szerényen szembe állítjuk vele azt a tényt, hogy mégsem egészen rossz törzsből fakadhatott ez a dúsan virágzó ág, abból az Árpád-házból tudniillik, mely háromszáz éven belül öt szentet és még több boldoggá avatott férfiút és nőt adott az Egyháznak, melyből származtak Szent István, egy népnek apostola, és Szent László királyok, az előbbi a Kereszténység és a nyugati kultúra egy erős végbástyájának felépítője, a második a keresztény lovag-típusnak a középkorban egyik legtündöklőbb megszemélyesítője ; ezeken kívül pedig egész sorozata a nagy uralkodóknak ; Kálmán, III. és IV-ik Béla, V-ik István ; országépítő férfiak, aminőket hasonló arányszámban egyetlen európai dinasztia

sem adott a történelemnek. Magyarországi Szent Erzsébet tehát nem elszigetelt fényfolt egy sötét háttéren, nem kell pirulnia családi eredeteért, rokonságáért, magyar hagyományaiért; a német kultúrának pedig, melybe belépett, melynek kincseit öregbítette, nem volt rajta mit tisztítania; elég dicsőség, hogy egyéniségét azzá fejlesztette, aminővé lett az egész világ bámulatára és épülésére.

Nem, hazánkat nem lehet megfosztani attól a fénysugártól, mely Szent Erzsébet alakjáról óra is esik; és ezt tudja és méltányolja az egész világ. Ép e napokban vettem jóleső érzéssel hírért egy Párizsban rendezett Szent Erzsébet-ünnepélynek, melyet a Párizsi Bibornok Érsek vezetett. Hiszen a franciák lelkületéhez Montalambert remek életrajzi munkája hozta közel Szent Erzsébet emlékét. Az említett ünnepen a Bibornok Érsek beszédet tartott, amelyen, ismét Montalambert nyomdokain haladva, különösen kiemeli szentünknek magyar vonatkozásait és ehhez azt fűzi, hogy az ő kultusza szellemi kapcsolatot teremt a francia és a magyar lélek között. Legyen úgy.

Kell-e kiemelnem szent Erzsébet emléke ünneplésének különös időszerűségét a mi napjainkban, az általános nyomorúság e napjaiban? Volt-e idő, melyben aktuálisabb lett volna a keresztény felebaráti szeretet és könyörületesség e hősnőjének képe mint épen ma? Az egyetlen eset, amelyben ő, ha a betűt nézzük, a hitvesi odaadás ellen látszott véteni, az volt, amikor férje jóindulatból és előrelátó óvatosságból korlátozni kívánta túlaradó jótékonyági cselekvését, a szent azonban magát e tilalmon túltette. Az Úr Isten pedig az ő pártjára állott, csodát mívelt kedvéért, rózsákra változtatta a szegényeknek szánt kenyeret és ezzel megnyitotta a különben nemesszívű fejedelem szemeit a magasabb hivatás iránt, mely Szent életpárját a könyörület gyakorlatában arra ösztönözte, amit a világiás felfogás túlzásnak nézett. Valóban, nem eshetett volna jobb időre Szent Erzsébet jubileuma.

Az ő életének, erényeinek, megpróbáltatásainak, diadalmas lelki kifejlődésének képét ez ünnepi ülés folyamán hivatottabbak fogják a tisztelt közönség elé tárni. De elnöki tiszteből folyt az a kötelesség, hogy az ünnep jelentőségére különösen magyar szempontból figyelmüket felhívjam és megindokoljam, ha ugyan indokolásra szorul, hogy Akadémiánk, kettős, de összeeső katolikus és magyar jellegénél fogva, ezt az ünnepi közgyűlést Szent Erzsébet emlékének szánta, abban a hitben, hogy ezzel nem csupán saját érzelmeinek és hivatásának tesz eleget, hanem örömet szerez Akadémiánk azon barátainak, kik meghívásunkra megjelentek, mert egy óráig időzni engedi őket a legnemesebb és egyúttal legszeretreméltóbb lelkek egyikének társaságában, amelyek valaha Isten képmását emberi alakban ragyogtatták.

II.

SZENT ERZSÉBET ÉS SZENT FERENC.

Balanyi György osztálytitkártól.

Szent Erzsébet és Szent Ferenc személyesen nem ismerték egymást, de tudtak egymás létezéséről és kölcsönös nagybecsüléssel viseltettek egymás iránt. Ismeretségüket Hugolin bíboros, a későbbi IX. Gergely pápa közvetítette. A középkori egyháztörténelem e különös Janus-arcú szereplője arról nevezetes, hogy harmonikus szintézisben egyesítette magában az univerzális pápaság hierokratikus törekvéseit és kora elmélyült katolicizmusának sziklaszilárd hitét és bensőséges miszticizmusát. Míg ugyanis egyrészt törhetetlen energiával dolgozott VII. Gergely, III. Sándor és III. Ince egyházpolitikai célkitűzéseinek hiánytalan valóráváltásán, másrészt égő buzgalommal fáradozott az egyház királynői palástját beszenyező visszaélések megszüntetésén és a vallásos élet elmélyítésén.¹

Hugolin bíboros a politikus és jogász külső meze alatt gazdag és finomszövedékű lelket hordott keblében, mely élénken rezonált a magasabb igényű vallásos élet minden megnyilatkozására. Élete legboldogabb óráinak azokat tartotta, melyeket jámbor szerzetesek társaságában tölthetett. Így tudjuk róla, hogy lelki felüdülésért rendszerint a kamaldoli atyákhoz fordult. Ha a politikai ügyek intézése vagy az egyházkormányzat vitele kifárasztotta testét, kimerítette szellemét, Camaldoli szent magányába menekedett és ott a jámbor atyák társaságában imádsággal és elmélkedéssel igyekezett lerázni a port, mit a világi ügyekkel való bajlódása hullatott lelkére.² Szelleme csodálatos érzékenységgel reagált minden kísérletre, mely az eszménység uralmának állandósítását célozta és bámulatatos rugékonysággal simult a legkülönbözőbb kiindulású vallásos mozgalmak egyéni sajátosságaihoz.³ Fiorei Joachimnak, a híres kalábriai prófétának gazdag

¹ Goetz W.: Die ursprünglichen Ideale d. hl. Franz v. Assisi. Hist. Vierteljahrschrift, 1903. 43. l.

² Wadding L.: Annales Min. ad ann. 1220. n. 18.

³ Brem E.: Papst Gregor IX. bis zum Beginn seines Pontifikats. Heidelberg, 1911. 71. l.

misztikus erejű reformtörekvéseibe époly tökéletesen bele tudta magát élni, mint a dominikánus és franciskánus mozgalom magasan szárnyaló idealizmusába. Szent Ferenc életírója, Celanói Tamás testvér találóan jegyzi meg róla: «Hugolin úr utánozta a testvéreket és a szentség után izzó vágyában együgyű volt az együgyűekkel, alázatos az alázatosakkal, szegény a szegényekkel. A testvérek közt testvér volt, a kisebbek közt legkisebb és amennyire csak tehetett, életében és szokásaiban úgy iparkodott mutatkozni, mint azok egyike».¹

Sajátos lelki berendezéséből következett, hogy Hugolin valósággal szomjúhozta az áhitat és bensőség megszemélyesítőinek barátságát. Ha egy-egy újabb szent, pap, szerzetes vagy világi, férfi vagy nő tűnt fel látóhatárán, nem nyugodott mindaddig, míg csak személyes kapcsolatba nem jutott az illetővel. Szent Erzsébettel való összeköttetése is így kezdődött. A szentéletű magyar királyleány jámborságának és irgalmas szeretetének ugyanis hamar híre kelt. Hugolin áhitatos tisztelettel fordította fejét az új üstökös felé és sietett érintkezést keresni a buzgó fejedelemnővel. Még férje életében több ízben felkereste őt biztató, kitartásra serkentő leveleivel és azontúl állandó figyelemmel kísérte minden lépését; sőt alkalomadtán Szent Ferenc figyelmét is felhívta rája. A szent örömmel és benső megleléssel hallott nő képmásának erényekben gazdag életéről és esetről-esetre szívesen elbeszélgetett tündöklő szentségéről, szigorú szegénységéről és mély-séges alázatosságáról. Kevéssel halála előtt tetteleg is megmutatta a fejedelemasszony iránt érzett különös tiszteletét, amennyiben a bíboros biztatására elküldötte neki ajándékkul a köpenyét.²

Szent Erzsébet mondhatatlan örömmel fogadta a szent patriarcha nagyrabecsülésének e beszédes bizonyosságát; sokkal jobban örült az ütött-kopott köpenynek, mintha ugyanolyan súlyú aranyat vagy drágakövet kapott volna. Azontúl legszívesebben abban járt és még halála óráján is vele foglalkozott. Mikor ugyanis egyik bizalmasa emléktárgyért esengett hozzája, így válaszolt neki: «Ime, reád hagyom köpenyemet; de, kérlek, ne anyagának silányságát nézd, hanem drágalátos szegénységére figyelmezz. Mert jó lélekkel mondhatom neked, hogy az áldott Krisztus mindannyiszor készségesen teljesítette kérésemet, valahányszor abban járultam kegyes színe elé».³

¹ Cel. 103. 1.

² . . . quamobrem dictus pontifex cum predicto sancto super auditis aliquando de ipsius famule dei Elysbeth sanctitate tam famosa, paupertate tam stricta et humilitate tam profunda familiariter conferebat. Huyskens A.: Der sog. Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elisabeth confectus. Kempton-München, 1911. 66. l. j. Ezentúl Libellus címen fogjuk idézni.

³ U. o. Regensburgi Bertold, a XIII. század híres ferences népszónoka,

A köpenyküldés idején tehát Szent Erzsébet már teljes mértékben rabja volt a ferences eszménynek; következésképpen első találkozásuknak jóval előbb kellett történnie. Alkalom volt rá bőven. Hiszen a *poverello* szépséges életének és csodálatos tetteinek híre a prairietúz gyorsaságával terjedt a keresztény világban. Fiai, mint a nyugtalan vándormadarak, szétmentek a világ minden tája felé és csodaszép dalokat énekeltek a *nuova pazziáról*, a szegénység új evangéliumáról, mely hivatva volt új mosolyt, új verőfényt deríteni a vén föld elkomorult ábrázatára. A kisebb testvérek csak Isten dicsőségét és az egyház ügyét tekintették s a kettőért szívesen vállalták a legnagyobb fáradalmakat és megpróbáltatásokat, sőt a vértanuhalált is. Ezért terjeszkedésök sokkal rohamosabban ment végbe, mint bármely más rendé. 1221-ben már az Alpokon át is utat nyitottak maguknak és néhány esztendő leforgása alatt szegényes kolostoraikkal az egész német birodalmat behálózták. Szent Erzsébet fogadott hazájába, Thüringiába, 1225-ben hatoltak be és épen a wartburgi várhegy lábánál, a kicsiny Eisenach városkában vertek először fészket.¹ Valószínű azonban, hogy mint vándorprédikátorok már előbb is megfordultak a hegyes-völgyes tartományban és példájuk eleven ékesszólásával serényen hirdették a szegénység, lemondás és szeretet új evangéliumát. Ilyen vándorprédikátor lehetett a szent gyóntatója, Rüdiger testvér is, aki a krónikás szava szerint szorgosan taníttatta őt a szent tisztaság megőrzésére, az alázatosságban, türelemben és imádságban való serénykedésre és az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlására.²

Az ifjú fejedelemasszonynak tehát már jóval a köpenyepizód előtt alkalma nyílt a ferences szellem megismerésére. És ő szent ámulattal figyelt fel az új kinyilatkoztatásra és olthatatlan szomjúsággal szívta

saját állítása szerint a Speyer közelében fekvő Weissenburgban látta Szent Ferenc köpenyét. Mi történt vele később, nem tudjuk. Huyskens valószínűnek látszó feltevése szerint a köpeny azonos azzal a köpennyel, melyet a középkor utolsó szakaszában a tiefentali kolostorban őriztek, a kolostor 1803-ban történt feloszlatása után pedig az oberwallufi plébániatemplomba vittek át, ahol jelenleg is őrzik. Lauer H. eberwallufi plébános szerint, aki *Rheinische Lieder* c. költeménykötetének bevezetésében részletesen foglalkozik vele, a köpeny régi, helyenkint durva foltokkal ellátott ferences köpeny, mely feltétlenül alacsony termetű ember számára készült. Megjegyezzük azonban, hogy a francia hagyomány szerint Szent Ferenc köpenye a német lovagrend ajándékából még Szent Lajos király idejében a párizsi ferences kolostorba került, ahol egészen a nagy forradalom idejéig kegyelettel őrizték. A forradalom lezajlása után a párizsi kapucinus kolostorban bukkant fel a becses ereklye. 1907-ben városról-városra vitték. A háború kitörése Calaisban találta, ahol jelenleg is őrzik. Balázs I.: Magyarországi Szent Erzsébet a XIII. századi francia irodalomban. Budapest, 1930. 8. l.

¹ Boehmer H.: *Cronica fratris Jordani*. Paris, 1908. 37. l.

² ... docens eam servare castitatem, humilitatem et pacienciam et orationibus invigilare et operibus misericordie insudare. U. o. 29. l.

magába igéit. Úgy érezte, hogy csak most nyitott rá igazi életcéljára. Habozás nélkül a poverello követői közé szegődött és ezentúl minden lépését a ferences eszményhez igyekezett igazítani. Különösen az apostoli szegénység gondolatának szépsége és merészsége fogta meg ellenállhatatlan erővel lelkét. Ettől az időtől kezdve nem volt hőbb vágya, mint a földi javaktól való teljes elszakadás. Legszívesebben azonnal kitepte volna magát a wartburgi édes otthonból és ment volna az útfelek viharvert vándoraival koldulni. Bizalmasai előtt minduntalan visszatért erre a gondolatra és hogy némi izelítőt nyújtson nekik az áhítva áhított koldusi állapotból, akárhányszor ócska köpenyben és silány fejkötő kendőben jelent meg köztük. «Lássátok — szokta volt ilyenkor mondani —, így járok majd, amikor koldulni megyek és az Isten szent szerelméért nyomort és nélkülözést szenvedek.»¹ A szent szegénység nosztalgiája annyira által meg általjárta lelkét, hogy még szeretett férje drága hamvainak viszontlátásakor is erre fordult első gondolata. «Te tudod, Uram — mondotta —, hogy kész lettem volna egész életemet nyomorban és szegénységben élni le, kész lettem volna ajtóról-ajtóra koldulva járni be a világot, csak azért, hogy vele lehessenek, ha te, édes Istenem, megengeded volna.»²

Özvegyi állapotában természetesen még ellenállhatatlanabb hévvel lángolt fel szívében a múltó javaktól való tökéletes szabadulás vágya. Most már nemcsak lélekben, hanem külsőleg is utánozni akarta szent modelljének főséges élete példáját: 1228 márc. 23., nagypénteken a kisebb testvérek szegényes eisenachi kápolnájában, a minden ékeségétől megfosztott főoltár előtt egy ferences testvér kezébe esküt tett s megfogadta, hogy az áldott Krisztus iránt való szeretetből lemond saját akarataról, gyermekeiről, barátairól és a világ minden hiúságáról. Mikor azonban a továbbiak során vagyonáról és mindennemű földi értékéről is le akart mondani, új gyóntatója, a szigorú Konrád mester közbelépett és nagy szívbeli fájdalomra megtiltotta a tökéletes szegénység fogadalmának letételét.³

De ha így állására való tekintettel le is kellett mondania szíve hő vágyának megvalósításáról, legalább azzal igyekezett közelebb jutni az evangéliumi szegénység eszméjéhez, hogy külső megjelenésében került minden feltűnő dísz. Férje távollétében rendszerint egyszerű sötétszínű gyapjúruhában járt, aminőt akkoriban az özvegyek szoktak

¹ Libellus 31. l.

² U. o. 39. l. V. ö. Montalembert: Magyar Szent Erzsébet thüringiai hercegnő. Magyar ford. Eger, 1862. 289. l.

³ Theodoricus de Apolda: Vita S. Elisabeth. Pray G.: Vita S. Elisabethae viduae. Tyrnaviae, 1770. 124. s k. l.

volt viselni.¹ Különösen az Úr házában került szorgos gonddal minden pompálkodást. Nagypénteken lehető legegyszerűbb ruháját öltötte magára és más szegény asszonyok módjára mezítláb látogatta végig a városka templomait.² Ugyancsak mezítláb szokott résztvenni a keresztjáró napokon és más körmeneteken is. Hasonlóan prédikáció alatt a legegyszerűbb és legszegényebb asszonyok közt vonta meg magát.³ De nemcsak ruhájában, hanem életmódjában is igyekezett eleget tenni a szent szegénység követeléseinek. Jellemző rája, hogy atyjának egyik követe, Pósa — talán IV. Béla kiskirály kedvelt tárnokmestere⁴ — gyapjúfonás közben találta őt. A hatalmas úr nem akart hinni szemének. Bámulatában keresztet vetett magára és így kiáltott fel: «Mióta a világ világ, még senki sem hallotta, hogy királyleány gyapjút font volna». De hiábavaló volt minden álmélkodása és minden kérlelése, a szentet semmi módon sem tudta rábírní, hogy önkéntes szegénységét és szomorú számkivetését az atyai ház boldog nyugalomával és puha kényelmével cserélje fel.⁵

De a szent szegénység forró szerelmén kívül más erényeket is tanult Szent Erzsébet a ferences szellemtől. Így mindenekelőtt azt a meleg és bizalmas odatapadást Krisztushoz, mely különösen életének utolsó, extatikus víziókkal gazdagon átszőtt szakaszában bontakozik elének lenyűgöző erővel. Miként szent modellje, azonképen ő is jóban, rosszban egynek érezte magát Urával, Istenével. Szenvedélyes Krisztus-szeretésének beszédes bizonyossága olthatatlan szenvedni vágyása. Az a sajtáságos *Passionsminne*, mely Szent Ferencet a fájdalmak férfivá és a stigmatizáció hőisévé avatta, az ő lelkét is általjárta.⁶ Tekintetét minduntalan a szenvedő Krisztusra függesztette s az iránta való részvét és a vele való legteljesebb érzelmi azonosulás kimutatására kész volt érte mindent elszenvetni és mindenről lemondani. A szenvedő Krisztus elhagyottságának és a maga fejedelmi állapotának összehasonlítása mindig keserűen bánatos gondolatokra hangolta őt. «Ime — szokta ilyenkor mondani — az én Teremtőm és Megváltóm mezítelenül, csupán egy kis köténydarabbal fődözve gyalázatos halált halt érettem a keresztfán: én szerencsétlen bűnös pedig drágaságokba, aranyba, bársonyba és bíborba öltözve vesztegetem az örök boldogság kiérdemlésére szánt életet, ahelyett, hogy igyekezném azt jól felhasználni. Az ő fejét Pilátus házában töviskorona marcangolta, az enyémet

¹ Libellus 22. s k. l.

² U. o. 22. l. — Theodoricus de Apolda i. h. 70. l. Wadding ad an. 1226 n. 57.

³ Libellus 25. l.

⁴ Karácsonyi J.: Az Árpádház szentjei. Csánki D.: Árpád és az Árpádok. Budapest, é. n. 317. l.

⁵ Libellus 65. l.

⁶ U. o. 3. s k. l.

meg aranydísz ékesíti. Őt barátai mind magára hagyták és helyettök a zsidók csúfolkodó tömegei özönlötték körül, engem pedig számos szolgálhad kísér és mindenki szívességgel, tisztelettel és odaadással vesz körül. Hát csak ennyi iránta érzett tiszteletemnek szent hevülete? Hát csak ennyi a hálám? Hát csak így viszonzom az ő szeretetét? Ó, én nyomorult, ó, én szerencsétlen! Hát így engedelmeskedem én az ő parancsainak, így viszonzom az ő jótéteményeit, így követem az ő nyomdokait: az övét, aki engem a semmiből teremtett és a bűn károkozatából drágalátos vérén megváltott?» Sokszor annyira beleélté magát ezekbe a gondolatokba, hogy a nagy fájdalomtól és szégyentől szinte eszméletét veszítette.¹

Az ifjú fejedelemasszony azonban korántsem érte be az Üdvözítő szenvedéseiben való passzív részvétellel. Ő nemcsak lélek, hanem test szerint is osztozni akart az Úr kínjaiban. Ezért már kora fiatalságában szokásba vette, hogy péntekenként a szenvedő Úr Krisztusra való emlékezéssel keményen megkorbácsoltatta magát. Később azonban már kevésnek találta ezt s azért a szenvedés szent évadján, a nagyböjtben naponként ostoroztatta magát; sőt akárhányszor éjtszaka is felkelt, udvarhölgyeivel elhúzódott valamelyik távolabb eső szobába s miután ott jó erősen megkorbácsoltatta magát, vidám orcával ismét visszatért ágyába.² Ugyanez okból készörömetst türte Konrád mester szigorú pedagógiáját, mert minden kiállott büntetés a szenvedő Krisztus alakját varázsolta lelki szemei elé.³ Már pedig számára nem lehetett nagyobb boldogság, mint az a tudat, hogy isteni Mesteréért szenvedhet. Jellemző, hogy mikor egy szegény beteg asszony, akit ő irgalomból befogadott és saját szobájában ápolt, ruháival együtt megszökött, örömeiben így kiáltott fel: «Hálát adok neked, Uram, hogy méltóvátettél magadhoz, mert íme, te is szegény és mezítelen voltál és így szegeztetted magadat a keresztre».⁴ De lélekbemarkoló Passionsminnéjének legfönségesebb példáját mégis az eisenachi páratlan Te Deum-jelenetben kell látnunk: mikor övétől kitaszítva és mindenünnen durván elutasítva kora hajnalban a barátok templomába siet és megkéri őket, hogy zengjenek vele hálát azért a nagy kegyelemért, hogy a jó Isten méltónak találta őt a megpróbáltatásra.⁵

¹ Wadding ad an. 1226 n. 50.

² Libellus 22. l.

³ Unde sepe ex tali accusatione multa verbera sustinuit a magistro Conrado et alapas, quas ipsa quondam ex desiderio optaverat sustinere in memoriam alaparum domini. Libellus 50. l.

⁴ Busse—Wilson E.: Das Leben d. hl. Elisabeth v. Thüringen, München, 1931. 263. l.

⁵ Libellus 33. s k. l.

A szenvedések áhítása azonban egy pillanatra sem tette komorrá Szent Erzsébetet. Hiszen ő ebben a tekintetben is hű tanítványa volt Assisi nagy szentjének, aki életrói szerint mindig szorgosan ügyelt rá, hogy «szíve vidám maradjon s megőrizze a lélek kenetét és az öröm olaját». Udvarhölgyei, akik úgyszólván minden lélekrezdülését figyelemmel kísérték, nem győzik eléggé hangsúlyozni állandó, ködbehomályba sohasem vesző lelki derűjét.¹ Még a legnehezebb megpróbáltatások idején is hű maradt önmagához. Derült életfilozófiáját klasszikus tömörséggel fejezte ki abban a néhány mondatban, mellyel egyik udvarhölgyét akarta megvigasztalni: «Türelemmel kell elviselnünk az ilyen szenvedéseket, mert olyanok vagyunk, mint a nád, mely a patak partján nő; mikor a víz megduzzad és a patak kiárad, a nád meghajlik és az ár elvonul fölötte anélkül, hogy kárt tenne benne. Mikor aztán a víz visszatér szokott medrébe, a nád újból felegyenesedik és vidáman növekszik tovább. Szintazonképen nekünk is meg kell olykor-olykor hajolnunk és alázkodnunk, hogy azután örömmel és bizalommal egyenesedhessünk fel».² Természetes azonban, hogy Szent Erzsébet vidámsága nem a fegyelmezetlen elme szertelen csapongása, hanem a kiegyensúlyozott lélek állandó derűje volt. De mint Szent Ferencről olvassuk, nála is gyakran megtörtént, hogy a szenvedő Krisztusra való gondolás sírásra fordította széles jókedvét. Hiszen a szentek, még a legderűsebb kedélyűek is, inkább a könnyek, mint a mosoly emberei. Szent Ferenc egyszer hangosan zokogva rótta a Santa Maria degli Angeli felé vezető utat és egy istenfő ember kérdezősködésére ezt válaszolta: «Igy kellene végesvéig járnom a világot és tartózkodás nélkül siratnom az én Uram keserves kínszenvedését».³ Szent Erzsébetről is tudjuk, hogy a legnagyobb vidámság idején állott nála legkönnyebben a sírás.⁴ De az ő sírása egészen egyéni sírás volt. Egyik udvarhölgyének megfigyelése szerint nála a könnyek nem vonták ráncba és nem éktelenítették el arcát; az ő könnyei úgy folytak, mint a tisztavízű patak a síma mederben. Az ő sírása olyan volt, mint a szívárványos ég halk permetezése.⁵

De Szent Erzsébet nemcsak magában igyekezett fogyatkozás nélkül megőrizni a lélek kenetét és az öröm olaját, hanem tehetsége

¹ Libellus 32. l.

² U. o. 71. l.

³ A tökéletesség tükre. Ford. Balanyi Gy. Budapest, 145. l.

⁴ Irmengardis dicebat de beata Elysbeth, quod, quando ipsa maxime iocunda fuit, maxime flevit. Libellus 75. l.

⁵ . . . et nunquam, cum flebat, faciem in rugas vel deformitatem vertebat, sed lacrimae quasi de fonte vultu eius serenissimo et iocundissimo existente fluebant. U. o. 75. l.

szerint rajta volt, hogy másoknak is minél több örömet szerezzen. Ő ugyanis teljes mértékben tudatában volt az öröm szociális jelentőségének. Tudta, hogy aki mosolyt csal az emberek ajkára, az majdnem akkora jót tesz velök, mint aki kenyeret ad nekik; tudta, hogy a lelki derű az a bizonyos *szociális olajsöpp*, mely okvetlenül megkívántatik az érintkezési felületek surlódásának csökkentésére. Ezért különös ambícióját helyezte beléje, hogy legalább a maga környezetében sohase boruljon felhőbe az arcok derüje. Ebbeli programját maga fejezte ki legpregnansabban, mikor egy bőséges alamiznaosztás után a megelégedett koldusok vidám dalolásának hallattára így szólt kísérőihez: «Lám, megmondtam, hogy az embereket igyekeznünk kell olyan boldogokká tenni, mint csak tehetjük».¹ De nemcsak szóval, hanem tettel is hirdette ezt a programot. Wartburgi kórházában ezer sürgősebb dolga ellenére kész volt órahosszat eljátszozni a szerencsétlen nyomorék gyermekekkel, csak azért, hogy némi derüt sugározzon boldogtalan életőkbe és bármi rövid időre feledtesse velök mostoha sorsukat.² A kedvetlenséget és mordságot semmiben, még a bűnbánattartásban sem szerette. Egyszer egyik kísérőjének, aki a magábaszállás lényegét a szomorú arcban és a komor külsőben látta, ezt mondotta: «Azt hinné az ember, hogy Ön meg akarja rémíteni a jó Istent; ugyan, ajánlja fel neki jó szívvel, amiye van».³ Mintha csak a poverello szavát hallanók csengeni: «Bűneidet celládban hánytorgasd és Isten előtt sirasd és sóhajtozd. Mire társaid közé érsz, le kell vetköznöd a szomorúságot és alkalmazkodnod kell a többiekhez».⁴

A ferences szellemmel való megismerkedése természetesen erősen visszahatott Szent Erzsébetnek karitatív tevékenységére is. Mert, bár eddig is tömérdek jót művelt a szegényekkel és betegekkel, tulajdonképpen csak most döbrent rá világosan, hogy a szeretet műveinek gyakorlása nem pusztá kedvtelés, nem fejedelmi és nagyúri hölgyek napirendjének szokványos, több-kevesebb lélekkel teljesített pontja, hanem isteni parancs, szent kötelesség, melynek odaadó teljesítése nélkül nincs igazi Krisztuskövetés, nincs igazi evangéliumi élet.⁵ Ez a rádöbbenés egyszerre óriási mértékben kitágította szamaritánus munkájának körét és szinte emberfölöttivé hevítette heroizmusát. Alkalmra nem igen kellett vadásznia. A Thüringiában pusztító rettenetes

¹ U. o. 57. l.

² U. o. 29. l.

³ U. o. 75. l.

⁴ 2 Cel. 267. l.

⁵ Wenck K.: Die hl. Elisabeth und Papst Gregor IX. Hochland, V. 1. 1907. 146. l.

éhínség és a nyomában fellépett járvány bőséges teret nyitottak számára. És ő habozás nélkül vállalta a roppant feladatot. Wartburgban és egyebütt megnyitotta a fejedelmi éleltárákat és tartalmukat részint gabona, részint kenyér formájában az utolsó szemig a szegényeknek osztotta; azután a fejedelmi kincstárra kerítette a sort s mikor ez is kiürült, saját ruháit, ékszereit és drágaságait bocsátotta áruba.¹ Többek közt ekkor tette pénzzé azt az ékesmívű, tömör ezüstbölcsőt is, melyben őt annakidején Thüningiába hozták.

Az egészségesek mellett természetesen még nagylelkűbben gondoskodott a betegekről. A várhegy lejtőjén berendezett kórházban személyesen vezette ápolásukat. Naponkint többször is meglátogatta őket s mialatt szolgálói ájultoztak a rettenetes büztől, ő a legnagyobb otthonossággal forgolódott a szerencsétlenek közt és szeretettel, türelemmel mosogatta és kötözgette sokszor undorító és visszataszító sebeiket.² Ha pedig valamelyikök a gondos ápolás ellenére halálra vált, azt szeretettel előkészítette a boldog kimúlásra, sőt illendő eltemetéséről is gondoskodott. Még a szemfödőt is maga szőtte számára, vagy ha nem volt ráérkező ideje, a saját finom lenkészetéből hasított egy darabot.³

De nagyon messze vezetne, ha érdeme szerint akarnók méltatni a szent sokágú és messze terebélyesedő szamaritánus munkáját. Hiszen akkor a középkori karitatív tevékenység történetének egyik legszebb és legragyogóbb fejezetét kellene megírnunk. Legyen szabad tehát csak annyit kiemelnünk, hogy Szent Erzsébet irgalmas szeretete leleményesség, rugékonyság, sokoldalúság és bensőség dolgában méltó mása volt annak az új felebaráti szeretetnek, mely Umbriából sugárzott szerte a világba.

Végül abban a tekintetben is hű követője volt Szent Erzsébet a poverellonak, hogy a testi és lelki nyomor valamennyi áldozata közül a bélpoklosokat fonta körül legnagyobb szeretettel és gyöngédséggel. Ez könnyen érthető. Hiszen a bélpoklosok voltak a középkori társadalom legszerencsétlenebb páriái; az egészségesek társadalmából kirekesztve, állandóan egymásra utalva és egymás undorító sebeit szemlélve kellett leélniök nyomorúságos életüket. És a szörnyű ragály még így is irtózatosan terjedt. Párizsi Máté, egy XIII. századi angol bencés történetíró tizenkilencezerre becsülte a maga korában működő leprásházak, *leprosoriumok* számát. És hogy nem nagyon túloz, mutatja az az adat, hogy Szent Erzsébet kortársa, VIII. Lajos francia király

¹ Libellus 44., 61. l.

² U. o. 28. s k. l.

³ U. o. 25. l.

végrendeletében kétezer, fia, Szent Lajos pedig nyolcszáz leprosorium-ról emlékezett meg.¹

Az Egyház a maga részéről mindent megtett a szegény poklosok helyzetének javítására: gondoskodott elhelyezésükről, megélhetésükről és a velük való foglalatalkodást különösen érdemszerző cselekedetnek nyilvánította.² Ehhez azonban nagy elszántság kellett. Épen Szent Ferenc életéből látjuk, milyen emberfölkötti erőfeszítésébe került az első poklossal való találkozás. De amint egyszer sikerült leküzdenie magában a félelem és az undor érzését, egész valóját jóleső melegség öntötte el és abban a pillanatban nagy erős barátságot fogadott a szerencsétlen élőhalottakkal, melyet élte fogytáig becsületes hűséggel meg is tartott.³ Szent Erzsébet ebben a pontban is hű mása volt Umbria nagy apostolának. Minden betegek közt ő is a poklosokkal foglalkozott legszívesebben. Minél tehetetlenebb és minél visszataszítóbb volt valamelyikök, annál nagyobb szeretettel közeledett hozzája. Nemcsak hogy kimosta és bekötözte, hanem alázatoságból végig is csókolta sebeiket. Életírói számos megrendítő példáját örökítették meg ezirányú heroizmusának, még pedig olyan eleven realizmussal, hogy sok túlfinomult idegzetű és finnyás ízlésű olvasónak megborzone tőle a háta. Szent Erzsébet azonban magasabb látószögből nézte a szerencsétlen emberroncsokat: ő minden poklosban a szenvedő Úr Krisztust látta és ápolta. Bizonyára ez a mélyebb értelme a férje ágyába fektetett poklos legendájának is: Lajos fejedelem, mikor az ágy függönyét félrehúzta, a várt poklos helyett magát Krisztust találja.

Ime, így szegődött Szent Erzsébet az alázatos Szent Ferenc nyomába; a hatalmas és gazdag magyar királyleány így lett önkéntelen szövetségese az olasz polgárfiúnak, annak a vérszesen morajló társadalmi, gazdasági és nem utolsó sorban vallási forradalomnak elhárításában, melynek villámai már oly fenyegetően cikáztak a teljesen virágzásba borult középkor égboltján. És ebben áll a kedves szent történeti jelentősége. Mert ha Szent Ferencről joggal mondhatjuk, hogy kordájával lekötötte a kitörni készülő forradalmat, óra ugyanolyan joggal megállapíthatjuk, hogy kegyes leereszkedésével és kimeríthetetlen bőkezűségével nagy mértékben hozzájárult a feltörekvő polgárság és a hűbéres nemesség közt tátongó nagy űr betöltéséhez és így mindenki másnál hatékonyabban közremunkált annak a termékenyítő demokratikus áramlatnak szárnyrabocsátásában, mely néhány évtizeddel később

¹ Zubriczky A.: Az európai nagy leprajárvány története. Budapest, 1924. 6. l.

² U. o. 4. s. kk. II.

³ Balanyi Gy.: Assisi Szent Ferenc. Budapest, 1927. 52. s. kk. II.

ideális egységbe fogta össze az új eszmények szolgálatában megújított nyugateurópai keresztény társadalmat.

Szent Ferencet és Szent Erzsébetet tehát mélységes lélekrokonosság fűzte egymáshoz. Bár testi szemeikkel sohasem látták egymást, mégis közelebb állottak egymáshoz, mint sokan mások, akiket talán évtizedek élményei fűztek össze. Külsőleg ez az együvé tartozás abban jutott kifejezésre, hogy Szent Erzsébet fiatal élete alkonyán magára öltötte a harmadrend bünbánatra intő ruháját és mint a harmadrend első fejedelmi tagja, nagyban elősegítette a terciárius mozgalom tovagyűrűzését.¹

¹ Wadding ad an. 1229 n. 6. Bihl M. : Die hl. Elisabeth von Thüringen als Terziari. Franz. Studien, 1931. 259. s. kk. II.

III.

A ZARÁNDOK.

Gáspár Jenő rendes tagtól.

I.

A völgyek fölött szakadozott a nehéz őszi köd.

Nagy, fehér felhők úsztak a hegyek tetején, mint lomha hadigályák. Néha összeütődtek, mintha egymással csatáztak volna, aztán lassan szétfoszlottak, s vékony zászlókként lebegtek a csúcson. A hegyek fekete ormai éles dárdákként fúródtak bele a felhőtömegekbe, s a reggeli szél egyre tisztábbra seperte az idegen ég bágyadtan kék mezőit. Csak a völgy méhe, ott, ahol találkoztak a patakok és az utak, gomolygott még vastagon a ködtől, mintha óriási katlan rejtőzött volna a felhők alatt. A szél csípős volt és élesfogú s a hegytetőn a levéltelen fák és bokrok keservesen nyöszörögtek, ha egy-egy szélroham oldalba kapta őket. És a sziklákon mindehol dér csillogott. S ahogy tisztult a levegő és tisztultak a hegycsúcsok, fehéren villant meg a hegyek oldala, a völgyek torka, s fehéren ragyogtak lent a mélységben a mezők, a falvak, tornyok és a házak. Csupa ezüst volt minden körös-körül, vastagon és szikrázóan s a kelő nap fáradt őszi fénye széles pásztákban simogatta meg az ezüsttel bevont tájat.

A hegytetőn egy sziklához támaszkodva fáradt zarándok állott. Magas volt és szélesvállú. Kámzsáját vastag és nedves réteggel vonta be a dér, tömött szakála ezüstösen csillogott s kámzsájának csuklyája alól fehér foltokban csillant elő a kemény, csigás haj. Arca zord volt és mégis szelíd, minden vonásán és ráncán látszott, hogy viharos évek szántottak végig rajta. A száj körül büszke és gögös indulatok viharozhattak valaha, kemény és parancsoló merészséggel ugrott elő az áll s az egész fej, ahogy kémlelte a lent gomolygó felhőket, úgy hajolt előre, mintha láthatatlan seregeknek akart volna parancsolni. A homlok, amely a szél cibálása közben ki-kivilágított a csuklya alól, régi tüzek és méltóságok fénye vakított. Szinte királyi fönséges volt ez a homlok s bár mély ráncokat vésett bele az idő, a ráncok alatt a figyelmes szem kemény és dacos akaratot, parancsoló erőt fedezhetett volna

fel. Az orr merész hajlással ugrott elő a homlok tövéből, s két égő, saszem világított elő a csuklya alól.

Egész alakja erő és parancsolás volt, bár a zarándok kámzsája erősen tompította a mozdulatlanságban is beszélő méltóságot. Odatámaszkodott a sziklához és úgy nézett le a völgybe. Hosszan és kémlelően. Háta mögött javakorbeli férfi állt, szolgáléle, bár őt is a zarándokok kámzsája takarta. Nem érdekelték a hegyek fölött vitorlázó felhők, csak az előtte álló zarándokot nézte a szolgálk hűséges és odaadó tekintetével. Szomorú volt ez a tekintet és fáradt. Messzi évek szomorúsága és a hosszú gyaloglásban eltöltött hónapok fáradtsága felhőzte a szolgálk szemeit, ahogy nézte a szikla mellett urát, aki szemmel láthatólag szerette volna széthasítani az őszi reggel utolsó ködfoszlányait is, hogy lássák végre hosszú és fáradtságos zarándoklásuk végcélját, lent a völgyet s a völgyben a folyót s mellette a várost, amelyről a zarándokok annyi szépet és csodálatost beszéltek. A szolgálk, ahogy nézte urát, ismét azt a szánalmat érezte, amely már annyiszor elfogta, mióta jöttek hegyeken és völgyeken keresztül, s önkéntelenül sóhajtás szakadt fel az ajkán :

— Szegény uram...

Az elülálló meghallotta a sóhajtást, megfordult, hogy feddőleg nézzen társára, mikor hirtelen egy szélroham felkapta a völgy felett gomolygó utolsó felhőket is s lábuk alatt megcsillant a tovasiető folyó ezüstös vize.

— Bizonyára a Lahn, — mondta a zarándok s öröm vibrált a hangjában.

— Úgy lesz, uram. Ahogy az Aachenből jövő zarándokok mondták.

— Ott a kis Marbach patak! — örvendezett az elülálló zarándok.

— Mellette a Lahnberg és oldalában Marburg, — kémlt előre a szolgálk.

— Akkor célnál vagyunk, — kiáltotta a zarándok.

— Istennek legyen hála! — mondta csendesen a szolgálk.

A zarándok kiegyenesedett és úgy nézett le a völgybe. Hosszan, szóltanul. Aztán felemelte jobbkezét és lemutatott a Lahnberg oldalára.

— Ott a kórház és a kápolna. Mellette az épülő templom. Látod, Tiborc fia Tiborc? — és könnyek fátyolozták el az örömteli hangot.

— Nagyúr, — szólt a szolgálk alázatosan és részvétellel.

A zarándok mintha nem is hallotta volna. Arcát kimondhatatlan fájdalom torzította el, ahogy jobbkezét kinyújtva akarta tartani. Ajkait összeharapta az erőlködéstől, aztán tehetetlenül, szemeiben égő könnyekkel nézte a kinyújtott kéz vergődését. Mert a kemény, izmos férfikéz úgy reszketett a levegőben, mint valami erőtlen gyermeki

mozdulat a szélviharban. És a vándor feje alázatosan csuklott meg, ahogy kezének vergődő, reszkető vonalát látta. Eltorzult arcán egyszerre beszédesen jelentek meg a messzi évek, a dicsőség és hatalom évei s egyben látta ujjai között a vékony venetiai tört, amint megcsillant a királyi asszony nyaka fölött. Összereszketett, mert eszébe jutott, hogy azóta nem férfikéz a jobbkeze, nem tud acélt, fegyvert, kardot szorítani s még a zarándokbotot is balkézrel kell tartania. Az Isten, aki sohasem segít felkent királyok ellen, elvette az erőt kezéből, hogy sohase legyen a régi büszke, gőgös ember, ítélő és bosszuló nagyúr. . .

— Nagyúr . . . — hangzott ismét a hátamögött.

A zarándok erőtlen, sorvadt jobbkeze aláhullott. És a hatalmas, nagy ember megingott. Mintha csak szíven találta volna a szó. Aztán szelíden fordult a szolgálóhoz.

— Mondottam már Tiborefia, hogy nem vagyok nagyúr. Csak egyszerű, szegény, bűnös zarándok. . .

A szolga szeme felizzott.

— Nekem mindig nagyúr maradsz. Bánk, Magyarország nagyura.

— Pártütő és lázadó szolga — hajtotta le fejét a zarándok.

— Nagyasszonyunkért, apámért és mindnyájunkért, a távoli és szép Magyarorszáért.

— Ó, Melinda! — szakadt fel mélyről, nagyon mélyről a sóhajtás.

— Bánk bán, nagyúr. . .

— Bűnös, nagy bűnös, akit méltán sujtott az Isten és méltán fosztott meg minden jószágától Béla király, Gertrudis gyermeke.

— De azért te mégis nagyúr maradsz — heveskedett a szolga. — Ond és Ete vezér ivadéka, a Kalán-Baár nembeli Bánk, az én nagyram. . .

— Hallgass, Tiborc! Vagy elfelejtet-e, miért jövünk már hónapok óta a szép Magyarországból? Bánknak így nem élet az élet. Mit ér, hogy én kikerültem a bosszúállást, ha oda Melinda és oda a fiam? Ha oda Simon, a szabolcsi ispán és oda Mikhál bán? Ha oda Töre fia, Péter, a csanádi ispán, akit lófarkon hurcoltak végig az országon? Ha oda mindenki, aki akkoron velem volt a pilisi erdőben? Ha oda a becsület? Ezért mind fizetni kell az élő Bánknak. Ó, jól tudta az én nagyuram, Andre király, kinek képét és hatalmát viseltem akkoron, hogy legnagyobb büntetésem az leszen, ha megkegyelmez. És jól tudja apja lelkét Béla király is. Nekem mindenkiért vezekelni kell, Tiborc. Simonért, a bojóthi Mikhálért, Melinda bátyjáért, a szerencsétlen váradi grófért, Péterért és nagynevű nememért, amely Ond vezér vére jogán testvér Árpád fiaival. Vezekelni, Tiborc, a megölt királyi asszony szent gyermekének sírjánál. Ha ő megbocsát, emelt fővel halhat meg Bánk bán,

ha nem, akkor nincs kegyelem számomra Istennél sem. Ezért kell, Tiborc, nekünk a völgybe leszállani, ezért drágább nekem ez az idegen föld, minden elvett és másnak adott ősi szállásföldemnél. Mit tudod te, Tiborc fia Tiborc, milyen szenvedés az Bánknak, hogy soha többé nem vehet férfi fegyvert abba a kezébe, amely egyszer asszonyt ölt. . .

Kinyújtotta ismét reszkető jobbját, amely erőtlenül hullott le a levegőből. A szolgál odaugrott és alázatosan megcsókolta a kezét. A zarándok szelíden ránézett a térdelő szolgára, aztán szomorúan mondta :

— Tudom, hogy te jó és hű vagy, mint apád is volt. De minden csókotok sem tudja lemosni kezemről Gertrudis királyné véréét. Csak annak közbenjárása, akinek csodatevő sírjához megyünk. Induljunk !

— Pihenj keveset, nagyúr — könyörgött Tiborc —, nagyon el vagy törődve.

— Lehet, Tiborc. Huszonhét esztendeje hordozom a terhem — mondta a zarándok és botja után nyult. — És ne feledd, hogy ma van megdicsőülése napja magyarországi Szent Erzsébetnek.

— Az aacheni zarándokok mondták ?

— Nem kellett Bánkot figyelmeztetni, Bánk már kilenc éve számon tartja ezt a napot, mióta meghalt a szent asszony és az első csodák híre eljutott a Tisza mellé.

— Hiszen, uram, annyi misét mondattál a szeri és ellői monostorokban.

— De még mindig nem eleget, Tiborc. Feloldozást csak itt kaphatok az ő sírjánál, amely fölött Dávid, a mi hazánkbeli építőmester építi a templomot. Látod, ott az útmutatás !

Lemutatott a völgybe és gyors lépésekkel, amelyeken nem látszott sem az öregség, sem a fáradtság, elindult lefelé a hegyen. Az őszi nap sugarai ferdén hulltak a völgyre, amelyben, mintha minden rög megelevenedett volna, olyan nagy volt a sürgés-forgás. Szent Erzsébet asszony kápolnája fölött állványok rengetegje sűrűsödött és a magyarországi Dávid mester vezetésével kőfaragók és ácsok százai dolgoztak, hogy minél előbb felemelkedjenek a templom falai. Társzekerek egész serege hozta a követ a közeli hegyekből s a szekercék fénye meg-megvillant az őszi napon, ahogy az ácsok faragták az embervastagságú gerendákat az épülethez, amely arra volt hivatva, hogy késő századokra is hirdesse a wartburgi és marburgi szent fejedelemasszony dicsőségét. És amíg emelődtek a falak és szorgos munkáskezek ragasztották egymáshoz az óriás köveket, a völgy torkában zarándokok hosszú serege tűnt fel és közeledett a szent kápolnája felé. Énekszó töltötte meg a Lahn völgyét. A szerszámok ütemes munkaritmus a zarándokének

hullámzása alázatos himnuszá egyesült, amely emberi munkával és szájjal egyaránt a magyar királyleány dicsőségét hirdette.

A két zarándokot is elkapta a tömeg és sodorta magával. És Bánk egyszerre csak ott találta magát a kápolna küszöbén. Alázatosan húzta le saruit és térden csúszva hagyta, hogy a kápolnában hullámozó tömeg vigye magával. Lehunyta a szemeit és visszaemlékezett arra az időre, amikor először jelentek meg a pozsonyi várban a thüringiai követek, hogy elvigyék magukkal a kis Erzsébetet Wartburgba, menyasszonynak. Fényes kísérettel és sok-sok ajándékkal jöttek lovagok és udvarihölgyek. Ő ott állt a király és királyné mellett, a magyar leventék között, mint Gertrudis királyné udvarbírája és bihari ispán s mint az ország egyik leggazdagabb főnemese, Ond és Ete vezér ivadéka, királyi rokon, a Kalán-Baár-nemzetség feje. És ott állt mellette Melinda, szemeiben a hispania és minden mély mosolygásával s a bojóthi faj asszonyainak teljes kivirágzott szépségével. És szinte most is hallotta, ahogy a követség vezetői, Mühlberg Meinhard gróf és Varilla Gautier lovag hódolatukat tolmácsolták a magyarok királyának. És látta most is, ahogy a négyéves gyermek-Erzsébet értelmetlen mosolygással nézte a külhoni lovagok és hölgyek színes pompáját.

— Könyörögi érttem, — magyarországi Szent Erzsébet! — súgta az oltár felé.

A tömeg előbbre sodorta. És a zarándok reszketni kezdett. Mert lehúnyt szemei előtt egyszerre feltűntek a pilisi erdő őszi fái és Szent Mihály havának az a napja, mikor élete legnagyobb szerencsétlensége zúdult rá. A király Gácsországból volt hazatérőben és ő viselte minden hatalmát és erejét, mint nádorispán. És forrófejű összeesküvők és habzó indulatok ragadták magukkal. Látta maga körül ismét az ősz Mikhált, a Kacsics-nembeli Simont, a szabolesi ispánt, Töre fiát, Pétert, a csanádi ispánt és váradi grófot, a merániai és ausztriai lovagokat, akik résztvettek a vadászon. És látta a királyi sátorban a merániai Gertrudis világszép arcát elsápadni, ahogy felhangzott az összeesküvők kiáltása és megvillant az ő kezében az átkozott tör. És látta ismét, hogy buggyan ki a királyné fehér nyakából a piros vér s hogy ömlik végig a zöld bársony vadászruhán. És hallja most is a halálhörgést és kint az összeesküvők diadalujjongását. Látja most is, hogy kezéből kihull a véres tör és hallja, hogy nagyott koppan a sátor földjén. Verejtékcseppek verték ki homlokát akkor is, mint most s lábai alól kiszaladt a föld...

— Könyörülj rajtunk, Szent Erzsébet asszony! — imádkozta a tömeg.

A zarándok előre nyújtotta kezeit. A balkéz egyenesen, keményen

állt a levegőben, a jobb gyámoltalanul, reszketve imbolygott fel s alá. A zarándok nézte erőtlen elsorvadt kezét és szemeiben ott tükröződött az újra átélt szörnyű pillanat emléke s mind az a sok szenvedés, amelyet azóta elviselt. Reszkető jobbkezének ujjait nézte, mintha csak attól félt volna, hogy körmei alól újra megcsordul a vér s a görcsösen összehúzódó ujjak között látta a vékony és rövid venetiai tőr hideg pengéjét. És iszonyú erővel rohanták meg multja szörnyő és nagy emlékei. De ugyanakkor gyermeki alázat és reszkető bűnbánat töltötte meg a szívét. Maga sem tudta hogy, csak csúszott egyre előbbre, az oltár felé, amely a szent koporsó fölött emelkedett s fehér márványa úgy szikrázott, mint a hó. Érezte, hogy elérkezett élete egyetlen menedékéhez s alázatos lélekkel kulcsolta kezeit könyörgésre. A tiszta és erős balkéz átszorította a bűnös és elsorvadt jobbkezet, magasra emelte és meggyötört lelkéből szinte kiáltva tört ki a könyörgés, mint kétségbeesett sikoltás :

— Bocsáss meg nekem anyáért is, magyarországi Szent Erzsébet !

Nem bírta tovább és ráborult a szent koporsójára. Csuklyája lecsúszott fejről s a szépséges, büszke, gőgös, királyian kemény fő odahullott a hideg szarkofágra. Ősz haja és szakála megsimította a márványt és szemeiből patakzott a könny. És balkeze ráemelte a koporsóra a reszkető jobbkezet. A véresemlékű, bűnös kéz félve tapogatta a sima márványt. Egyszerre úgy érezte, hogy fényesség gyúl ki a koporsó fölött s tűz melegíti át a hideg követ. És mintha a tűz belekapott volna beteg keze ujjába, zsongani kezdett bennük ismét a vér s az erőtlen porcok megmozdultak. Valami csodálatos ütést érzett a karjában, úgyhogy hirtelen felugrott. És, mint az eszelős, maga elé tartotta jobbkezetét. A kéz most szilárdan állt a levegőben, meg sem rezdült, az ujjakba ismét visszaköltözött az élet és rózsaszínű fényben csillogtak a körömök. A zarándok, mintha nem akart volna hinni szemeinek, összeszorította az ujjakat, aztán egyenkint kiegyenesítette s gyermekes örömmel kiáltotta oda kísérőjének :

— Tiborcfa Tiborc, csodát tett az Isten. A szent asszony megbocsátott. Bánk újra foghat tiszta, férfifegyvert . . .

És elvágódott a szent koporsója előtt. Zokogva tört ki belőle a felszabadulás minden könnye s reszketve rázta testét. Kint megszólaltak a harangok és a zarándokok serege megbüvölten, ujjongva énekelte a szent dicsőségét. A kápolnát csodálatos illat töltötte meg. Mintha millió és millió tömjénszemet gyújtott volna meg hirtelen egy láthatatlan kéz, olyan illatos volt a levegő. Az illat nem fért a kápolna szűk falai között, szét akarta feszíteni, kitört az ajtón és az ablakokon és végiggomolygott fel az állványok között, amelyeken szorgosan dolgoz-

tak a munkáskezek. És egyszerre, mint varázsütésre, megélénkült a munka, a kezek gyorsabban mozogtak, a szerszámok elevenebben forogtak s az ácsok és kőművesek jókedvű fütyörészésétől volt hangos a levegő. Énekeltek a hegyek és énekelt a völgy, énekeltek a folyók és énekeltek az állványok. Énekeltek a kövek és énekeltek a gerendák, énekeltek a sziklák és énekeltek a zarándokok. Minden Szent Erzsébet dicsőségét zengte.

A kápolna ajtójában megjelent a magyar zarándok. Az arca mosolygott, felnézett az égre és aztán kísérőjével, mintha csak hívta volna valami, szapora lépésekkel elindult kelet felé.

II.

A Sajó vize feketén és véresen hömpölygött tova a tábor mellett.

Az éjszaka sűrű volt és rémekkel terhes, csupán csak itt-ott csillant meg egy-egy tábortűz fénye az óriási szekértábor falai között. Napok óta ide zárkózott be a magyarok királya, Béla, megmaradt seregeivel, amelyek folytonosan harcban állottak, mióta a rettenetes tatár hordák Kiew és Krakóvia felől feltűntek s Batu khán és Kadán khán vezérlésével végigseparték az országrészeket. Mint valami pusztító sáskahad jöttek a kutyafejű tatár hadak megszámlálhatatlan töményei, amelyeket Oktáj főkhán küldött a messze keletről a távoli nyugat elpusztítására s a seregek előtt nem állhattak meg sem várak, sem erősségek, sem falvak, sem városok. Amerre elvonultak szélvészgyors lovasaik, sírás, jajgatás, pusztulás, rom és üszkös gerendák jelezték útjukat. Az Úr egyezerkettőszáznegyven és negyvenegyedik esztendejében erősen meglátogatta a keresztény népeket és a szép Magyarország síkságain és hegyei között táborba hívóan hordozták meg a magyarok királyának vést és végső kétségbeesést jelentő véres kardját.

A seregek, amelyek a királyúr hívására nagykesőre, az utolsó percben is pártoskodva s a vendég Kuthen király és kunjainak legyilkolásában vitézkedve gyűltek össze, fáradtan pihentek a Sajó és a szekértábor védelmében. Napok óta tartó üldözés után ide szorultak vissza Batu khán északról dübörgő lovasai és Kadán khán Erdélyország felől fenyegető hordái elől. Béla király a szekértábor közepén levő vezéri sátorban álmatlanul és gyűrött arccal virrasztotta az órákat. Néha aggódva figyelt ki az éjszakába, amelynek fekete sötéttségében a Sajón túl, mint valami óriási, veszedelmes fojtogató lánc vigyorogtak a tatárok tábortüzei. A messzeségben felgyújtott városok, falvak és szállások lángja világitott és nem messze recsegve, süstörögve

égett az ázsiai hordák legújabb áldozata, a kis városka, Mohi. És a távolban, amerre Tuhutum hegyei rejtőztek az éjszakában, olyan nyomott, vészterhes és forró volt a csend, mint vihar előtt a levegő. A király tanácstalanul nézte az éjszakát s hideg szaladt át néha a hátán, ha arra gondolt, mit hoz a holnap. Megállhatnak-e fáradt és kevésszámú seregei a tatárok száz és száz tömény lovasai előtt? És hátha még ma éjjel lecsap a veszedelem?

A király rosszat sejtve riadt fel gondolataiból. Kiszólt a tábor előtt örökös vitézekhez és a hangja bágyadtan kondult, ahogy mondta:

— Hírvivő menjen Hédervári nádorispán úr seregeihez. Álljanak fel a harcosok a harcra!

A hírvivő eltűnt az éjszakában s már hangzott az újabb királyi szó:

— Másik hírvivő keresse fel Kálmán herceгурat! Készüljön fel a déli részeken, hátha Kadán khán csapatai váratlanul megérkeznek.

A lovas elvágatott s már harmadik hírvivőt szólított a király.

— A kalocsai érsek, Ugolin úr álljon fel hátuk mögött a tartalékseregekkel.

Még el sem indult a hírvivő, mikor rettenetes kiáltás rázta meg az éjszakát. Mintha százezer és százezer pokolbeli ördög szabadult volna a földre, olyan volt az a hangzavar, amely a Sajó túlsó partjáról felhangzott. Üvöltő kürtök és dübörgő dobok sátáni zenéje kísérte a rettenetes kiáltást s hirtelen száz és száz máglya fénye gyult ki a folyó túlsó partján egyetlen parancssóra. Lángfüggöny vakította el a megriadt magyarok szemét. És a lángok kísértetiesen vörös fényében röhögő és ordító apró lovasok lepték el a piszkos, távoli ödöklésektől véres hullámokat. És itt is, ott is feltűntek a pokolbeli lovasok a szekértábor mellett, mielőtt akár a nádorispán úr, akár Kálmán herceg úr csapatai megakadályozhatták volna. És tüzes nyilak hasítottak végig egyszerre az éjszakában, mint részeg pillangók repültek a szekértábor felé, s percek alatt itt is, ott is lángaborult a magyarok utolsó menedékének fala.

— Batu khán seregei átúsztattak a Sajón — terjedt el a veszedelem híre percek alatt a magyar seregek közt.

— A nádorispán hadait pozdorjává zúzta a rettenetes roham — tudták mások.

— Az égő sátrak és szekerek között elevenen perzselődnek meg legjobb lovasaink — jajgattak a kétségbeesettek.

— Nincs baj, — vigasztalódtak a reménykedők, — Kálmán herceg úr most kapja oldalba a kutyafejűeket.

— Jézus! Jézus! — hangzott a kétségbeesett imádkozás a magyarok kavart soraiban.

Dél felől borzalmasan sátáni s pokolian gúnyos üvöltés volt a felelet. És a Sajó partján megjelentek Kadán khán lappangó hordái is.

— Elvesztünk! — kiáltozták mindenfelé a kelepecébe került seregek.

— A nádorispán elesett — hozta a hírt a király és kísérete felé egy véres lovas.

A kalocsai érsek úr, Ugolin a királyhoz vágatott.

— Nincs segítség, csak az Istennél!

— Amen! — mondta a király és kihúzta kardját. — És ha úgy határozta az Úr, meghalunk mindnyájan!

Bágyadt szemé megvillámlott. És kinyult karja parancsolólag mutatott előre.

— Minden seregek vessék magukat a pogányra!

Ugolin érsek úr lova vészeset nyerített és a seregek megindultak. És nyeregbe szálltak a királyi lovasok is. Az éjszaka derengett már, mikor a széles síkságon felfejlődtek a pihent csapatok. De északról Batu khán lovasai szoritották a gyűrűt és a nádorispán szétvert hadai ész nélkül rohantak bele a kalocsai érsek segítséget hozó seregébe. Délen Kálmán herceg úr még vitézül tartotta magát. A kardok villogtak, a csákyák dübörögve csaptak le a vakmerően előrenyomuló tatárokra és a nyilak repülő felhője feketére és pirosra festette az éjszakát. Egyszerre aztán dél felől újult erővel hangzott fel a tatárok különös, kutyavonításszerű üvöltése és új rémségekkel telt meg a reménykedő magyar tábor. A király hatalmas lován előre vágatott és új rohamra küldte a csapatokat. De a lovasok véres fejvel, szétverve, rendetlenül hömpölyögtek vissza a Sajó felől.

— Kadán khán is átkelt a Sajón! — sikoltott végig a réműlet a magyarok sorai között.

— Kálmán herceg úr megsebesült! — adták szájról szájra a rossz hírt a katonák.

A király sápadtan rántotta vissza lovát. A rettenetes zűrzavaron át is feléje dübörgött a kalocsai érsek kiáltása.

— Mentse magát a király úr! Mi, ha kell, mindnyájan meghalunk. De éljen a király és éljen az ország!

A király sisakján nemet intett a piros, kék és ezüst sisakdisz. De a következő pillanatban a kalocsai érseket torkán találta egy tatár nyíl és a vitéz pap lebukott a földre.

— Vége, elvesztünk! — bomlottak meg a megmaradt seregek.

A kalocsai érsek seregében ekkor egy különös lovas ugratott előre. Nagy, fekete lova szinte repült s maga alá gázolt minden-előtte állót. Hatalmas, szélesvállú vitéz volt a zarándokok szürke kámzsá-

jában, amelynek felhúzott csuklyája egészen eltakarta arcát. Egyetlen fegyverét, az óriási, véres kardot messze maga elé tartotta. A kard csak egyet villant és véresen pusztult előtte a pogány. Az ismeretlen lovas a legvadabb zürzavarba vágatott bele, oda, hol öldöklő harc indult az elesett érsek holttestéért és a megriadt sorokat igyekezett ismét csatarendve szedni. Új és új rohamra vezényelte dübörgő hangja a fáradt királyi, szétvert nemesi és várkatonákat, de a tatárok megerősödött nyomását már nem tudta semmi sem feltartani. Batu khán gyűrűjét csaknem bezárta Kadán seregeinek megjelenése s csupán csak keskeny rés volt még nyitva a menekülésre.

— Magyarok, mentsetek meg a magyarok királyát! — kiáltotta a zarándok és a király köré csoportosította a megmaradt lovasokat.

A hajnal vörösen jelent meg a látóhatár szélén, mikor felhangzott mégegyszer a síkságon a magyarok könyörgő kiáltása:

— Jézus! Jézus! Jézus!

A tatárok diadalmas üvöltése volt a felelet. Felfedezték a lovasok között a király sisakját s új erővel indultak támadásra. Egyszerre a király lova nyíltól találva összerogyott.

— Jézus! — dermedek meg a magyar lovasok.

A zarándok odaugratott a királyhoz. Aztán leszállt lováról és felsegítette a királyt.

— Király úr, — mondta szomorúan, — ez az utolsó óra. Itt az én lovam. Kemény és hű állat. Úlj fel rá és mentsd életedet szegény hazánk javára.

Hangja szelíd volt és mégis parancsoló. A király észre sem vette s már fent ült a ló hátán.

— Ki vagy, te ismeretlen? — igyekezett belátni a csuklya alá.

— A te alázatos jobbágyod, — hangzott a felelet, — csak menekülj, király úr.

Egy szárnyas nyíl repült el köztük s ahogy a zarándok meghajolt, torkát érte. A csuklya lecsúszott fejéről s a véres hajnalban megcsillantak az ismeretlen férfi ősz hajfürtjei.

— Bánk — sápadt el a király.

— Uram! — hangzott az alázatos felelet.

— Nagyúr — rendült meg a király és kinyújtotta vaskesztyűs kezét a zarándok felé.

Ebben a régi, gazdag szóban ott volt minden királyi megbocsátás. A zarándok véres feje megcsuklott s csak annyit tudott mondani:

— Én uram és én királyom . . .

A tatárok üvöltése már egészen közletről hallatszott. A nagyúr akkor megrázta véres üstökeit és a régi dacos fény csillant meg szemében.

— Jézus! — hangzott fel körülötte újra a kiáltás.

— Éljen a király! — kiáltotta Bánk bán és előre tartotta rettenetes kardját.

A király eltűnt a felsorakozó lovasok háta mögött. A zarándok nézte, amíg elvesz a menekülő alakja a hajnali véres párában, aztán új erővel, most már gyalogosan állt szembe a tatárokkal. Körülötte a megmaradt magyarok viaskodtak, mint akik tudják, hogy meg kell halni, de a királynak meg kell menekülni. A zarándok már tíz nyiltól is vérzett. De kardja nem pihent és minden nyilért két tatár volt a fizetség. Már csaknem egyedül állt a holttestek halmán, mikor egy utolsó nyíl újra a torkát találta.

— Éljen a király! — kiáltotta a zarándok és lassan térdre rogyott.

Tiborc fia Tiborc odaugrott, de őt is eltalálta egy nyíl s csak gazdája véres fejét tudta még magához ölelni.

— Magyarországi Szent Erzsébet, könyörögj értem! — sóhajtott a zarándok és lehúnyta fáradt szemeit.

A nap akkor kelt fel.

A véres síkságon diadalmas örömmel kóvályogtak a tatár seregek. A király holttestét keresték. Ott, ahol legnagyobb volt a halottak véres és fekete máglyája. De nem találták.

A holttestek halmának tetején egyszerű zarándok feküdt. Az arcán túlvilági mosolygás vibrált és görcsösen szorította melléhez halálában is rettenetes kardját.

Az áldozatos férfi fegyvert, amelyet a marburgi szent asszony adott vissza a Kalán-Baár nembeli Bánknak, Magyarország lázadó nagyurának...

IV.

SZENT ERZSÉBET BATÁRJA.

Kocsis László rendes tagtól.

Indultál, batárod kincsekkel rakott
Gazdag tárház volt, te magad gyermek,
Gyermek-szívedben mégis Isten élt
S bölcsődben is csoda-világ ringott.
S indult a bölcsőd a pozsonyi várból...
Kék Duna mentén, vad erdőkön át
Robogott veled kincses szép batárod.
Vitted ajándékát nagy király-apádnak,
Adakozó kedvét vitted az anyádnak,
Vitted az aranyat barna bronzládákban,
Ezüstöt, gyémántot ékszeres ládákban.
Tizenhárom batár kevés volt a gyöngynek,
Mázasúlyuk alatt utak dübörögnek,
Dübörgik, feldörgik: megyen a királylány,
Lelkének ruhája égi szín, szivárvány...
Viszi kelengyéjét, viszi hozományát,
Egy ország garmada rubintját, topázát.
Egy ország rakta meg batárját kincsekkel:
Osztogatni tudjon angyalos kezekkel,
Ajándékos népnek legyen az ereje,
Krisztustalan világ virágzó vesszeje!

S Erzsébet batárja amerre dübörgött
Pozsonytól Wartburgig, megújult a vén föld!

Jóság-szelence lett, kifogyhatatlan,
Idegen csodája a magyar batár,
Angyalok nyitották zenélő ajtaját
S kincsét angyalos kezek osztogatták.
Osztott az örömnek csengést, tisztaságot,

Dalnokok dalába angyal-dalt lallázott,
 Szerelem sóhaját csillagokba szórta,
 Gyermekszem kacagott édes anya szóra,
 Szívében szent hűség rózsafája állott,
 Alázattal győzött galád álnokságot,
 Piperés rokonok szívtelen viharját
 — Égi örökéből örömét kimarják —
 Szelidsége állta s itta az özvegység
 Árván folydogáló forrásának cseppjét...
 Nem nagy volt, csak szép volt, szép volt a szegények
 Alamizsnás lánya, szép volt a kenyérnek
 Rózsa-varázslója, szép volt az istálló
 Csendjébe kergetett glóriát kántáló,
 Szép volt beteg mellett, sebes világ testét
 Mikor hús csókjai Krisztusért keresték,
 Szép volt a köpenye, szép volt a rokkája,
 Rajta szötte vásznát, hogy a föld csodálja,
 Csodálja batárját: magyar rögön ringó
 Ezüstös batárja hogy lett égi hintó!

Hétszáz évek multán keresem szekerét:
 Kerek ország kincsét hordja-e négy kerék?
 Ólalkodó lelkem Pozsony alá surran,
 Indul-e batárja csillagos azurban?
 Magyar azur, hol vagy? Hol van a batárod?
 Pozsonynál nem magyar göröngy a határod!
 Magyar urak kincsét ki gyűjti, ki hozza?
 Hol a csoda, mikor kenyérből lesz rózsza?
 Kenyér nincs, rózsaaág kifagyott mély tövig,
 Ekhós vén szekerek a halált dübörgik...
 Szekerem, szerelmem, szent asszony batárja,
 Hallod-e, ránk zuhant rossz világ vad árja?
 Vörös kátyu vartyog, kereket marasztal,
 Éhezők szájára nem vár rakott asztal,
 Köpeny nincs befedni didergő testeket,
 Villany világolhat, mégis csak este lett!
 Magyar földön este... nógatom szekerem,
 Határtól határig lázasan kergetem,
 Mecseki dombokról át a Dunántúlon,
 Tiszai füzesek homokját átfutom,
 Görbehátú viskók, kúriák, kiserdők

Között a szekerem nem hall mást : kesergőt :
Nincs batár, szaladó, régi kinccsel hátán,
Nincs batár, megálló minden ház portáján !
Gazdagot jószággal, bús asztalt kenyérrel,
Tört szívet gyógyítna tengersok reménnyel,
Az anyát örömmel, az apát derűvel,
Ifjúság kék álmát rózsa-hegedűvel,
Szegények keresztjét angyalos szárnyakkal,
Zokogást megtörne viharos száz dallal
S kinek mije nincsen, azt kapná cserébe,
Szürke lelket várna ezeregy mesére,
Csókolatlan beteg sebe csókra lelne,
Híres szépzengésű nótánk énekelne,
Híres kerek ország újra kerekedne
S bőségtől csurogna minden ember kedve!...

Merre jár barátod, szent asszony, szerelmem?
Hétszáz évek múltán zokogva keresem...

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

I.

Tárkányi Béla és köre az egyházi énekköltészet terén.

Kivonat *Tordai Ányos* rendes tagnak 1931 március 20-án tartott székfoglaló előadásából.

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1860 május 2-án tartott akadémiai székfoglalójában mondta Tárkányi Béla: «A gyönyör, mit már gyermekésgemtől kezdve találtam a vallási népekekben, amelyek jámbor szülőim házát templommá tették, azon kötelességérzetté fejlődött bennem, hogy a költészet ezen kincsei összegyűjtésével én is teljesítsem hazafiúi tartozásomat».

Első pillanatban talán túlzásnak tetszik Tárkányi magasztalása, mikor a költészet kincseinek nevezi a népekeket. Némi meggondolás azonban fölfedi az értéküket takaró fátyolt.

Szeretném a népekeket a népdal édestestvérének nevezni. Úgy érzem, eredetük-bölcsőjük miatt joggal tehetem is. A népekek ismert és ismeretlen szerzői és szerkesztői népünk közvetlen társaságában élő, lelkét fenéig ismerő, örömét-búját megosztó, földi útját Isten felé egyengető legjobb barátai: papjai, kántorai, tanítói. Sőt azt sem merném tagadni, hogy amiképen a legtöbb falunak kivirágzik népdalt termő nótafája, aképen kisarjadhat az egyszerű szavú, ájtatos szívű hívek között egy-egy egyházi dalt termő énekfa is. Mindezekon felül legerősebb kritériuma a testvéri közösségnek az a tartalmi sajátosság, hogy bár látszatra mind a népdal, mind a népekek az egyéni érzés, egyéni élmény, egyéni vonatkozások pecsétjét hordja magán: igazában mégsem egyéni líra egyik sem, hanem kollektív a szó legigazabb értelmében, mert mind a kettő összegyűjti, átöleli, közvetíti mindnyájunk érzésvilágát.

Míg a magyar népdal költészetünk fejlődésében és történetében régesrég élvezi a jogos és megillető méltánylatot, addig testvérével, a magyar népekekkel bizony mostohán bánt el minden korok irodalom-

tudósa. Pedig lehet, hogy Tárkányi szavai szerint kincsek rejlenek az ismeretlen mélységekben.

Mégsem főcéloim Tárkányi egyházi énekköltészetének általános ismertetése és méltatása. Tárkányi énekgyűjteményét nemcsak az Egyház, hanem a tudomány is méltányló elismeréssel fogadta, nagy munkáját nemcsak érseke, Bartakovics Béla, hanem a legtöbb megyéspüspök is kötelező használatra rendelte el, s a mai napig is országszerte leghasználatosabb énekeskönyvünk. Nyolcvan éve nem volt olyan megmozdulás az egyházi ének terén, amely nem a Tárkányi-gyűjtötte élestárból táplálkozott volna legbővebben.

Tárkányi énekgyűjteménye, a Katolikus Egyházi Énektár, 1855-ben jelent meg első kiadásban.

Melyek azok az énekek, amelyeket Tárkányi gyűjtögetett, amelyeket javíttatott, amelyeket pótolgatott — e kérdésre vagy nem, vagy csak általánosságban találtam feleletet.

Azért tüzetes vizsgálat alá fogtam az Énektár I. és II., még Tárkányi életében megjelent kiadásait — a második kiadás 1874-ben jelent meg — s igyekszem megfelelni a forrástanulmányok alapján e kérdésekre: 1. melyek Tárkányi eredeti költeményei az énekek közül, 2. melyek az idegen nyelvből, latinból és németből fordított énekek, 3. milyen magyar forrásokat használt, 4. kik voltak munkatársai.

1. Noha Tárkányi egyházi énekeit, csekély kivétellel, nem vette át költeményeinek gyűjteményébe,¹ mégis arra a kérdésre, melyek az ő eredeti énekei, elég könnyű a felelet. Az Énektárnak mind első, mind második kiadásában a tartalomjegyzék előtt ez a megjegyzés áll: A csillaggal jegyzett énekek Tárkányi eredeti szerzeményei. Az I. kiadás 143 éneket, a második 147-et jelez Tárkányiéának. Az I. kiadásnak 11 éneke a második kiadásban nincs Tárkányi szerzeményeként csillagozva, viszont a II. kiadásban 12 új szerzeményét találjuk. Így 143 — 11 : 132, 132 + 12 : 144 ének került volna ki Tárkányi tollából. Ám úgy ítélem, hogy az I. kiadásban Tárkányiéának jelzett 11 ének is valóban az övé. Ugyanis két ének melódiáját zenei munkatársa, Zsasskovszky Ferenc szerezte az Előszó bizonyága szerint: joggal következtetem, hogy Tárkányi írta szövegüket. Továbbá sem e kettőnek, sem a többi kilencnek nem találtam szövegmását Tárkányi egyéb forrásaiban sem. Végül az is bizonyíték, hogy az I. kiadást ő maga rendezte sajtó alá, míg a II. kiadás munkáját, már mint a Szent István-Társulatnak legtöbb időt Pesten lakó alelnöke, bizonyára megosztotta mással és a csillagos jelzés gondatlanságból maradt el. Ezek alapján

¹ Az 1857-ben kiadott kötetében csak 24 az egyházi énekek száma.

a II. kiadás 144 énekét megszaporthatjuk az I. kiadásnak úgyis Tárkányiének jelzett 11 énekével, ennél fogva az összes Tárkányi-énekek száma : 155. E számban együtt vannak azonban eredeti szerzeményei és fordításai, átdolgozásai is. Melyek az eredetiek, melyek a fordítások : ő maga nem különíti el s amint az alábbiakból érthető, a mindent megvilágító kutatás ez irányban kilátástalan.

Innen-onnan száz éve hangzik e másfélszáz ének a hívők ajkáról és van köztük sok olyan, mely újabb száz éven át is hangzani fog még. Nem kívánok kitérni annak mérlegetelésére : az ének szövege vagy dallama biztosítja-e inkább, vagy mind a kettő együttvéve az egyházi ének életét. Bizonyos, ma már a másfélszáz közül sok teljesen elnémult. Az újabb és újabb zenei áramlatok egy-egy hulláma a templomok kórusára is feljutott s a giz-gazzal együtt sok értéket is lesöpört onnan. Viszont sokaknak szövege-melódiája oly mélyen bevésődött a vallásos magyar szívbe, hogy zengésük alig fog elnémulni valaha. Örök értékei maradnak az egyházi énekköltészetünknek.

Sok-strófás miseénekei közül e négy hangzik ma is szüntelen templomainkban : *Áldozattal járul hozzád . . . , Egybegyűltünk, ó nagy Isten . . . , Keggyességgel hívsz, ó Jézus . . . , Szeretettel jönnek hozzád . . .* Az egyházi év jelesebb dátumai közül adventben *Harmatozzatok, égi magasok . . .*, karácsonykor : *Krisztus Jézus született, örvendezzünk . . . , Pásztorok, pásztorok örvendezve . . . ,* nagyböjtkor : *A keresztjához megyek . . . , Buzgó szívvel ünnepeljük . . .*, húsvétkor : *Allelúja, örvendezzünk . . .*, zengenek ajkunkon. Az Istenanyát dicsérik ez örök énekek : *Égi szűz virág . . . , Isten legszebb temploma . . . , Ó életünk reménye . . . , Te vagy földi éltünk vezéricsillaga . . .* Az Oltáriszentség előtt Tárkányi szavával hódolunk ez énekekben : *Ó égből szállott kenyér . . . , Ó szeretet szent emléke . . . , Választottak gabonája . . . , Zálogát adtad, ó Jézus . . .* Az Úr Jézus szent nevét, szent szívét dicsérvük az *Ó örök szeretet nagy mélysége . . . , Uram Jézus légy velünk . . .* énekek szavaival. A letűnt esztendőt így búcsúztatjuk : *Isten, ki az időnek határát kimérted . . . , Jó atyánkért* megint csak Tárkányi lelkével *esdeklünk*, a Miatyánk szavait megint csak ő formálta verssé : *Szent atyánk, kit Jézus tett atyánkká . . .* s végül kedves halottainkért ismét az ő szavaival imádkozunk : *Adj irgalmat, adj nyugalmat, — ó atyánk, a lelkeknek, mikor : Áldozatot hoz neked a testvéri szeretet . . .*

2. Énekeinek túlnyomó része eredeti, az ő tollán termett. Nem vonja ki azonban magát a nagy katolikus közösség gondolatvilágából sem és ihletet merít más nemzetek egyházi költészetéből és Egyházunk régi hymnológiájának gazdag kincstárából is, vagyis énekeinek egy része fordítás és átdolgozás.

Az Énektár I. kiadásának Előszava hús ilyen idegen dallamú éneket jelöl meg: mind a húsznak szövegét Tárkányi készítette. Sajnos, az Előszó elhallgatja, milyen jeles külföldi énekeskönyveket használtak forrásokul a szerkesztők, így azután a szövegek eredetisége, vagy fordított volta sem állapítható meg teljes biztonsággal. Minden valószínűség mellett szól, hogy a hús ének német dallamra készült. Ezért is hallgatják el a szerkesztők — 1854-ben! Kezem ügyében lévő négy német énekeskönyv, különböző időkből, hol egyik, hol másik melódiát vagy szöveget ismeri.¹ Tárkányi egyiknek szövegét sem fordította szószerint, de a vezérgondolathoz többé-kevésbé ragaszkodott. Három példát említek, hogy módszerét megvilágítsam. Az elsőben csupán egy-egy hasonló gondolat villan meg:

Gott und Vater wir erscheinen	Áldozattal járul hozzád,
Hier am heiligen Altar, etc.	Ó nagy Isten hív néped . . . stb.

A másodikban nyomon követi a gondolatot, noha a kifejezés nem fűdi az eredetit. Annál nagyobb érdeme, hogy verse eredetinek érződik. Egyik legelterjedtebb Mária-énekünk:

O du heilige, du jungfräuliche	Égi szűz virág, áldjon a világ
Süsse Mutter, Maria!	Téged ó Szűz Mária! . . .

A harmadik fajtát szabad fordításnak is mondhatjuk. Érezzük rajta az eredetinek minden melegségét:

Maria, Unschuldskrone,	Ó életünk reménye,
Du reinster Meeresstern.	Istennek szent anyja . . .

A német dallamra készült szövegek közt találni néhány valódi műfordítást is, hol Tárkányi nemcsak a dallam-kívánta szótagszámra ügyelt, hanem a szövegben is híven követte eredetijét. Legszebb műfordítása:

Szent atyánk, kit Jézus tett atyánkká . . . (Vater, den uns Jesus offenbarte . . .)

A latin himnológiát természetesen még jobban kiaknázza Tárkányink. Főforrásai az Officium Rakocianum s az Egerben 1779-ben kiadott gyűjtemény: Officia in plerisque Breviariis desiderata . . . collecta. Bennök megtalálta a régibb himnuszgyűjtők: Kájoni és Náry legszebb darabjait is. Latinból fordított énekei három csoportra külö-

¹ Heilige Gesänge, Baja, 1859, Lővárdy: Gesang und Gebetbuch, Raab, 1897, P. Scharmer: Lobsinget dem Herrn, Wien, 1904, Bok: Rosengarten, Pécs, 1929.

nülnek. Hú fordítást igen ritkán ad, kevés olyan éneke van, melyeknek eredetijén csak annyit változtat, amennyit a fordítás technikája kíván és megenged. Pl. *A húsvéti szent báránynak . . .* (Victimae paschali . . .) *Mária az égi csillag . . .* (Stella coeli exstirpavit . . .) *Tengernek csillaga . . .* (Ave Maria stella . . .)

Máskor a latin himnusz magyarrá formált népénekként jelenik meg az Énektárban, mikor a himnusz csak az alaphangot, a vezető gondolatot adja meg s Tárkányi lelkében maguktól zengenek tovább a hurok.

Innen-onnan kiragad egy gondolatot, képet, azt szövi aztán sorokon át tovább s nem törődik az eredetivel. Ihletet kapott, többre nincs szüksége.

Az egyházi ének alapjában mind alkalmi vers: adventre, karácsonyra, húsvétra, az Oltáriszentségről, Szűz Máriáról stb. Ilyen általános alkalmak érzéseire, hangulatára minden hívő lélek, épen mert hívő lélek, hogy így mondjam: be van rendezve. Annál inkább a hívő költői lélek. De az általános alkalmakon kívül bőségesen szükség van különleges alkalmi énekekre is (az Énektár pedig minden kívánságot ki akart elégíteni), amelyek egyes szentek dicséretét zengik, egyes ünnepek jelentőségét vannak hivatva kiemelni. Itt már sokszor hiányzik az ihlet, a léleknek nincs meg a különleges hangulata, a költői lélek is megtorpan a feladat előtt. Tárkányi az ilyen lelki szárazság esetén a legjobb módszerhez nyúl. Ha az Úr Jézus vagy Szűz Mária speciális ünnepeit akarja magasztalni, ha egy-egy szentről kell énekeket szereznie, ha az inséges időkre, a háború és dögvész napjaira gondol — pedig ilyen különleges alkalmi ének 155 szerzeményének legalább fele — előveszi a latin himnuszok kincsesládáját, ihletet keres, hangulatba ringatja magát s az így szerzett ihlet-élményből aztán könnyen megszületik az új egyházi dal. Nem fordítások ezek, nem is átdolgozások: egy-egy halvány visszhangszülte eredeti szerzemények. Talán egy gondolat, egy szó közös bennük, semmi más, csak az érzelem ugyanaz, mely szülte őket, mely belőlük árad. Kikutatásuk, kimutatásuk lehetetlen és fölösleges is: a rokonság foka oly csekély, hogy szót sem érdemel.

Alig tíz éneke mutatja a gondos fordítás nyomát, mintegy húsznak világos a zsoltár vagy antifona-alapja: a nagy többséget nyugodt lélekkel mondhatjuk költői lelke édes gyermekének. Még ha érezzük is rajtuk a századok-megszentelte latin egyházi énekeink ízét-savát. Mert ezen a téren nem bűn az utánzás, a kölcsönzés, itt nincs plágium, sőt minél jobban és hívebben utánoz és kölcsönöz a költő, annál jobban szolgálja a szent célt: minden szívet közössé, sőt eggyé tenni Anyaszentegyházunkkal.

Tárkányi nem is tud, nem is akar elszakadni a megszentelt hagyományoktól, az egyházi poézisnak kétezer év óta pompázó virágaitól. Épen ebben rejlik énekeinek költői becse. Mert igaz, hogy a múlt század 50-es, 60-as éveiben a mindig érzelmes egyházi költészet még Petőfi és Arany után is csak nehezen tud megválni a Bajza-féle szentimentalizmustól. Az is igaz, hogy az egyházi énekköltészet, mely mindig az általános értelemben vett nép számára készül, túlságosan leegyszerűsíti a költői dikciót. Ezeket a fogyatékokat sokszor leolvashatjuk Tárkányi énekstílusáról is. Ám egyéb sajátságai: a zsoltárokból eltanult gondolatrítmus, a testvérgondolatok váriációja, az Egyház szó- és kifejezés-kincsének megmagyarosítása és általánosítása, a Szentírás szólamainak találó alkalmazása, a hatásos közmondásszerűség, végül énekeinek formaművészete — számtalan példát idézhetnénk mindegyikre — a katolikus énekköltés első mesterévé és örök példájává avatják Tárkányi Bélát.

3. A Katolikus Egyházi Énektár I. és II. kiadásának közel 400 énekéből Tárkányi eredeti és latinból-németből fordított verseinek száma: 155. Honnan és hogyan válogatta össze a többit? A szerkesztőnek egy-két élő paptársa nevének kezdőbetűin kívül nincs más nyomravezető megjegyzése sem forrásairól, sem az átvétel elveiről. Összevetettük azért az Énektár anyagát a félszáz éven át 1854-ig megjelent magyarnyelvű énekgyűjteményekkel s az alábbi eredményekre jutottunk.

1797—98-ban adja ki kétkötetes Egyházi Énekeskönyvét Szentmihályi Mihály az egrí egyházmegyei Boconád helységnek érdemes plébánosa. Tárkányi Énektárának alapforrását ebben a könyvben találtam meg. 103 éneket vesz át belőle az I. kiadásba. Az átvett énekek tárgyamat abból a szempontból érdeklík: mit és mennyit dolgozott rajtuk Tárkányi. Pontosán összevetettem azért az átvett énekek szövegét Szentmihályi szövegével s ez összevetés alapján a 103 éneket három csoportra osztom. Jól érezte Tárkányi is, hogy az egyházi ének szövegét a hagyomány védi, óvatosan szabad az évtizedek, sőt talán évszázadok használata által megszentelt szavakhoz nyúlni s csak az elkerülhetetlen változtatást szabad rajtuk ejteni. 58 éneket találtam olyat, amelyik vagy teljesen szószerint jelenik meg az Énektárban, vagy igen csekély, néhány szónyi változtatással. Nagy meghatottsággal olvasgatom az öreg sorokat, melyek száz évek óta hangzanak már változatlanul a hívek ajakán. A jó Szentmihályi is megvallja: «Némely régi énekek, amint a könyvben talátnak, változás nélkül, a népnek kedve szerént, meghagyattak». Bizony megillető valóság az, hogy ősapáink századok előtt ugyanúgy énekeltek,

ahogy a mi ajkunkról hangzik: *Azért ezt a nagy Szentséget leborulva imádjuk . . . Ők is épúgy örvendeztek karácsonykor, hogy Mennyből az angyal lejött hozzátok . . . Hogy a szép Szűz Mária tiszteletére ugyanazokkal a szavakkal hívogatták egymást: Máriát dicsérni, hívek, jöjjetek . . .* A változatlanul átvett 58 ének közül mintegy 25 zeng még ma is mindenütt, ahol csak magyarok laknak. Köszönjük Tárkányi Bélának, hogy átmentette őket s reméljük, az újabb énekgyűjtemények sem engedik elfelejteni ősatyáink e drága hagyományait.

Külön csoportba sorolom azt a 28 éneket, amelyekben az átdolgozás egész sorokra, néha strófákra is terjed. Arra, hogy milyen irányelveket vallott Tárkányi az átdolgozásban, csupán e szavaiból következtethetünk: «Az emberi gyarlóságnál fogva merültek fel hiányok, csúsztak be visszaélések . . . vannak igazítandók, pótlandók». A dogmatikai vizsgálódást már Szentmihályi elvégezte, de stilisztikai és prozódiai szempontból ötven év után bőven volt igazítani valója Tárkányinak. Nem mondjuk minden javítását szerencsésnek. Sokszor jobban eltalálja ugyan a vallásos érzést-gondolatot fedő szót, mint Szentmihályi szövege, de viszont sokszor megcsalja stílus-érzéke, az új szöveg is époly pongyola, döcögős, vagy még fogyatékosabb, mint a régi. Néha kedves naívságát, bájos himporát is letörli az átdolgozás.

Végül 17 ének alig egy-két sorban egyezik Szentmihályi szövegével, egyébként teljesen Tárkányi sajátja. A régi szöveg ez énekekben vagy homályos, vagy annyira lapos és szószátyár, hogy méltó volt a törlésre. Mivel ezekben az átdolgozót nem kötötte a szöveg, az új strófák époly folyékonyak, könnyedek, mint az eredeti versekben. Az átdolgozás e módja szinte teljesen Tárkányi sajátjává teszi e szövegeket, pl. *Szent vagy, Uram, Dicsérd Sion Megváltódat, Hol vagy én szerelmes . . . Álla a keserves Anya . . . Téged Isten magasságban . . .* stb.

Szentmihályi e lelkes szavakkal végzi előljáró beszédét: «Ebből keresztény kedves Éneklő értsed, mely sok okoknál fogva szükség indulnod és szivedben arra gerjedned, hogy az éneklésnek gyönyörködtető módját megtanulván, oly Énekeket gyakorolj, melyek Isten dicséretét nevelik, a Hívek szíveit felindítják». Hogy e szent cél megvalósult az ő elmúlása után is, és azóta is folytatódik immár újabb száz év óta, abban Tárkányi buzgóságáé a főérdem. Viszent Szentmihályi könyve nélkül nagyon üres maradt volna Tárkányi Énektára s az ő lelkéből is elmaradt volna sok szent ösztöke, sok termékenyítő ihlet, melyért a magyar katolikus Egyház pedig örökké hálás lesz neki.

Szentmihályi énekeskönyvét egy évvel megelőzi (1797) Bozóki Mihály «a maróti egyháznak legkisebb szolgája és kántora által muzsikakótákra alkalmaztatott katolikus karbéli kótás Énekes könyve». Hogy

Tárkányi magát a Bozóki-énekeskönyvet ismerte és forgatta, nem merném állítani. Akkor bizonyosan több éneket közölt volna belőle. Mert mindössze 14 énektárbeli szöveg nyomát találok a 326 között. Úgy látszik, Bozóki könyvének ezek az énekei terjedtek el legszélesebb körben és Tárkányi az élő hagyományból szerezte meg a szövegeket. A 14 ének közül, amelyek az előbbi gyűjteményből hiányoznak: Bozóki szerzeményei, pl. *Bemegyek szent templomodba s Üdvözlégy Öltáriszentség*. Tárkányi semmit sem változtatott rajtuk. Mások régi szövegek ugyan, de az Énektár a Bozóki-hagyományozta szöveget dolgozta át, pl. *Egek ékessége, Ó szentséges, kegyességes . . . Kenyér színben elrejtett . . .* A többi 9 ma már nem hangzik. Hogy ezek is máig élők, az Énektárnak is érdeme.

1842—44-ben adja ki négykötetes Énekes könyvét a buzgó szent-benedekrendi tihanyi plébános: Kovács Márk. A könyv anyaga háromnegyed részében új, a szöveget is, a melódiát is maga a kiadó szerezte. Noha a múlt század első felében ez a könyv az énekköltészet terén a legszámottevőbb alkotás, mégsem felelt meg Tárkányi ízlésének érzelgős és fellengző stílusa miatt, hisz az ő stílusalapja a könnyen érthető, egyszerű népiesség volt. Közvetlen forrásnak nem is használta, csak közvetve mutat az Énektár négy éneke Kovács Márk könyvére. 1853-ban jelenik meg a piarista Szepesi Imrének kis könyve: az Áhítat gyakorlatai. Ezt a gyűjteményt Tárkányi nagy munkája utolsó simítása idején forgatta és használta is. Szepesi több éneket átvesz Kovácsból, Tárkányi meg Szepesiből vesz át néhány Kovács-féle melódiát a Szepesitől változtatott szöveggel: de még újra átgyúrja az énekek szavait, a Zasskovszkyak meg a melódiát egyszerűsítik le. Ez a négy mai szövegében ezek után Tárkányi-ének: *Imádlak, nagy Istenség, Most lett a kenyér, Üdvözlégy ó drágalátos nagy Szentség s Ki ragyogni látod . . .* Szepesi könyvéből közvetlenül 10 éneket vett át az Énektár, egyiket sem változtatlanul, nagyrészt himnuszfordításokat.

Negyedik forrása az Énektárnak, ezt meg is vallja Tárkányi a II. kiadás előszavában, az érdemes erdélyi franciskánus Simon Jukundián gyűjteménye. Ebből valók máig kedves énekeink: *Ébredj ember mély almodból, Az Ige megtestesült, Dicsőség mennyben az Istennek, Krisztus teste és szent vére* stb. A felsoroltam énekeskönyvekből ki nem mutatható énekek mind Tárkányi külön gyűjtései. Honnan, kiktől szerezte, ma már nem tudhatni. De nem is fontos. Az élő énekek forrásait nagyrészt megtaláltuk: ezek már lehervadtak az énekköltészet fájáról.

4. Húsz éve mult, hogy Tárkányi, az érseki titkár, az Énektár I. kiadását közrebocsátotta. El is fogott, bővítésre is szorult azóta

Mikor a II. kiadásra kerül a sor, Tárkányi megint Egerben él s a nyugodalmas kanonoki méltóságban van ideje és módja irodalmi terveit megvalósítani. A Szentírás-fordítást még mint egyeki plébános végzi be, 1872-ben meg kiadja ifjú és férfikorának harminc évig érlelt gyümölcsét: Klopstock Messiásának fordítását. Következik az Énektár gondja. Egyéb elfoglaltsága között húsz év óta is mindig talált időt, hogy az egyházi ének ügyével foglalkozzék. Gyűjtögeti-fésülgeti az innen-onnan szívesen küldött énekeket. Figyeli, az első kiadásnak melyik énekei nem váltak be, azok helyébe újakat keres. Bőven talál Mindszenty Gedeon jóbarátja költeményei közt s ott él mellette a szorgalmas Sebők László tanítóképző tanár: az ő lantján is csendülnek szebbnél-szebb énekek.

Sebők Lászlónak 9 énekszövegét találjuk a II. kiadásban. Miseszéneke: *Szent lakodba jött néped* — ma is általános használatban hangzik. Szentségi énekei közül *Ó, világ örök csodája* élő ének ma is. Nagyböjti énekei közt *Bűnbánóknak menedéke* szintén kedvelt énekünk. Mária-éneke: *Salve Regina, kegyelmek anyja*, németes melódiája ellenére is gyakran hangzik. Sebők énekszövegei művészibb gondal készültek, mint akár a Tárkányiéi is. Nemcsak a gondolati tartalom fokozására ügyel és kifejezéseiben válogatosabb keresettség nélkül, hanem a külső technika iránt is nagyobb érzéket mutat. — Mindszenty Gedeon meg 15 énekszövegét engedi át az Énektár II. kötetébe. Kettőt kivéve mind a Boldogságos Szűzről énekel. Legtöbbje nem egyszerű énekszöveg, hanem gondosan kicsiszolt, meleg szívvel átérzett költemény. Szükségtelen bőven szólnom Mindszenty Mária-költészetéről, csak annyit kell itt leszögeznünk: amit megállapít általánosságban róla a kritika, igaz mindaz az énekre vonatkoztatva is. Különösen azokra, amelyekkel ma is dicsérjük a szép Szűz Máriát: *Szerettek szép Szűz Mária, Tisztaságnak királynéja, Istentől megáldott égi szűz ara, Nézz miránk, ó jó Anyánk.*

Az Énektár II. kiadása nem jelenti végét az egri papság énekköltészeti munkásságának. A két Zsasskovszky-testvér 1879-ben adja ki a Temetőkönyv c. halottas egyházi szertartásokat, imákat és énekeket nyújtó gyűjteményt. Az előszó szerint húsz év komoly munkája e 440 oldalas könyv. Hogy könyvük nemcsak praktikus, de esztétikus tartalmú is legyen, a kiadók a papköltökhöz fordultak támogatásért «halotti-ének-szövegek teremtésére». A jórészt egri egyházmegyei papok szívesen teljesítették a kérést. A könyv 275 énekszövege közül 130, majdnem fele, az egyházi költők tollából került ki. Mégpedig Pethő József 32, Sebők László 23, Kuliffay Ede 19, Kulcsár János 16, Répássy János 14, Szulik József (kalocsai em.) 11, Mindszenty és Pájer János

5—5, Párvy Sándor 3 és Mérhelyi Ferenc 2 éneket szerzett. Valóban számra bőséges, de tartalomra nézve is megbecsülendő teljesítmény. Érdemükön felül nem magasztalhatom verseiket. Sok köztük a mondvasinált, sokon megérik a megrendelés, az ihlettelenség, de a legtöbb eltalálja a középutat az egyszerű, meghatottan siránkozó népének s a fellengző hamis pátoz között. Többet pedig nem kívánhatunk. Mind-szenty, Répássy, Sebők és Szulik szövegei legszebbek, egyik Kuliffay-szöveg: *Jézus az én reményem* . . . ma is hangzik mindenfelé.

Befejezésül két egi papról, énekköltészetünk két érdemes munkásáról illik még megemlékeznünk. Egyik még szorosán csatlakozik Tárkányi köréhez. Párvy Sándor, a későbbi szepesi püspök, 1875-től kezdve másfél évtizeden át él, mint érsekének titkára, Tárkányi közelében s noha kora ifjúságától kezdve szívesen áldozik a múzsa oltárán, irodalmi ambíciói Tárkányi ihletéből fakadtak s énekköltészeté szorosán kapcsolódik az Énektár III. kiadásához. Az Énektár e III. kiadását 1900-ban, Tárkányi halála után 14, a II. kiadás után 25 évvel az Egeri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület rendezte sajtó alá, melynek Párvy Sándor, már mint egeri kanonok, jeles tagja volt. Eger költőpapjai, Tárkányi közvetlen hívei és barátai, vagy a sírban, vagy egy-egy csöndes plébánián hallgattak és pihentek. Utódok immár nem nőttek nyomukban. De Párvy kanonok készséggel áll a szent cél szolgálatába s 27 énekkal szaporítja az Énektár egyre bővülő tartalmát. Őt ének eredeti szerzése, a többi mind német régi énekeskönyvek szövegeinek utánköltése. Versei nem állíthatók sem alá, sem fölé Tárkányi szövegeinek. Nincs meg bennök az egyszerűség, közvetlenség üde bája, viszont megérik rajtok a századvég kiegyensúlyozottabb irodalmi nyelve. Lendület is, melegség is kevés bennük, de lomha laposság sem érzik rajtok. Alig találunk köztük olyat, mely szélesebb körben ismert közénekké magasodott volna. Talán németes melódiájuk is bűnös ebben. Mindez nem kisebbíti Párvy Sándor nemes érdemeit abban, hogy a népének egyszerű árvácskáinak kertészévé szegődött.

A másik egeri pap, Tárkányi körének késő hajtása, a cisztercita Greksa Kázmér. E néhány mondatot, mit róla ejtek, a tanítvány meleg hálája s a rendtárs megbecsülő szeretete diktálja. Fiatalon kerül Egerbe a gimnázium tanárjául 1892-ben. Mindössze hat évet töltött itt, de e kevés idő is elegendő volt arra, hogy lelke megtöltekezzék Eger hagyományával. Lányi Ernő ez időben a Zsaskovszkyak utóda a székesegyház karnagyi székében. Ketten társulnak, hogy az ifjúság kezébe oly könyvet adjanak, mely összefoglalja a régi és újabb templomi énekek tömegéből a legszebbeket. 1898-ban jelenik meg a könyv Egerben, *Cantate, ima- és énekgyűjtemény* címen. Valóban minden értéket

előkutattak a Kisdy-féle Cantus Catholici-tól kezdve (1651) Bogisich : Őseink buzgósága (1888) c. énekeskönyvéig. Az énekszövegeket Greksa csiszolta, simítgatta. De az előszó szerényen elhallgatja, hogy a között 180 énekszövegnek negyedrésze, számra 46, szintén Greksa Kázmér műve, aki azonban mint énekszerző a Geréb Kázmér álnév alatt rejtezik el. A Geréb Kázmér névvel jelzett szövegek közül csupán négy átdolgozás, a többi eredeti vers : 17-re Lányi szerzett új dallamot, 27 ének szövegét a régi énekeskönyvek dallamaira írta. Greksa szövegei közt, aki különben XIII. Leó pápa költeményeit is művészi nyelven adta magyarul, sok a valódi költemény is, de egytől-egyig mind gyönyörűen csiszolt vers. Töretlen ütemek, a melódiával egyező prozódia, csengő rímek — az énekköltészetben eddig alig tapasztalt ékességek verseinek értékes tulajdonságai.

Nem királyi kertek ekzotikus ritkaságairól, mégcsak nem is üvegházak pompázó rózsáról szóltam, csak egyszerű mezei virágokról, meg falusi ablakok bazsalikomjáról, muskátlijáról. Az én anyám még nem szerelmes nótát dúdolt sok gyermekének bölcsője mellett, hanem e szerény bazsalikumokkal, muskátlikkal áldotta a jó Jézust, dicsérte a szép Szűz Máriát. Fülembé hangzanak a régi melódiák, az egyszerű szavak édes ízét szájamban érzem ma is. Mint Tárkányi Béla hatvan évvel ezelőtt, ezért foglalkoztam én is szívesen a magyar népének költészetével.

II.

Négytoronyúak voltak-e az Árpádházi székesegyházak?

Szönyi Ottó rendes tag 1931 október 9-én tartott székfoglalójának kivonata.

Az elmélet és a nyomán keletkezett művészettörténeti tétel úgy szól, hogy a legrégebb magyar székesegyházak, elsősorban a pécsi, aztán az esztergomi és a nagyvárad, négy toronnyal bírtak. Ezt az elrendezést a székesfehérvári Szent István-féle bazilikának III. Béla által történt négytoronyú átépítéséből vették át. A III. Béla-féle átépítése a székesfehérvári bazilikának ugyanis a Szent István-féle templom négytoronyos elrendezését megtartotta. Henszlmann szerint III. Béla kora előtt nem épült Magyarországon monumentális templom a székesfehérvári Szent István-féle bazilikán kívül.

A négytoronyúság okát Henszlmann az erődítés eszméjében látja. A külföldi toronyelrendezéseket nem lehet ugyanis a magyar rendszer előképeinek vagy analógiáinak tekinteni, mert a magyar templomoknál a tornyokat nem arra a helyre és nem azzal a rendeltetéssel állították, ahogyan az a külföldön történt. A magyarországi keleti templomtoronypár tulajdonképpen nem toronyszentély és a nyugati toronypár nem mindig és nem határozottan a mellékhajókat lezáró ikertorony.

A magyar tornyok komoly speciális céllal vannak megépítve, az erődítés céljával. Tehát a négytoronyú magyar templom erőd, illetve védelmi templom.

Ennek az erődtemplomnak mintája Henszlmann elmélete szerint a hazánkbeli római erődítmények voltak, és pedig vagy a palotai, vagy nagyobb valószínűséggel a székesfehérvári Szent István-bazilika helyén volt római castrum, melyet mocsár vett körül és mint jó védelmet nyújtó berendezés Szent István király által is felhasználtatott. Már pedig egy ilyen castrum, a zalavári után ítélve, olyan téglányalak volt, melynek négy sarkán egy-egy kerek bástyatorony alkotta az úgynevezett pásztázó erődítést. A tornyok befelé nyíltak és alacsonyak voltak.

A római erődítípust először a székesfehérvári Szent István-féle bazilikánál alkalmazták és ez lett aztán a magyar székesegyházak mintája.

Henszlmann aztán sorra veszi a székesfehérvári, esztergomi, nagyváradai és pécsi székesegyházakat, bizonyítva azok négytornyúságát.

Épen a pécsi székesegyház körül 1922-ben végzett ásatások eredményei ébresztettek annak a kötelességnek tudatára, hogy Henszlmann elméletét, a négytornyú Árpád-kori székesegyházakról, revideálni kell. Ezt a revíziót kiterjesztettem az összes árpádkori székesegyházakra, mert Henszlmann egy szót sem szolt a veszprémi, győri, váci, gyulafehérvári és egri székesegyházakról. A székesfehérvári, esztergomi, nagyváradai és pécsi székesegyházak négytornyúságáról való megállapításait csak még a kalocsaira alkalmazta ásatásai alapján.

Kutatásaim két irányban folytak. Újabb ásatások eredményeit hasznosíthattam a pécsi, egri, kalocsai és részben a veszprémi székesegyházaknál. A többenél a rájuk vonatkozó mindennemű képanyagot igyekeztem kiaknázni. Természetesen, ahol mérnöki felvétel kínálkozott, elsősorban arra támaszkodtam, de ez nagyon csekély anyag és — sajnos — nem egészen pontos, hanem csak vázlatzerű. Ellenben nagy számban kínálóznak a perspektivákat nyújtó XVI—XVII. és XVIII. századbeli metszetek. Csakhogy ezeknek a magyar műtörténeti irodalomban nem nagy a hitelük. Azonban azt a tényt nem szabad feledni, hogy a metszetek hazánk várainál készülnek és pedig azzal a szándékkal, hogy a török veszedelemtől rettegő európai közönséget, sőt az országok intézőit a hadi eseményekről tájékoztassák. Ezeknek az volt a fontos, hogy egy erődítménynek diszpozícióját, jellegzetes sajátosságait felismerjék. Az erődítménynél a bástyák, falak, kapuk, árkok, vizek helyzete a fontos és a kiemelkedő, jellegzetes épületek alapformája. És ez utóbbiak között, a hazai viszonyokat tartva szem előtt, nem a templomok voltak-e a legfeltűnőbbek, kimagasló tornyaiknál fogva? Ha tehát egy templomnak a szokásos egy vagy két toronynál több tornya, pláne négy tornya volt, nem vésődött-e ez be a rajzoló emlékezetébe a legmélyebben? A pécsi székesegyházat az összes metszetek négy toronnyal hozzák, mert ez annyira feltűnő sajátossága volt. Ellenben az ugyanazon város falain kívül álló, tehát még a városba bejutni nem tudó rajzoló által is jól látható Mindenszentek-temploma csak egy tornyú a metszeteken, aminthogy az is volt. A metszetekben megtalálható a lényeg, a kevésbé fontos részletekben pedig jelentkezik a sablon és az elnagyolás.

Mikor azt látom, hogy az egyes magyar székesegyházak toronyszámát a metszetek következetes egyformasággal regisztrálják, akkor, azt hiszem, joggal felhasználhattam azokat Henszlmann elméletének revíziójánál.

A székesfehérvári Szent István-bazilika négytornyúságát és egyéb

különleges sajátságait, nevezetesen a hajóknak őskeresztény bazilikák módjára oszlopsorokkal és nem pillérekkel való elválasztottságát Henszlmann ásatásainak eredménye, illetve egy előre megkoncipiált szemléleti séma alapján állapította meg. Elképzelése szerint az eredeti elrendezést III. Béla bontotta meg, amennyiben a bazilikát nyugat felé megkurtította. Tehát az a hatalmas délnyugati torony, melynek alapjait felásta és amelynek északi párját méltán feltételezte, már III. Béla építménye. A Képes Krónika képecskéit, amelyeken csakugyan négy tornyosan van a bazilika ábrázolva, nagyerejű bizonyítékoknak vette. Pedig a templom 1327. évi égését mutató képen egyéb pontatlanságok és a korai renaissance sematikus épületábrázolásaihoz hasonló részletek mellett, épen a szentélyi rész rajza bizonyítja az állítólagos északkeleti torony és az apsis közé iktatott hengeres tagozattal, hogy a képfestő nem szándékozott templomportrét adni. A tornyok egyformákra vannak rajzolva, holott az ásatás mutatta, hogy nagy különbség volt közöttük. A jelesebb egyházakat, elsősorban a székesegyházakat négy toronnyal jelölte, még ha nem is volt négy tornyuk. A toronynak minősített két helyiség nem volt más, mint a bazilikák prothesise és diakonikonja.

A székesfehérvári bazilikát ábrázoló XVI. és XVII. századbeli metszetek csak két tornyot tüntetnek fel.

A pécsi székesegyház, az Árpádkorból fennmaradt egyedüli magyar katedrális, ma is négy toronnyal bír és a tornyok, tekintve a föld feletti részeit, nagyjában egyformák. Amint a Koller által közölt metszeteken látjuk, 1807 előtt csak a tornyok alsó része volt egyforma, ellenben legfelső emeletük keleti és nyugati toronypáronként a román stílus két ikerablakváltozatával volt ellátva.

A délnyugati torony alapzatát ugyan még nem ismerjük, de valószínűleg egyezik az északnyugatiéval. Megállapítható, hogy a templom maga a két nyugati toronnyal egyidőben épült, vagy ha nem is pontosan egyidőben, legalább is egymáshoz közeli időben, még a XI. század folyamán. Az egyidejű építést az teszi bizonytalanná, hogy az északnyugati torony alapzata alatt járható római kövekből és téglákból épített talajvízvezető csatorna vonul végig. A két keleti torony később, a román stílus előrehaladott korában, lehet, hogy már a XIII. században keletkezett. Felmerül itt a kérdés, mi tette szükségessé a két keleti torony építését a hazai szokás szerint két nyugati toronnyal már ellátott székesegyházhoz? Ha a védelmi célra gondolunk Henszlmannel, akkor a tatárjárás mutatkoznék olyan alkalomnak, mely a templomok megerősítésének gondolatát felébresztette. De ez egy kissé késői időpont, mert a tornyokon a csúcsíves stílusnak a nyomát sem lehet fel-

fedezni, már pedig a tatárjárás körül még építkezéseken átment jáki és zsámbéki templomokon már megjelenik a csúcsív, sőt a gótikának egyik-másik szerkezeti sajátága is. Hogy pedig már a magyar székesegyházak legrégebb építkezési korában szabály lett volna a védelmi célú toronyépítés, azt azért nem gondolom hihetőnek, mert akkor az apátsági templomokat is négy toronnyal kellett volna ellátni. Ennek azonban nyomát nem találjuk. Később, a török veszedelmek idején történt templomerődítés, főleg Erdélyben, de az épen Henszlmann állítása szerint, nem négy toronnyal, hanem egészen másképp történt. Alighanem egyházi, talán liturgiai okokból építettek még két tornyot a pécsi székesegyháznál. A pécsi székesegyház nem így épült, hanem csak később lett négytornyos.

A *nagyvárad*i Árpádkori Szent László-építette *székesegyház* négytornyúságának kérdése egyike a legkényesebb művészettörténeti kérdéseknek és pedig azért, mert itt egyfelől olyan dokumentális adalékok állnak rendelkezésünkre, amelyeknek némelyike, bizonyos szemléleti módok mellett, a négytornyúság bizonyítéka lehet, másfelől 1755 óta a váradi várban végzett négy ásatás eredménye nyújtott ugyan nem pozitív érveket, de alapot a kombinációkhoz, amelyeket a Képes Krónika miniaturái és a turnicsai falfestmény alapján indított meg Henszlmann és az 1881. és 1883. évi Rómer Flóris által végzett ásatás után rekonstrukciós kísérlettel betetőzött. Bunyitay úgy nyilatkozik, hogy Szent László váradi egyházát közel egykorú adatok alapján meg nem ismerhetjük, tehát az ásatások leletei elsőrangú fontossággal bírnak. 1881-ben a nyugati homlokzat alapjait az ikertoronnyal és a kapuzattal tárták fel. Henszlmann szerint ezek már a XII. század második felében épültek. A XII. századi templomalapítást nem lehet bizonyítani, még Szent László szenttéavatásával sem és így teljesen indokolatlan a csúcsíves kapunak a XII. századba való helyezése. A Szent László-féle első székesegyház a tatárjáráskor elpusztult. Majd Báthory András püspök 1342 óta újjáépítette. 1445-ben már ez is rozzant állapotban volt. Az 1598. évi török ostrom annyira megrongálta, hogy már 1609-ben Miskolczy István református esperes mint romot szemléli meg és írja le és ezzel fontos adatokat szolgáltat a templom alakjára nézve.

Miskolczy csak a nyugati toronypárról beszél, ezeknek egyikére ment fel, a toronysisakok színes mázas cserepekkel voltak fedve és a csúcsokon aranyozott gömbökön keresztet voltak. Keleti toronypárról azonban nem szól, Bunyitay szerint nem is szólhatott, mert a dóm keleti része már a XVI. század közepén elpusztult.

Henszlmann azt következteti, hogy a sekrestye abban a toronyban lehetett, mely a szentély északkeleti oldalán állt és hogy egyik

torony kívánja a páriját, vagyis két keleti torony volt. Szerinte meg-erősíti ezt a turnicsai Aquila-falfestményt, melyen a Szent László-székesegyház építése van ábrázolva. Ámde ezen világosan látszik, hogy a gót levélsomókkal díszített két nyugati torony négyzetes alapú, ellenben az építés alatt álló harmadik torony hengeralakú testtel bír. Ezt a harmadik tornyot egyetlenegy metszatkép is feltünteti és az 1692. évi térkép is. A többi metszatkép csak két tornyot mutat. Henszlmann szerint az 1883. évi ásatás az északkeleti torony alapozását feltárta, melynek falvastagsága a nyugati tornyokéhoz hasonlított. Ez a falvastagság azonban gyenge bizonyíték az alapzat torony mivoltára nézve, délkeleti megfelelőjét pedig soha nem találták.

Az 1600. évi leltár csak a két nyugati toronyról emlékezik meg.

Minden összehasonlítási anyag hiányában is kimondja Henszlmann, hogy a két nyugati torony, a bejárat védelme céljából, sokkal erősebb volt a két keletinél.

Bunyitay szerint László király szenttéavatásakor az általa építtetett két nyugati toronyból 5 méternyire új ikertornyot emeltek. Báthori püspök ezeket meghagyta, ellenben a keleti részen épített újakat és pedig közvetlenül a Szent László tornyainak keleti oldalán. Ezt az állítást az ásatások nem igazolták.

Az 1911—12. években folyt ásatások programjára volt kitűzve többek között az: megállapítani, igazolják-e a talált maradványok a váradi Chartularium szavaira alapított ama feltevést, hogy legalább az újabb székesegyháznak négy tornya volt? Gyalóky Jenő, az ásatások vezetője megállapította azt, hogy az 1881., 1883. és 1911—12. évi ásatások felvételei pontosan össze nem egyeztethetők az előbbieknél elkövetett mulasztások és pontatlanságok miatt, főleg az ásás elégtelen mélysége miatt. Szent László templomának keleti végét nem találták meg, ennél fogva ennek a templomnak állítólagos két keleti tornyát sem. De a későbbi csúcsíves szentélynek legkeletibb végét sem áshatták ki. Az ásatás térképén látható, az oldalhajók falsíkjából kiszögellő faltömböket Gyalóky az újabb, Báthory-féle szentély mellett álló két keleti torony alapjainak veszi és a szemtanu Miskolcзы 1609. évi naplójának azt az állítását, hogy csak két tornyot, a két nyugatit, látott és nem négyet, holott pedig a két keletit is látnia kellett volna, mert még álltak, úgy magyarázza, hogy a két keleti torony 1609-ben valószínűleg a templomhajó magasságáig le volt bontva és így azokat Miskolcзы toldalékoknak és nem tornyoknak nézte. Houfnagel 1598-ban, de még az ostrom előtt készült rajzán látható harmadik torony Gyalóky szerint valószínűleg az ostrom alatt dőlt le, vagy utána le kellett hordani, az 1443-ban leomlott keleti torony pedig

nem épült fel többé. Esetleg ezért nem láthatta Miskolczy a keleti tornyokat. Gyalókaynak a feltárt maradványok alapján végkövetkeztetése az, hogy a csücsíves székesegyháznak eredetileg négy tornya lehetett. E következtetéssel nem kell perbe szállanunk, mert nem rontja le tételünket, hogy a Szent László-féle nagyváradi székesegyháznak eredetileg nem volt négy tornya. Gyalókay is elismeri, hogy annak eldöntésére, hogy a románkori székesegyháznak két vagy négy tornya volt-e, elegendő alapunk nincs.

Az *esztergomi érseki székesegyháznak*, ha nem is épen a Szent István-korabeli, de a századok folyamán kialakult elrendezéséről, úgy, amint az XVIII. századi rom-állapotában mutatkozott, eléggé tájékozottak vagyunk Széless György kézírata és Máthés ismertető könyve alapján. Térképünk is van róla. Ezen látható, hogy a két mellékhajónak nyugati végén egy-egy torony volt, melyek nem voltak fallal elválasztva a hajóktól, hanem azok felé nyitva voltak és így a templom belső területét gyarapították. Ezt látjuk általában a magyarországi román templomokon rendszeresen alkalmazva, kivéve a pécsi székesegyházat. Az esztergomi székesegyház mellékhajóinak keleti végein nem tornyok, hanem apsisok vannak. Ezekhez egyenes falakkal lezárt hengeres belsejű építmények csatlakoznak úgy, hogy keleti zárófaluk egy volnalba esik a mellékapsisok lezáró egyenes falával, míg északi és déli zárófaluk kiszökik a mellékhajók falain túl. Ezeket tekintette Henszlmann a keleti tornyoknak, melyeknek — elmélete szerint — védelmi szerepük lett volna. Holott nyilvánvaló, hogy ezek csigalépcsők házai lehettek, melyek nem tornyokba, hanem karzatokra vezettek. Kisebbség is a nyugati tornyok alaprajzi méreteinél. Ismernünk kellene falazataikat, hogy a Szent István korabeli esztergomi székesegyházzal egykorúaknak legyenek tekinthetők és nem az átépítésekből származóknak.

A látkepes metszetek csak két, nagy ritkán három tornyot mutatnak.

A *kalocsai székesegyház* középkori alakjáról Henszlmann 1869. évi ásatásai alapján ad számot. Az ásatás eredményéről készült térképen látható, hogy a mostani kalocsai barokk székesegyház nagyjában egy XIII. századeleji templom alapjain épült fel és hogy ezalatt rá hossz tengelyével ferdén egy már régibb, bizonyára a Szent István korában épült templom alapjai fekszenek. Henszlmann a szentélynek kerek apsisát és az attól kétoldalt keleti tornyokat hosszúka téglány alakú alaprajzzal feltételezte, sőt körvonalait meg is rajzolta. Szerinte az erődítési és védelmi cél legjobban e templom elrendezésén mutatkozik. Nyugati homlokzatán nem két, hanem négy toronyszerű, vastag

alapfalú építmény látható. Hogy ezek közül melyik a két nyugati torony, nem tudta eldönteni, mert az állítólagos keleti toronyok alapjait nem láthatta. Mégis affelé hajlik, hogy e nyugati négy torony közül a templom testéhez csatlakozó hátsók lehettek azok, míg az elülső két torony lépcsőházat rejtett magában és a főbejáratot védő úgynevezett egérfogót alkotta.

A kalocsai székesegyház négytornyúságának kérdésében perdöntő Foerk Ernő 1907—1912-ben végzett ásatásának eredménye. Foerk a mostani szentélyen belül is ásatott és itt napfényre hozta az első kalocsai székesegyház apsisát, mely valóban félköríves volt, mint Henszlmann feltételezte. Előkerült az apsis római téglás padozata és a mostani templomon kívül a régi nyugati és déli homlokfalának alapja. Foerk megállapítja, hogy az ásatások leletei nagy eltéréseket mutatnak az apsis és a külső falakat illetően Henszlmann felvételeitől.

A vélt keleti toronyokat nem találta meg Foerk, de a sekrestye mellett nem is ásatott, a sekrestyén kívül eső falsarkot, melyet Henszlmann egyik keleti torony alapfalának vett, nem találta meg, nem is tartja toronyalapzatnak, hanem inkább kereszthajó részének. A nyugati oldal építményeit Foerk nem tartja védelmi berendezésnek, hanem az atrium és narthex maradványainak. A hosszú, de keskeny hajóhoz két oldalt csatlakozó és kiugró toronypár olyan szokatlan és olyan egyedülálló a korai román korszakban — mindössze egy középszíriai emléknél, a gázai Szent István-templomnál említi Holtzinger —, hogy csak akkor lehetne elfogadni, ha az ásatások azt minden kétségen kívül megállapítanák.

A *veszprémi Szent Mihály-székesegyházat* Szent István felesége, Gizella királyné, Henrik bajor hercegnek leánya, II. Szent Henrik német-római császár nővére, kit Szent Wolfgang regensburgi püspök tanított és nevelt, építtette. A Regensburggal való kapcsolatát azért kell kiemelni, mert ennek a városnak első székesegyházát a királyné császár-testvére építtette. Az ásatások felderítették, hogy ennek a székesegyháznak alaprajzi elrendezése feltűnően hasonlít a székesfehérvári Szent István-bazilikához. Feltételezhető tehát, hogy a veszprémi székesegyház építéséhez is regensburgi hatások fűződnek. A veszprémi székesegyház többrendbeli átépítés és főleg az 1907—1910. évi újjáépítés nyomaival alakján, ma is áll. Ma csak két nyugati tornya látható, aminthogy a török hódoltság után 1723-ban történt barokk átépítése is csak e két nyugati tornyot hozta karba. Mindazok, akik a székesegyház szerkezetéről írtak, Ádám Iván és utána Gutheil Jenő elismerik, hogy a székesegyház a sok átépítés ellenére is megőrizte alapformáit és mégis négy toronyról tudnak. Hogy mi láttatta kép-

zeletükben a sekrestyék helyén a keleti tornyokat, Ádám Iván mondja meg, mikor a székesfehérvári bazilika analógiájára és a sekrestyék falazatának feltűnő erősségére és régi alapfalainak anyagára és építésmódjára hivatkozik. A falak vastagsága, alapjaiknak anyaga és építésmódja nem teszi toronymivoltukat kétségen kívülé, a kincstárnak is használt sekrestyék őrzésre voltak berendezve. Gondolkodóba ejtő körülmény az is, hogy az átépítések nem hagyták meg a tornyokat, pedig ezeknek jó hasznát vették volna, ha olyan erősek voltak. E nehézséget a csúcsíves szentély építésével próbálják kapcsolatba hozni, már 1276-ban lebontották volna a tornyokat. De erre semmi ok nem volt és történetileg semmivel sem bizonyítható. Az állítólagos keleti tornyok alapterjedelme sokkal nagyobb a nyugati tornyokénál. A török hódoltság alatt készült metszetek következetesen két tornyot mutatnak.

A *győri székesegyház* Árpád-kori, román stílusú alakjáról csak annyit tudunk, amennyit a XVIII. századbeli barokk átalakítás meghagyott. De a torony vagy tornyok elrendezésére nézve alig kapunk valami támpontot. Rómer Flóris a hajdan a toronyba vezető csigalépcsőt még a román stílusperiodushoz tartozónak ítéli, de ez csak a nyugati tornyok feltételezését engedi meg, a keletieknek semmi nyoma. A török hódoltság idejében készült látképes metszetek csak egy tornyot mutatnak a nyugati oldalon. Ma a nyugati homlokzat ormán ül egyetlen torony, de ez múlt század eleji építmény.

Az *egri székesegyház*at még Szent István alapította, sőt a legenda neki tulajdonítja építése közben való ellenőrzését. Később Imre király építkezhetett rajta. Dóczy Orbán püspök a XV. század végén hozzáfogott a székesegyháznak átépítéséhez, illetve új csúcsíves székesegyház építéséhez, a réginek a helyén olymódon, hogy a régi román stílusú, kis székesegyházat egyelőre meghagyta. A török veszedelem közeledése végleg félbeszakította az építkezést, mely csak a székesegyház keleti szentélyfejét alakíthatta ki. Ipolyi Arnold 1865-ben megjelent műve az egr-i székesegyház csúcsíves újjáépítésének befejezését tételezi fel és még abban a feltevésben él, hogy az első román templomot megsemmisítette az új csúcsíves. Az 1925. év óta folyó ásatás felderítette ennek a román templomnak alapfalait. Ekkor nyilvánvalóvá lett az, hogy az első egr-i székesegyháznak nem volt négy tornya, hanem csak két nyugati tornya. A bécsi hadilevéltárban talált 1711. évben készült térkép az egr-i várról szintén csak e két tornyát mutatja.

A *váci püspöki székesegyház*. A váci püspökséget Szent István alapította. Valószínű tehát, hogy már akkor volt Vácnak székesegyháza. Tény, hogy Vác első székesegyháza még XI. századbeli ép

mény volt. A tatárjárás rombolása után a Buncsa nemzetségbeli István püspök a váci magyarok segítségével újjáépíttette, bizonyára az eredeti román alaprajzon. A négytornyúság kérdésében rá vagyunk utalva a régi városképre és a térképekre. Mind a két forrásanyag rendelkezésünkre áll, sőt a városkép-metszetek olyan tömegben, mint talán egyik székesegyház városnál sem. Tragor Ignác «Vác vára és képei» c. művében rendszeresen és megbízhatóan feldolgozta.

A XV. századbeli Vácot ábrázoló képek nem egykorúak, hanem a török uralom alatt álló város egykorú metszetei alapján készült, önkényes XVIII. századbeli rekonstrukciók. Ezek a székesegyház négy tornyú. Valamennyi az 1777. évi Mansfeld-féle metszet után készült. Az ügyetlen rajz elárulja a rajzoló járatlanságát a középkori stílusokban és fantáziája csapongását. Az egész képcsoportot mellőznünk kellett tárgyunk szempontjából.

Ellenben kütfők gyanánt kell elismernünk azt az összesen 61 metszetet, amelyek a török hódoltság korában készültek, vagy közvetlenül 1597 után, a török foglalás kezdetén, vagy 1684—1685 körül, a felszabadító háborúk idejében. Ha nem is valamennyi, de főbb típusaik a helyszínen felvett vázlatok alapján készültek. A magyar-török harcok és Vác várának sorsa egész Európát érdekelte és hadászati szempontból is szükség volt a tájékozódásra. A székesegyház tornyainak számára nézve valamennyi egyezik. Két tornya van és ezek a Duna, vagyis nyugat felé néznek. Ezt az egyezést a metszetek különbeni fogyatékoságainak tudata mellett is bizonyító körülménynek vehetjük, mert ha a dolog természete az ellenséges megszállás alatt lévő várban való rajzolással összekötött veszély kizárja az épületek részleteinek pontos felvételét, a messziről látható tornyoknak, mint a váci vár legkiemelkedőbb és legjellegzetesebb építményeinek számát nem jelezhetette hibásan a rajzoló, mert akkor látképe legfontosabb jellegzetességét hanyagolta volna le. A négytornyú templomok nem olyan gyakoriak, hogy föl ne tűnjenek. Ha tehát a metszeteken következetesen két tornya van a székesegyháznak, akkor nem is volt több a metszet korában. Régebben pedig szintén nem lehetett több, mert a tatárjárás után újjáépített templom az elsőnek alapjain, sőt valószínűleg falainak felhasználásával épült.

A metszetek közül főleg a helyszíni rajzok alapján készületeket tartjuk a négytornyúság kérdésében döntő jelentőségűeknek. Így Siebmacher János 1603. évi metszetét, Ortelius Chronológiájának mellékletét, melyen Tragor ugyan sok hibát talál, de mégis elismeri, hogy a kép a helyszínen felvett vázlat nyomán készülhetett, de kidolgozását a rajzoló valószínűleg későbbre hagyta és emlékezet után részle-

tezte. Az 1604-ben Dilbaum Eikonografiájában megjelent Zimmermann Vilmos Péter-féle metszetet ugyancsak helyszíni felvétel alapján készültnek tartja Tragor. Ezen is kéttornyú a székesegyház.

Vácnak még két topográfiai forrása van. Egyik az 1718. évre datált Althmann-féle tekekkönyv és térképe. Ez azonban a székesegyházra nézve adatot nem tartalmaz. A másik a volt k. u. k. technisches Militär-Comitée gyűjteményében lévő, 1680-ból eredő térkép. Ezen három keresztény templom alaprajza látható, a székesegyházé is. Háromhajós, szögletes apsisú szentéllyel. Az északi mellékhajó nyugati végén egy négyzetes elzárt részben tornyot sejtek. A déli mellékhajó végén azonban egy pillért látunk fal helyett ott, hol a dél-nyugati toronynak kellett állnia. Nem jelenti-e ez azt, hogy a váci székesegyház nyugati tornyai magyar szokás szerint nem voltak a hajók felé elzárva? A rajzoló iránt bizalmat ébreszt az is, hogy a székesegyház déli hosszfalához épített kápolnákat is jelzett, amiről adataink vannak és ami egyéb egyedi jegyek társaságában az ugyanazon térképen jelzett másik két templomtól megkülönbözteti a székesegyházat. Két keleti toronynak nem találjuk nyomát a térképen. Ezt talán szabad negatív érv gyanánt felhasználni a négytornyúság ellen.

A bizonyára Szent Gellért által építtetett *csanádi székesegyház* majdnem teljesen elpusztult. Csekély maradványai alapján a négytornyúság kérdésében bizonyítani nem lehet.

A *gyulafehérvári székesegyháznak* csak egy tornya van és ez a nyugati homlokzaton áll. Párját nem építették meg. A keleti tornyok hiányoznak. A legutolsó restaurálás alkalmával folyt ásatások eredménye nincs közzétéve, tehát nem tudjuk, hogy e kérdés eldöntésére nézve előkerült-e valami adalék.

A tárgyalt 11 Árpád-kori székesegyház egyikéről sem lehet kimutatni, hogy négy toronnyal bírt volna már eredeti első megépítése után és hogy e tornyok az erődítés célját szolgálták volna. Sem a még egyetlen megmaradt pécsi székesegyház tornyainak vizsgálata, sem a többire vonatkozó ásatások eredménye és ábrázolásuk nem bizonyítja ezt. Tehát Henszlmannak elméletét a műtörténeti dogmák köréből ki kell kapcsolni.

III.

A marburgi harangok.

Gáspár Jenő rendes tag 1931 november 27-én tartott székfoglalója.

I.

A várra sötéten borult az éjszaka.

Lent a völgyben meg-megcsillant a Lahn ezüstös vize, ahogy sietve hömpölygött délnyugatra, a Rajna felé s a vár tövében fűgén csörgedezett a folyóba a vékonyka Marbach-patak. A várhegy oldalán a házak és az őszi fák körvonalai összeolvadtak a sötétséggel, amely fázós volt és kietlen ezen a novemberi éjjelen. A messzeségben komoran emelkedtek a látóhatár szélén a hegyek, amelyek Thüringiába mutattak, vagy a hesseni tartomány szélét csipkézték ki Franciaország felé, a Rajna szeszélyes szalagja fölött. A szél csipősen sivított végig a völgyeken, megtépázva a hegyeket, amelyek szinte nyöszörögtek a fázós éjszakában. Jobbra a völgyből fellátszottak Wehrda tornyai és balra, a Lahnberg oldalán szinte ezer gyökérrel kapaszkodtak a sziklás talajba Schreeck falu házai. Az ég feketén, itt-ott szennyes felhőkkel borult a tájra, amely, mintha gyászolt volna valamit, vagy valakit, minden percben várta a sirató esőt.

A várfal peremén, közvetlenül a kórház-kápolna mellett fiatal férfi állott és hallgatta a szelek különös, szinte nyöszörgő sirását. Forró fejét hozzászoritotta a kápolna hideg falához és könnyektől tüzes szemekkel nézett el a messzeségbe. A távoli kelet felé kémlt tekintete, mintha csak bele akarta volna fűdni magát az óriás hegyekbe, amelyek elzárták a látóhatárt s amelyeken túl folyók és újabb hegyek mögött terült el egy gazdag és büszke ország. Aztán fel-felnézett a kápolna mellett levő kórház kivilágított ablakaira, mintha kapcsolatot keresett volna a hegyek mögött rejtőző ország és a kivilágított ablakok között. Az ablakokon kiszűrődött a szomorú zsolozsma egyhangú mormogása, mint valami sűrű gyászlepel és komor színekbe öltöztette a várat, az épületeket, a hegyeket, a völgyet és a völgyben meglapuló falvakat. Néha a hideg őszi szél szárnyaira kapott egy-egy hangfoszlányt s mint fekete lobogót lebegtette meg a vár fölött:

— Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam...

Dávid, a magyarországi építőmester, szomorúan hajtotta le a fejét. Bent, egyszerű cella-ágyán halálos betegen feküdt Erzsébet asszony, Lajos thüringiai és hesseni örgróf özvegye, Endrének, a magyarok királyának leánya. Lehúnyta szemeit és mégis látta a haldoklót, amint feküdt egyszerű ágyában, letakarva az Assisi-beli szent köpenyével, körülötte látta a siró és imádkozó nővéreket és az ágy végénél a kemény arcú papot, Konrádot, amint könnyeivel birkózik. És látta a nehéz haláltusát, amely megszállta a fejedelemasszonyt, eltorzította a szép arcot, amelyen valamikor az egész föld és az egész mennyország szépsége mosolygott, akkor, mikor először megpillantotta. És Dávid mester felsóhajtott. Mert távoli, régmúlt dolgok jutottak eszébe és a szíve úgy sajgott az emlékekre, hogy halántékán kidagadtak az erek s a fájdalom a torkát szorongatta. Nem tudta bent a szenvedő arcot nézni s azért jött ki a betegszobából a gyászoló ég alá, hogy egyedül legyen fájdalmával . . .

Ki gondolta volna ezt még két héttel azelőtt is? Emlékszik, könnyes és nyirkos őszi reggel volt, mikor a kórház kapujában megjelent a fejedelemasszony. Fiatalon és szépen. Mert még Szent Ferenc leányainak durva kámzsája sem tudta elrontani azt a karcsú, magas, fejedelmi termetet, amelyet annyira csodáltak a két német tartomány lovagjai és irigyeltek asszonyai. Arcán boldog mosolygás derengett, mint mindig, mikor szegényeihez mehetett s ez a mosolygás még jobban megszepítette a daliás Árpádok gyönyörűséges leányának vonásait. Ment és durva cipellői keményen kopogtak a várudvar hegyes kövein, de járása még így is olyan főséges és méltóságteljes volt, mint akkor, mikor először látta odahaza, a leleszi apátság cínterme előtt. Csak a nézése változott át az angyalok tiszta mosolygásává és a keze durvult el a folytonos munkában és betegápolásban. Ő ott állt a várudvaron, amelyen át kellett haladnia a fejedelemasszonynak és alázatosan meghajtotta a fejét. Erzsébet asszony ránézett, aztán édes magyar szóval mondta :

— Mikor építünk templomot, Dávid mester?

Ő alázatosan és boldogan felelte :

— Amikor az én királyi asszonyom parancsolja.

— Megmondtam már, Dávid mester, hogy nem vagyok fejedelemasszony —, mosolygott Erzsébet.

Ő ismét alázatosan felelte :

— Nekem mindig fejedelemasszonyom maradsz, magyarok királyának leánya.

— Tudod, miért kedvellek téged, Dávid mester? — kérdezte Erzsébet asszony.

— Miért? — villant fel az ő tekintete.

— Mert mindig a szép és távoli Magyarországra emlékeztetsz.

— Ha kedvelnél engemet, királyasszony és szeretnéd a távoli és szép Magyarországot, nem mennél ki köpeny nélkül ilyen hideg őszi időben. Ez a hesseni ősz nem a szép magyarhoni ősz.

Akkor Erzsébet asszony nem válaszolt, hanem hosszan elnézett a keletre mutató hegyek felé, majd hirtelen megkérdezte:

— Miért is nem mentél te vissza szép Magyarországba, Dávid mester?

Emlékszik, hogy ellepte egyszerre az ő arcát a hirtelen pirosság. Mintha minden vér a szívéből az arcába szaladt volna. Úgy érezte magát, mint a csínytevésen ért gyermek. Ha megmondhatta volna, ha megmondhatta volna azóta is, ha megmondhatná valaha is... Csak hallgatott hosszan s mikor a fejedelemasszony ránézett fekete, csillagokként égő szemével, csak annyit tudott mondani:

— Hát nem azért jöttem-e el veled szép Magyarországból, hogy megtanuljak itt igazi szép templomokat építeni?

— Igaz, igaz, Dávid mester — mondta a fejedelemasszony. — Szeretnék olyan magas templomot építtetni, hogy tornyai meghaladják a hegyeket s hogy a harangok szava elhallatsszon a távoli és szép Magyarországba.

— Meglesz, fejedelemasszony — mondta ő akkor —, csak akarod kell.

— Igazán? — örvendezett Erzsébet.

— Igazán. Hová parancsolod én királyi asszonyom?

— Látod, helyet kereshetnénk a templomnak. Megengedem, hogy velem jöjj, és azt hiszem, hogy Konrád mesternek sem lesz ellene kifogása. Tudod, hogy ő nagyon szigorú hozzám...

— Tudom — mondta ő tehetetlenül.

— De megérdemlem, mert gyarló bűnös vagyok...

— Ó, — próbált ő tiltakozni és elindultak a várhegy lépcsőin lefelé.

Emlékszik, nem sokat mehettek lefelé a lejtőn, mikor Erzsébet asszony hirtelen felvett egy apró követ és minden erejéből eldobta a völgy felé. A kő repült és aztán megállt nem messze a Lahn partjától, a Lahnberg oldalában.

— Ide akarom építeni a templomot Isten dicsőségére, olyan magas tornyokkal, hogy a harangok szava elhallatszon a szép és távoli Magyarországba.

— Meglesz! — kiáltotta ő örömmel és megjelölte a helyet, ahová a kő esett.

És aznap este már köhögött a fejedelemasszony. Másnap ágyinak

esett s ma, a tizenkettedik napon már itt a vég. Ott fekszik a halálos ágyon huszonnégyéves fiatalságának minden szépségében, áldozatos életének minden jóságával és nincs segítség. Ott fekszik a szegények szentjének köpenyével betakarva, minden királyi ékesség és dísz nélkül, elhagyatva, csupán csak Szent Ferenc nővérei térdelnek mellette és az ágy fejenél a szigorú gyóntató, Konrád áll, összeszorított, kemény szájjal. És ő, a kemény férfi, annak a földnek gyermeke, amely őt is szülte, nem tudja nézni a szenvedéstől eltorzult arcot, amelynek szépségét immár tiz esztendő óta hordja szívébe zárva, mióta ott a leleszi apátság cintermének ajtajában megpillantotta. Tiz esztendő, sóhajtott... Tiz esztendő minden szép szenvedése, rajongása, dolgos nappala, álmatlan éjszakája most semmivé válik, mert jön a halál s azt, aki egész életében a szenvedők életének királyi angyala volt, leszakítja, mint korai virágot. Olyan elviselhetetlennek érezte ezt a gondolatot, hogy fájdalomban fejét odaverte a kápolna hideg kőfalához, hátha a külső fájdalom elcsititaná a belsőt.

Bent hirtelen megerősödött a zsolozsma, a betegszoba ajtója kinyílt s ruhasuhogás hallatszott a lépcsők felől:

— Ki az? — riadt meg a magyar építőmester.

— Isentrud nővér — hallatszott a szelíd válasz.

— Ó, a fejedelemasszony kedves udvarhölgye?

— Nem, Dávid mester, hanem Szent Ferenc harmadrendjének érdemtelen tagja.

— Mi van a beteggel? — kérdezte Dávid mester sűrgetően.

— Kissé mintha megenyhült volna.

— Az egeknek legyen hála!

— Szelíden és fájdalmasan mosolyog — mondta távozóban az udvarhölgy.

— Szelíden és fájdalmasan — suttofta az építőmester —, mint akkor.

És ismét lehunyta szemét. Visszagondolt tizesztendővel, arra a szép napra, mikor először meglátta. Szép, szinte gyermek-asszony volt, mikor fiatal férjével, a thüringiai és hesseni őgróffal eljött Magyarországra. A pozsonyi vigasságok után az udvar és a külhoni vendégek megjelentek Leleszen is, ahol akkor az ő apja, mint építőmester az apátság templomát javította. Mint húszéves fiú, ő is ott tanult apja mellett s az állványokon forgolódott épen, mikor egy délután magános hölgy sietett át az apátság kertjén. Olyan volt, mint valami gyerekleány, de mégis magas, karcsú, a haja fekete, mint az éjszaka, az arca fehér, mint a hó és a szemei, mint a fekete szén. Jött-jött, gyönyörű fejét lehajtottá és arcán édes-szomorú, fájdalmas mosolygás vibrált.

Azt hitte, mindjárt leszédül az állványról. Valami titokzatos erő arra kényszerítette, hogy leszálljon a földre s mintha odagyökerezett volna a lába, úgy állt a fejedelmi tünemény előtt.

És a drágaruhás álomkép megállt a cinterem ajtójában, szeliden keresztet vetett magára, majd belépett a rideg sírterembe. Ő húszéves fejjel sem tudta kitalálni, ki a királyné sírjának látogatója. Mert bent a cinteremben Gertrudis királyné volt eltemetve, akit Benedek, alias Bánk nádorispán és lázadó társai az Úr egyezerkettőszáz és tizenhárom esztendejének őszén a pilisi erdőben megrohantak és legyilkoltak, mert az idegeneket az ország nyakára hozta. Nem győzött eléggé csodálkozni, amikor apja jött arra az építők munkásoktól s elmondotta neki a különös sírlátogatást. Emlékszik, hogy apja, milyen sietve ment be a cinterembe s milyen alázatosan meghajolva tartotta kezében fővegét, mikor a látogató ismét kijött. Arcán könnyek nyoma látszott s az ajkain ott játszadozott az előbbi édes, szomorú, fájdalmas mosolygás. Megállt, ránézett apjára s csak annyit mondott:

— Köszönöm.

— Fejedelemasszony — hajolt meg az apja.

Ő már egyszerre tudta, ki járt a királyné sírjánál. A hangja úgy zenélt, mint az angyalok hárfája s szemei úgy égtek, mint az ég csillagai.

— Te javítod a templomot és az apátság épületét? — kérdezte.

— Én és a fiam — mutatott rá az apja.

A fejedelemasszony ránézett és a szeme megcsillant.

— Ő is tudja már az építőmesterséget?

Ő zavartan, pirultan válaszolt:

— Csak szeretném tudni. Szeretnék nagy, magas tornyú templomokat építeni.

— Ó, a templomok az emberi elme legszebb teremtményei...

Ő megbüvölten válaszolta:

— Szeretnék, fejedelemasszony, a te parancsodra templomot építeni.

A fejedelemasszony jóságosan elmosolyodott.

— Némethonban sokat tanulhatnál. Ha akarod, szólok férjem uramnak, hogy vigyünk magunkkal. Szeretnék magam körül minél több magyart látni. És szeretném, ha magyar kezek munkája dícsérné Wartburgban vagy Eisenachban az Urat. — Eljönne?

— Minden bizonnyal és minden örömmel — válaszolta szinte rajongva ő.

A fejedelemasszony bólintott fejével, aztán elindult a kerten keresztül. Ő, mint valami alvajáró ment utána s azóta sem hagyta el lábanyomát. A magyar kísérő urakkal eljött német földre, s örült, ha néha láthatta a magyarok királyának leányát, ahogy Wartburgban

vagy Eisenachban a szegényeket gondozta s örült, ha két munkás keze segítségére lehetett, ha Isten szándékának épületek emelődtek. Mint árnyék követte, elrejtve szíve mélyén legtitkosabb gondolatait is, nehogy földi érzéssel megsértse azt, akit, mint angyalt látott lebegni a wartburgi vár lépcsőin vagy Eisenach utcáin, akit elérhetetlen asszonynak tartott fejedelmi pompában és szűkös szegénységben egyaránt, a dicsőség napjaiban, vagy mikor a megpróbáltatás hónapjai szakadtak rá. És kísérté messziről mindenhová, gondolatát, szavát leste s boldog volt, mikor itt Marburgban felépíthette a kórházat és az Assisi-beli Ferenc tiszteletére a kápolnát. S most, íme itt a végcél, beteg, halálraváltan fekszik ágyán a királyi asszony és neki ki kellett jönnie a betegszobából, nehogy a feltörő férfikönyvek elárulják, mit hordoz szívében egy évtized óta...

A kápolna tornyában élesen megszólalt a lélekharang.

Dávid mester riadtan ébredt fel álmadozásából. Ebben a pillanatban kivágódott a kórház ajtaja és egy ijedt női hang sikoltotta:

— Dávid mester!

A magyar építőmester megismerte a hűséges Guta udvarhölgy hangját. Mint a kilőtt nyíl, termett a kórház lépcsőin.

— Mi baj van?

Hangos sírás volt a válasz. Dávid mester berohant az ajtón, aztán szótlánul megállt a betegágy mellett. A magyarok királyának leánya szelíden ránézett, aztán kelet felé fordította arcát. És ajkán ismét megjelent az ismerős, édes, szomorú, fájdalmas mosoly. És hal-
kan, alig hallhatóan megszólalt:

— Dávid mester, a templomot, amelynek tornyaiból a szép és távoli Magyarországra elhallatszanak a harangok, nem tudtuk megépíteni...

A férfi zokogva hullott térdre.

— Istenre és minden szentjeire fogadom, hogy megépítem.

A magyarok királyának leánya akkor lehúnyta szemét. Arcán tündöklő fényesség ragyogott s a homlokára, mintha csillagok költöztek volna. Kint a lélekharang sikoltva tépte szét az éjszaka csendjét. A szobában elhalt már a zsolozsma, a nővérek mind sirtak. Csak Konrád pap kemény szája mormolta a haldoklók imádságát, de szempilláin óriási könnyecseppek csillogtak, aztán elindultak a szigorú, barázdás arcon lefelé. És Dávid mester ott görgette fejét az ágy lábánál. Most minden könnye előtört, minden hallgatása felszakadt a szívéből, minden lefojtott panasza ott égett vonagló száján s a körülállók-
nak idegen magyar szavak ömlöttek ajkáról, mint a forró láva. És a fejedelemasszony erőtlen kezei felemelkedtek, összehúzták a remegő

testen Szent Ferenc rongyos köpenyét és tisztán, csengőn, mint illatos virágok hulltak le a lázas ajkáról az utolsó szavak :

— Elérkezett az idő, mikor a mindenható Úr magához hívja barátait, mikor a vőlegény hívja a menyasszonyt. Favete linguis !

Az utolsó két szó már úgy hangzott, mint túlvilági zene. A szelíd fej megtörött. Dávid mester nem bírta tovább. Felugrott és kirohant a szobából. Kint a várudvaron elvakult szemekkel állt meg. Mert tündöklő fényesség sugárzott mindenhonnan, az égről és földről, a vár-falakról és az ablakokból egyaránt. Az ég most csodálatosan tiszta volt s mintha gyémánttal hintette volna fel valaki a kék mezőket, csillogott-villogott minden. Fényt löveltek a hegyek, fényt szikrázott lent a folyó és fényt szikráztak a patakok s ott, ahol a fejedelemasszony nem is olyan régen kődobással jelölte meg az új templom helyét, most ezüst oszlop szikrázott, bevilágítva mindent maga körül. Egyszerre megszépültek az őszi hegyek, a letarolt fákon, mintha arany és ezüst, gyöngy és gyémántból való levelek nyíltak volna, szikrázott minden. És lent a falvakban megkondultak a harangok, a várhegy lábánál szegények és koldusok, bénák és vakok, betegek és nyomorultak óriási serege mozdult meg és mint diadalmi menet kezdett felfelé hömpölyögni a hegy meredekén. És láthatatlan hangszerek csodálatos zenéje áradt, kísérve a szegények seregének énekét, mely mint valami himnusz jött, jött felfelé a várhoz. És maguktól kitérültek a vár kapui és a betegek, bénák, vakok és nyomorultak serege ott küszört térden a kórház kapuja előtt, Szent Ferenc kápolnájának ajtója felpattant és százak és százak ajkán zengett Szent Ambrus püspök diadaléneke :

— Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.

Pontosan éjfél volt. Az Úr egyezerkettőszáz és harmincegyedik esztendejében, Szent András havának tizenkilencedik napján.

II.

A Lahn partján teljesen készen állt a templom. Hatalmas teste diadalmasan nyúlott el, mint valami diadalemlék, amelyet megbecsülhetetlen győzelmek emlékére emeltek. Olyan volt, mint valami kőbeépített hősköltemény, kemény kövek simultak egymás mellé és kemény kövek emelték egymásra a kemény köveket. A kereszthajó úgy törte meg a főhajó vonalát, mintha támogatni akarta volna, hogy késő századokra is beszéljenek a kövek, a kiugró pillérek, a kemény tető, a tetőn, a szentély fölött égbe szökő tornyocska, amely mintha kis gyermeke lett volna az elől sudáran és mégis vaskosan égnek törő tornyoknak. A csúcsívek szélesen és mégis kecsesen törtek a magasba, mintha csak azt bizonygatták volna, hogy sziklaszilárd hit és meg-

győződés rakta egymásra az éveket és az évtizedeket, hogy beláthatatlan időkig összeragassza velük az évszázadokat. Várnak készült és mégis templomnak a kőkolosszus, erősségnek és mégis ellágyuló imahelynek. Uralkodott a völgy felett és messze hirdette Isten dicsőségét a magyar királyleány hősi lelkületén keresztül.

Csak a tornyok mellett álltak ott még az állványok. A templom maga kész egésként pompázott s magán hordozta mindazt, amit a szeretet, művészet, hatalom és a hosszú idő adhatott. A munkások, kőművesek és ácsok jókedvűen dolgoztak még az égbenyúló állványokon és serényen hordták le a gerendákat, a deszkákat, léceket, összekötő kapcsokat a magasságok magasságából. Mert úgy hatottak a tornyok az állványok szövevényes hálójában, mintha valami vakmerő titán álmodta volna meg s két dárdaként szúrta volna bele őket az ég azúrjába, hogy imákkal üssön sebet a menny bársonyán. Szédületes magasságban jártak az ácsok, bontották a gerendákat és hosszú elnyújtott kiáltással adták meg a jelt, mikor valamelyik deszka, vagy gerenda elindult a magasságból a föld felé. És lassan egyre ritkásabb lett az állványok bordázata a tornyok körül s egyre több csillant elő a büszke csúcsokból, a merész tetőzetből és a finoman kicsipkézett kövekből.

— No, meglehet elégedve magával az öreg magyar — mondta valaki egy nagy csoportban, ahogy nézték a lefelé táncoló gerendákat.

— Meg — csóválta meg a fejét egy ősz kőműves. — Mindenkit túlélt a munkában és a várakozásban. Ifjú inas voltam, mikor ötven évvel ezelőtt felfogadott s bizony őszbe csavarodott a hajam, míg elkészült a templom.

— Ötven esztendő! — csodálkozott egy fiatal ács.

— Bizony, öcsém, még a világon sem valál, mikor leraktuk az alapokat — dörmögte az öreg.

— És Dávid mester birta erővel? — kérdezték többen az öreget.

— Makacs fajta ez, azt mondják. Amit egyszer a fejbe vesz és a szívével akarja, keresztül is viszi.

— Mondják, hogy valami fogadalom...

— Álmodozó nép. Toronyépítő. De meg is van a láttatja. Egész Némethonban nincs ehhez fogható templom. Mint Szent Erzsébet marburgi temploma. Lefőzte a magyar mester a mi fajtánkat...

— Vele volt az Isten.

— No, meg Szent Erzsébet asszony is, hiszen egy országból valók voltak...

— Vigyázatok, éppen erre jön.

Tisztelettudóan álltak félre. És az öreg Dávid mester, botjára támaszkodva, görbe háttal, hosszú fehér szakállal tipegett el közöttük.

Arcát éles barázdákkal szántotta fel az idő és a sok átvirrasztott éjszaka, a sok aggodalom és fáradság, amellyel évtizedeken keresztül remegett, hogy elkészüljön a templom. Keze reszketőssé vált a mérő-léc és a mérőön örökös forgatásában, s lábai is felmondták már a szolgálatot, hiszen annyiszor mászta meg az épülő falakat, a tornyokat, a hajókat, a tetőket, a kápolnák kiszögeléseit s az ívek és pillérek imádkozó magasságait. Az utóbbi időben már nem is győzte a fáradalmat, le-leült kopott karosszékebe s onnan adta ki a parancsokat a fiatalabb palléroknek, hogy mit, miként végezzenek. Csak a szemei égtek a régi tűzzel, meglátta a legkisebb hibát is s szelid korholással javíttatta ki, nehogy legkisebb makula is maradjon a templom csodálatos szerkezetében és megépítésében.

Most is karosszékehez tipegett s reszkető, öreges hangon biztatta a legényeket:

— Csak serényen, serényen! Három nap mulva leszen a szent asszony megdicsőülésének évfordulója, azt akarom, hogy akkorra megszólaljanak a harangok. A marburgi harangok. Szent Erzsébet harangjai...

— Kész leszünk, mester! — erősítette az egyik pallér.

— Akkor aztán el is bocsátalak benneteket — mondta az öreg. — Már haza sem találtok...

— Bizony, évek óta nem voltunk odahaza — bólogattak a munkások.

— De áll a templom Isten dicsőségére és Szent Erzsébet asszony tiszteletére.

— Gyönyörűségesen áll! — emelték meg fővegjüket mindnyájan.

Dávid mester ült a karosszékekben és ahogyan nézte a tornyokon sürgölődő embereket, felelevenedtek a letűnt évtizedek emlékei. Látta magát, mint fiatal építőmestert, mikor könyörgött Konrád örgrófnak, a szent asszony sógorának, aki a német lovagrend nevében az építést elkezdte, hogy a templom felépítését bizzák rá. És négy évvel a fejedelemasszony megdicsőülése és szenttényilvánítása után már lerakták a Lahn partján az alapokat s egy év mulva dicsőséges menetben vitték át a szűk kis kápolnából a holttestet a templom új kápolnájába. És látta hosszú sorban mind a némethoni érsek és püspök urakat, magát Fridericus császárt, aki megkoronázta a szent koporsóját. Lassan-lassan peregtek az évek és egyre jobban emelkedett a templom. Már ott állott a szent sír fölött a szentély, majd jött a kereszthajó, következtek a többi részek, míg közben hosszú évtizedek teltek el örökös aggodalomban, munkában, tervezésben, számolásban, könyörgésben, hogy az Isten még csak egy évet ajándékozzon. És ime, ötven esztendő

után a nagy mű készen van, áll a templom, ahogy ő akarta és három nap múlva meg fognak szólalni a magas tornyokban a harangok, amelyeknek szava elhallatszik a messzi és szép Magyarországra . . .

És felvirradt a várva-várt nap. Az állványzatot lehordták egészen és ott álltak a tornyok, büszkén és karcsúan, magasbatőrön és mégis zömöken a tovasiető Lahn partján. Úgy állt ott a két torony, mint két, dolgos, kemény imára feszített férfikéz, amelynek minden rezzenése és ívelése, minden nyugalma és minden égbenyulása egyetlenegy kimondhatatlan imádság. Egyetlen-egy könyörgés volt ez a két torony, alázatos és szívből jövő ének, szelíd hódolat, ahogy csak férfiszív tud imádkozni. Mintha egy óriási, egyetlen gondolattá kövült ember imádkozott volna ott a Lahnberg oldalában bocsánatért egy feledhetetlen és szépséges bűnért, mert valamikor földi szemekkel, földi érzésekkel mert gondolni egy megdicsőült asszonyra. És Dávid mester, mintha csak érezte volna, hogy az általa épített kövek is ezt sugározzák, alázatosan bukott reszkető térdeire, összekulcsolta fáradt kezeit s úgy susogta az őszi alkonyatba :

— Amit fogadtam Istenre és minden szenteire, megtartottam. Könyörögi értem magyarországi Szent Erzsébet !

És ebben a pillanatban fent a tornyokban megszólaltak a harangok. A marburgi harangok . . . Szent Erzsébet harangjai. Hangjuk szárnyalva repült át a völgyeken és a hegyeken. Mintha forgószél kapott volna fel tömjénfüstöt, úgy repült a harangok szava messze, keletfelé. És az ősz Dávid mester, ahogy ott térdelt a földön, úgy érezte, hogy az ő hűséges és fáradt szíve van rákötve a harangok nyelvére s az kongatja a szent dicsőségét olyan világra szólóan. Mert, ahogy ott térdelt kiterjesztett karokkal, tudta, hogy a szent fejedelemasszony kívánsága valóra vált. Szólanak a marburgi harangok, hirdetik Szent Erzsébet dicsőségét nemcsak Magyarországnak, hanem minden égtájnak is. Úgy érezte, hogy az általa épített büszke tornyok éjig nőnek s hogy fényességes árnyékukban megszépülnek az összes könnyek és sebek, amerre csak siralomvölgy az ember élet. Tudta, hogy egész munkát végzett, tudta, hogy minden egykori földi gyarlóságáért irgalom adatott immár. És könnyes szemekkel rebegette az ég felé :

— Most bocsásd el, Uram, a te szolgádat . . .

Megingott és arccal Szent Erzsébet templomának szentélye felé, földre bukott.

Mikor felemelték, már nem volt élet benne. Csak az arcán maradt ott valami boldog és titokzatosan szép mosolygás.

És fölötte ünnepélyesen, diadalmasan kongott, mint valami örökkévaló himnusz, a marburgi harangok szava . . .

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Asszimptotikus tetraéderek térfogata a Bolyai-féle geometriában.

Vörös Cyrill rendes tag, 1930. dec. 5-én tartott felolvasása.

Azon szögletes idomokat (sokszögek, szögletes testek), melyeknek csúcsai parabolikus pontok (vagyis a végtelenben vannak), *asszimptotikus idomok*nak, vagy *határidomok*nak nevezük. A síkban az egyenlő oldalszámú asszimptotikus sokszögek egyenlő területűek. Ehhez analóg tétel a térben a poliéderek térfogatára általánosan nem áll. Van ugyan a testeknek bizonyos osztálya, melyen belül ily tétel bebizonyítható, pl. a derékszögű hexaéderekre (Vörös C.: Maximális térfogatú hexaéderek a Bolyai-féle geometriában, Szent István Akadémia kiadása, 1930); de már a különböző asszimptotikus tetraéderek általában nem egyenlő térfogatúak.

A síkgeometriában a tétel bizonyítása egyszerű. Bármely asszimptotikus sokszöget asszimptotikus háromszögekre bonthatunk. Az *asszimptotikus háromszögek pedig egymással mind kongruensek*. Ezt könnyen belátjuk, ha az asszimptotikus háromszög egyik oldalára merőlegesen egy másik oldalához párhuzamosat húzunk. Ez a harmadik oldalhoz is párhuzamos, az egész asszimptotikus háromszöget két derékszögű háromszögre osztja, melyeknek két-két csúcsa parabolikus. Az ilyen háromszögek kongruenciája nyilvánvaló. A különböző asszimptotikus háromszögek mind ilyen két háromszögből egyenlő módon összetetteknek tekintendők, tehát kongruensek. Az asszimptotikus háromszög egyik oldalára merőleges és a másik kettőhöz párhuzamos egyenes existenciáját úgy mutathatjuk ki, hogy az első oldal tetszőleges pontjából párhuzamosat húzunk a másodikhoz. Ez általában nem merőleges az első oldalra, ezzel egyik oldalán hegyesszöget zár be. E hegyesszög egyik szárára, a háromszög első oldalára, merőlegesen van párhuzamos a másik szárhoz

(Bolyai J. Appendix-e 35. §.), tehát az asszimptotikus háromszög másik két oldalához is.

Az asszimptotikus háromszögek kongruenciáját a sík kongruens transzformálásával is egyszerűen következtethetjük. A pont homogén koordinátáinak transzformálására három egyenlet szolgál kilenc paraméterrel. Az utóbbiak közt a transzformáció kongruens volta hat összefüggést állapít meg, tehát három paraméter marad szabadon. Parabolikus pont transzformálás után is parabolikus marad. Egy parabolikus pontot a síkban egy adat határoz meg. Három paraméterrel rendelkezvén, három parabolikus pont társát szabadon választhatjuk. Eszerint bármely asszimptotikus háromszöget bármely más parabolikus háromszögbe áttranszformálhatunk.

A térben a pont homogén koordinátáinak transzformálására négy egyenletünk van 16 paraméterrel, mely utóbbiak közt kongruens transzformációnál 10 egyenlet áll fenn, tehát 6 választható tetszőlegesen. Egy parabolikus pont helyének ismeretéhez két adat szükséges, tehát három parabolikus pont transzformált társának megadásával a transzformáció már határozott. Így bármely asszimptotikus tetraéder bármelyik lapját áttranszformálhatjuk másik asszimptotikus tetraéder tetszőleges lapjába, az illető lapon kívül eső csúcs azonban általában nem kerül az utóbbinak negyedik csúcsába. Vagyis *a különböző asszimptotikus tetraéderek általában nem kongruensek*. Ez azonban még nem zárja ki térfogataik egyenlőségének lehetőségét. Ennek megvizsgálására elég azon asszimptotikus tetraéderekre szorítkozni, amelyeknek egyik lapjuk közös. Keressük ezek térfogatának maximumát.

Az asszimptotikus tetraédert felbontjuk hat tetraéderre úgy, hogy három közös parabolikus pontú élhez párhuzamosat húzunk a másik három él síkjára merőlegesen. Ilyen egyenes existenciája a háromszögnél követett eljáráshoz hasonlóan mutatható ki. Azután síkokat fektetünk ezen egyenesen és egyenkint az első három élén át, továbbá ezen egyenesen át egyenkint a másik három élre merőlegesen. Az így nyert tetraéderek mindegyikének két csúcsa elliptikus pont, a másik kettő parabolikus. Amazok véges hosszúságú élel határolnak, melyre mindkét végpontjában egy-egy végtelen kiterjedésű él merőleges, az egyik végpontból induló másik él pedig párhuzamos a másik végpontban merőleges élre kölcsönösen. Az ilyen tetraédernek tehát mind a négy lapja derékszögű háromszög. Két háromszögnek egy-egy

parabolikus csúcsa és egymással egyenlő nem 0 hegyesszöge van ; a másik két háromszögben két közös parabolikus csúcs van.

Ha a nem parabolikus csúcsok egyikéből a véges élre merőlegesen kiinduló él valamely pontján át ezen élre merőleges síkot fektetünk, ez a vizsgált tetraéderből olyan tetraédert vág le, melynek csak egy csúcsa parabolikus. Az utóbbinak köbtartalmára Lobatschefsky — a hiperbolikus geometria karakterisztikus állandóját egységül véve — a következő formulát hozta le (Anwendung der imaginären Geometrie 24. §. H. Liebmann fordítása) :

$$v = \frac{1}{4} \int_a^{\frac{\pi}{2}} d\alpha \log \frac{\sin(\alpha + B)}{\sin(\alpha - B)},$$

hol α ahhoz az élhez tartozó párhuzamossági szöget jelenti, mely a levágott tetraéderben az eredetinek véges éléhez hasonló fekvésű. Ezen szöget α helyett mi φ -vel jelöljük. B pedig a tetraédernek az a lapszöge, melynek csúcsvonala a merőlegesen metszett él. Ez az eredeti tetraéder lapjának nem 0 értékű hegyesszöge. Jelöljük α -val.

Ismeretes formula :

$$\log \sin x = -\log 2 - \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\cos 2n x}{n}.$$

E végtelen sor 0 és π határok közt, e határok kizárásával, feltétlenül konvergens.

Mikor az egész asszimptotikus tetraéder három élének síkjára merőlegesen a másik három élhez húzott párhuzamos talppontja az első három él alkotta asszimptotikus háromszögön belül van, akkor az egész asszimptotikus tetraéder a most nyert hat tetraéder összege.

Abból az eljárásból, mellyel az asszimptotikus tetraédert hat tetraéderre bontjuk, érthető, hogy $\alpha < \alpha < \frac{\pi}{2}$.

A φ mint párhuzamossági szög $\frac{\pi}{2}$ -nél nagyobb nem lehet, legkisebb értéke α . Eszerint úgy $2(\varphi + \alpha)$, mint $2(\varphi - \alpha)$ csak 0 és π határok közt változhatnak. Tehát :

$$\log \sin(\varphi + \alpha) = -\log 2 - \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\cos 2n(\varphi + \alpha)}{n},$$

$$\log \sin(\varphi - \alpha) = -\log 2 - \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\cos 2n(\varphi - \alpha)}{n}.$$

Ezekből következik :

$$\begin{aligned} \log \frac{\sin(\varphi + \alpha)}{\sin(\varphi - \alpha)} &= \frac{1}{n} \left[\cos 2n(\varphi - \alpha) - \cos 2n(\varphi + \alpha) \right] = \\ &= \frac{2}{n} \sin 2n\varphi \sin 2n\alpha. \end{aligned}$$

Egy részlettetraéder köbtartalmát kapjuk, ha φ -re α és $\frac{\pi}{2}$ határok közt integrálunk. Tehát :

$$v = \frac{1}{4} \sum_{n=1}^{\infty} (-1)^{n-1} \frac{\sin 2n\alpha}{n^2} + \frac{1}{8} \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\sin 4n\alpha}{n^2}.$$

A hat részlettetraéder közül olyan két-két szomszédos, amelyekben a véges él közös, egyenlő térfogatú, mert az ezekben előjövő α ugyanazon távolsághoz, e véges élhez, tartozó párhuzamossági szög. α -nak tehát a hat tetraéderben három, általában különböző, értéke szerepel. A teljes asszimptotikus tetraéder térfogata tehát :

$$\begin{aligned} v &= \frac{1}{2} \sum_{n=1}^{\infty} (-1)^{n-1} \frac{1}{n^2} \left[\sin 2n\alpha_1 + \sin 2n\alpha_2 + \sin 2n\alpha_3 \right] + \\ &+ \frac{1}{4} \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2} \left[\sin 4n\alpha_1 + \sin 4n\alpha_2 + \sin 4n\alpha_3 \right]. \end{aligned}$$

Az α -k közt ezen összefüggés van :

$$\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = \pi$$

v szélső értékére a következő két egyenlet áll :

$$\frac{\partial v}{\partial \alpha_1} d\alpha_1 + \frac{\partial v}{\partial \alpha_2} d\alpha_2 + \frac{\partial v}{\partial \alpha_3} d\alpha_3 = 0$$

és
$$d\alpha_1 + d\alpha_2 + d\alpha_3 = 0.$$

Ezekből következik :

$$\frac{\partial v}{\partial \alpha_1} = \frac{\partial v}{\partial \alpha_2} = \frac{\partial v}{\partial \alpha_3}.$$

De
$$\frac{\partial v}{\partial \alpha} = \frac{1}{2} \sum_{n=1}^{\infty} (-1)^{n-1} \frac{\cos 2n\alpha}{n} + \frac{1}{2} \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\cos 4n\alpha}{n}.$$

Erre alkalmazzuk a már előfordult $\log \sin x$ kifejezést és az ennek megfelelő

$$\log \cos x = -\log 2 + \sum_{n=1}^{\infty} (-1)^{n-1} \frac{\cos 2n x}{n}.$$

formulát. Így kapjuk :

$$\frac{\partial v}{\partial \alpha} = \frac{1}{2} \log \frac{1}{2 \sin \alpha}.$$

A szélső érték meghatározására szolgáló egyenletek tehát csak úgy teljesülhetnek, ha

$$\sin \alpha_1 = \sin \alpha_2 = \sin \alpha_3.$$

Mivel pedig $0 < \alpha < \frac{\pi}{2}$, kell, hogy

$$\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \frac{\pi}{3}$$

legyen. Meg kell még határoznunk, hogy az idetartozó szélső érték maximum-e vagy minimum.

A részlettetraéder számára integrálással kapott sorok $\alpha = 0$ és $\alpha = \frac{\pi}{2}$ értékeknél is konvergensek s összegük 0.

Az asszimptotikus tetraéder alapjául választott lapon úgy vehetünk fel pontot, hogy az két oldaltól tetszőlegesen kis távolságban legyen. E pontban a síkra merőlegest állítunk s ehhez egyik irányában olyan három párhuzamosat húzunk, melyek egyenkint az alaplap oldalaihoz is párhuzamosak. Így olyan asszimptotikus tetraéderhez jutunk, melynél a három α közül kettő a derékszögnél tetszőlegesen kicsinnyel kisebb; a harmadik α tehát 0-tól keveset különbözik. Most mindegyik részlettetraéder térfogata, tehát az egész asszimptotikus tetraéderé is, igen kicsiny, és ha az alapon választott pont parabolikus ponthoz közeledik, az asszimptotikus tetraéder térfogata 0-hoz közeledik.

Eszerint $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \frac{\pi}{3}$ -nál az asszimptotikus tetraéder térfogata maximum.

Minden asszimptotikus háromszöget szabályosnak tekinthetünk. Azt a pontját, melynél az α -k egyenlők, középpontnak nevezhetjük. Ha az asszimptotikus tetraéder negyedik csúcsa az alapra ennek középpontjában állított merőlegesben van, akkor ezen asszimptotikus tetraédert is szabályosnak mondjuk. Tehát *az asszimptotikus tetraéderek közt a szabályosnak van legnagyobb térfogata.*

Az asszimptotikus sokszögek területének tételéhez hasonlóan tehát az asszimptotikus poliéderek térfogatára általánosságban nem találunk.

Mikor az asszimptotikus tetraéder egyik síkjára merőlegesen a másik három élhez vont párhuzamos talppontja az alapháromszögön kívül van, akkor a hat részlettetraéder közül két párnak összegéből a harmadik párat elvéve kapjuk a teljes asszimptotikus tetraédert. Ilyenkor

$$-\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 0,$$

hol α_2 és α_3 egyik-egyik szára a háromszög azon két oldalának egyik-egyikére merőleges, melyek közt a merőleges talppontja van. A szélső értéket meghatározó második egyenlet most :

$$-d\alpha_1 + d\alpha_2 + d\alpha_3 = 0.$$

Most tehát
$$\frac{\partial v}{\partial \alpha_1} = -\frac{\partial v}{\partial \alpha_2} = -\frac{\partial v}{\partial \alpha_3},$$

vagyis
$$\sin \alpha_1 = -\sin \alpha_2 = -\sin \alpha_3.$$

Ez azonban csak $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 0$ -nál teljesülhet. Vegyünk az alapháromszög síkjában a háromszögön kívül igen nagy távolságban az oldalaktól pontot s ebben emeljünk a síkra merőlegest, ehhez s egyenkint a háromszög oldalaihoz húzzunk párhuzamosakat. Így olyan asszimptotikus tetraédert kapunk, melyben $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ igen kicsinyek. A választott pont távolságát egyre növelve, e szögek 0-hoz közelednek, így az asszimptotikus tetraéder térfogata is 0-hoz közeledik. Ha pedig a felvett pontot végnélkül közelítjük a háromszög azon oldalához, melyhez a két α_1 egyik-egyik szára párhuzamos, akkor $\alpha_1 \frac{\pi}{2}$ -hez közeledik.

Így ugyanazon tetraéder felé közeledünk, amelyikhez a belül választott pontnak ugyanazon oldal felé közelítésével. Az utóbbiról pedig már tudjuk, hogy kisebb térfogatú a szabályos asszimptotikus tetraédernél. Ha tehát az említett pontot kívül vesszük fel, a megfelelő asszimptotikus tetraéder térfogata mindig kisebb a szabályosénál.

* * *

Kiszámítjuk a szabályos asszimptotikus tetraéder köbtartalmát. Az asszimptotikus tetraéder térfogatának kifejezésében most $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \frac{\pi}{3}$. Tehát

$$v = \frac{3}{2} \sum_{n=1}^{\infty} (-1)^{n-1} \frac{1}{n^2} \sin \frac{2n\pi}{3} + \frac{3}{4} \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2} \sin \frac{4n\pi}{3}.$$

$n = 3r$ -nél az egyes tagok 0-ok.

A jobboldal első tagjában legyen

$$n = 6r + 1, 6r + 2, 6r + 4, 6r + 5,$$

a másodikban pedig

$$n = 3r + 1, 3r + 2.$$

$$\begin{aligned} \sin(6r+1) 2\alpha &= \frac{\sqrt{3}}{2}, \quad \sin(6r+2) 2\alpha = -\frac{\sqrt{3}}{2}, \quad \sin(6r+4) 2\alpha = \\ &= \frac{\sqrt{3}}{2}, \quad \sin(6r+5) 2\alpha = -\frac{\sqrt{3}}{2}. \end{aligned}$$

$$\sin(3r+1) 4\alpha = -\frac{\sqrt{3}}{2}, \quad \sin(3r+2) 4\alpha = \frac{\sqrt{3}}{2}.$$

Behozzuk a következő jelzéseket:

$$\sum_{r=0}^{\infty} \left[\frac{1}{(6r+1)^2} - \frac{1}{(6r+5)^2} \right] = A, \quad \sum_{r=0}^{\infty} \left[\frac{1}{(3r+1)^2} - \frac{1}{(3r+2)^2} \right] = B.$$

Ezekkel
$$v = \frac{3\sqrt{3}}{4} A - \frac{3\sqrt{3}}{16} B.$$

A és B közt azonban egyszerű összefüggés van. B-ben u. i. r-et szétvesszük páros és páratlan értékeire: 2t és 2t + 1-re.

$$\text{Igy } B = \sum_{t=0}^{\infty} \left[\frac{1}{(6t+1)^2} - \frac{1}{(6t+2)^2} \right] + \sum_{t=0}^{\infty} \left[\frac{1}{(6t+4)^2} - \frac{1}{(6t+5)^2} \right].$$

Ezt pedig így is írhatjuk:

$$B = A - \frac{1}{4} B.$$

Tehát
$$B = \frac{4}{5} A.$$

Ezzel a szabályos asszimptotikus tetraéder térfogata:

$$v = \frac{3\sqrt{3}}{5} A = \frac{3\sqrt{3}}{5} \sum_{r=0}^{\infty} \left[\frac{1}{(6r+1)^2} - \frac{1}{(6r+5)^2} \right].$$

A számértéke öt tizedesig: 0.97658, v-é tehát: 1.01489. Térfogategység a hiperbolikus geometria karakterisztikus állandójának köbe.

* * *

Az itt követetthez hasonló eljárással az asszimptotikus kocka köbtartalmát $3\sqrt{3} A$ -nak találjuk. Tehát az asszimptotikus kocka köbtartalma a szabályos asszimptotikus tetraéderének 5-szöröse.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA TAGJAI.¹

Elnök: Gr. Apponyi Albert.

Másodelnök: Négyesy László.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről : A Szent István Akadémia részéről :

Gr. Zichy Aladár	Elnök
Mihályfi Ákos	Másodelnök
Túri Béla	Főtitkár
Erdősi Károly	br. Forster Gyula
Moldoványi Gyula	Serédi Jusztinián
Simon Ignác	Hutýra Ferenc
Gr. Zichy János	Szinnyei József
	Wolkenberg Alajos.

A támogatók közül választott tagok :

Herceg Esterházy Pál	Gr. Wenckheim Sándor
Szilvek Lajos	Sipőcz Jenő.

Tiszteleti, külső és rendes tagok.

I. Hittudományi és bölcséleti osztály.

Osztályelnök : Mihályfi Ákos.

Osztálytitkár : Tóth Tihamér.

Tiszteleti tagok:

Serédi Jusztinián.

Rendes tagok:

Nemes Imre	Mázy Engelbert
Tokody Ödön	Rézbányai József
Mihályfi Ákos	Zelliger Vilmos
Margalits Ede	Huber Lipót
Piszter Imre	Klinda Teofil
Szilvek Lajos	Csárszky István

¹ Az 1931. évi február 27-iki választás utáni állapotot tünteti fel.

Werdenich Endre	Tower Vilmos
Kmoskó Mihály	Marczell Mihály
Strommer Viktorin	Czapik Gyula
Schütz Antal	Kühár Flóris Ferenc
Schermann Egyed	Várkonyi D. Hildebrand
Hanauer A. István	Aistleitner József
Bangha Béla	Mester János
Wolkenberg Alajos	Tóth Kálmán
Bitter Illés	Br. Brandenstein Béla
Madarász István	Kecskés Pál
Trikál József	Radó Polikárp
Pataky Arnold	Erdey Ferenc
Vass József	Török Mihály
Scheffler János	Takáts Ernő
Martin Aurél	Frank Antal
Horváth Sándor	Somogyi József
Szentiványi Róbert	Petro József
Hajós József	Felber Gyula
Magdiacs Ignác	Szabó Vendel.
Tóth Tihamér	

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök : Kollányi Ferenc.

Osztálytitkár : Balanyi György.

Tiszteleti tagok:

Br. Forster Gyula Concha Győző Kollányi Ferenc.

Külső tagok:

Heinrich Finke Giuseppe Wilpert
Giovanni Pietro Kirsch Enrico Josi.
Giovanni Mercati

Rendes tagok:¹

Balits Lajos	Áldásy Antal
Kazaly Imre	Notter Antal
Novák Lajos	Ujházy László
Dedek Crescenc Lajos	Horn Emil
Baróti Lajos	Gr. Mailáth József
Reiner János	Mohl Adolf
Zelliger Alajos	Matunák Mihály

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Erdélyi László
 Hanuy Ferenc
 Túri Béla
 Ernszt Sándor
 Lukcsics József
 Angyal Pál
 Német Ambrus
 Iványi Béla
 Dőry Ferenc
 Kiss Albin
 Hóman Bálint
 Balanyi György
 Balás Károly
 Sipos István
 Holub József
 Heller Farkas
 Erdélyi Aladár

Kenéz Béla
 Lukinich Imre
 Bajza József
 Patek Ferenc
 Pethő Sándor
 Biró Vencel
 Bártfai Szabó László
 Miskolczi István
 Molnár Kálmán
 Pezenhoffer Antal
 Divéky Adorján
 Szandtner Pál
 Meszlényi Zoltán
 Mihályi Ernő
 Bozóky Géza
 Szekfű Gyula

III. Nyelvtudományi és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Sajó Sándor.

Osztálytitkár : Várdai Béla.

Tiszteleti tagok:

Gr. Apponyi Albert

Berzeviczy Albert

Badics Ferenc.

Rendes tagok:

Zoltvány Irén
 Csicsáky Imre
 Szmida Viktor
 Huszka József
 Kőrösi Albin
 Lévai Mihály
 Bartha József
 Divald Kornél
 Bán Aladár
 Kincs István
 Sziklay János
 Demény Dezső
 Erdősi Károly
 Auer István
 Szinnyei József
 Vargha Damján
 Négyesy László

Gr. Vay Péter
 Angyal Ármánd
 Viszota Gyula
 Széman István
 Láng Nándor
 Járossy Dezső
 Gulyás Pál
 Pintér Jenő
 Perényi József
 Horger Antal
 Várdai Béla
 Gerevich Tibor
 Sik Sándor
 Szinnyey Ferenc
 Zlinszky Aladár
 Harsányi Lajos
 Alszeghy Zsolt

Klemm Antal
 Voinovich Géza
 Sajó Sándor
 Brisits Frigyes
 György Lajos
 Gyulai Ágost
 Pitroff Pál Ödön
 Birkás Géza
 Schwartz Elemér

Radványi Kálmán
 Tordai Ányos
 Mécs László
 Kocsis László
 Finta Sándor
 Szőnyi Ottó
 Eckhardt Sándor
 Gáspár Jenő.

IV. Mennyiségtan-, természettudományi osztály.

Osztályelnök : Suták József.

Osztálytitkár : Papp Károly.

Tiszteleti tagok:

Suták József

Hutýra Ferenc

Preisz Hugó.

Rendes tagok:

Tóth Mike
 Székely Károly
 Szarvasy Imre
 Plósz Béla
 Sárközy Pál
 Vörös Cyrill
 Szabó Zoltán
 Grosschmid Lajos
 Rybár István
 Tangl Károly
 Gróh Gyula
 Szőkefalvi Nagy Gyula
 Papp Károly
 Wodetzky József
 Marek József
 Farkas Géza
 Anderko Aurél
 Horusitzky Henrik
 László Gábor
 Bognár Cecil
 Aujeszky Aladár
 'Sigmond Elek
 Poór Ferenc
 Entz Géza
 Marosi Arnold

Hüttl Dezső
 Oltay Károly
 Ifj. Rejtő Sándor
 Schilberszky Károly
 Gimesy Nándor
 Nékám Lajos
 Tass Antal
 Herzog Ferenc
 Laczkó Dezső
 Vendl Aladár
 Szabó József
 Kadič Ottokár
 Skrop Ferenc
 Weszelszky Gyula
 Dudich Endre
 Kenyeres Balázs
 Római Szentbirodalmi gr.
 széki Teleki Pál
 Treitz Péter
 Ábrahám A. Ambrus
 nagysuri Böck Hugó
 Éhik Gyula
 Br. Kétly László
 Haltenberger Mihály.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése.

1931. évi január hó 23-án.

1. Tóth Kálmán r. tag székfoglalója : Szent Péter római pápasága.
2. Mihályfi Ákos osztályelnök köszönti a székét elfoglaló tagot. A beszédet a Beszédek és Méltatások rovata közli.

A II. osztálynak első felolvasó-ülése.

1931. évi február hó 6-án.

1. Pezenhoffer Antal székfoglalója : A gazdasági cselédek szaporasága.
2. Kollányi Ferenc osztályelnök üdvözli a székét elfoglaló tagot. A beszédet a Beszédek és Méltatások rovata közli.

A III. osztálynak első felolvasó-ülése.

1931. évi február hó 13-án.

1. Eckhardt Sándor r. tag székfoglalója : A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom.
2. Sajó Sándor osztályelnök a székét elfoglaló tagot üdvözli. A beszédet a Beszédek és Méltatások rovata közli.
3. Kincs István r. tag ; A gorduisi csomó magyar kiadásban.

A IV. osztálynak első felolvasó-ülése.

1931. évi február hó 20-án.

Ábrahám Ambrus r. tag : Ujabb adatok a rákok érző idegrendszerének az ismeretéhez.

Első együttes-ülés.

1931. évi február 27-én.

1. Négyesy László másodelnök az ülést megnyitja és bejelenti, hogy gróf Apponyi Albert külföldön tartózkodik s ezért nem elnökölhet jelen ülésen.

2. Főtitkár az osztályok jelentései alapján bejelenti, hogy a Szent István Akadémia tagjainak jelölték :

Az I. osztályba rendes tagnak Petró Józsefet 10 szavazattal egyhangúlag, Felber Gyulát 9 szavazattal 1 ellen, Szabó Vendelt 9 szavazattal 1 ellen.

A III. osztályba rendes tagnak Gáspár Jenőt 12 szavazattal egyhangúlag.

A IV. osztályba rendes tagnak Haltenberger Mihályt 9 szavazattal egyhangúlag.

3. Az elnök a jelöltekre elrendeli a titkos szavazást.

4. Az elnök megállapítja, hogy 36 szavazatot adtak be, amelynek megkívánt

kétharmad része 24 s ezután megállapítja, hogy a jelöltekre a következő szavazat esett :

Az I. osztályban rendes tagságra :

Petró József 34 szavazat 2 ellen ;

Felber Gyulára 32 szavazat 4 ellen.

A III. osztályban rendes tagságra :

Gáspár Jenőre 35 szavazat 1 ellen, s a

IV. osztályban Haltenberger Mihályra 34 szavazat 2 ellen.

5. Elnök a felsoroltakat a Szent István Akadémia megválasztott r. tagjainak jelenti ki.

6. Sajó Sándor üdvözlő beszédet intéz a másodelnök úrhoz 70-ik születésnapja alkalmából, amelyet a Beszédek és Méltatások rovatában közlünk.

7. Az elnöklő másodelnök a következő meleg szavakkal köszöni meg a hozzá intézett üdvözlést.

Szívemből köszönöm azokat a magasan szárnyaló, szép szavakat, melyekkel a Szent István Akadémia nevében, az Akadémia költő tagja engem üdvözölt és a meleg érzést, amellyel az Akadémia mélyen tisztelt tagjai ez üdvözléshez hozzájárultak. Ez a megtiszteltetés nagy erkölcsi jutalom reám nézve, mert a legilletékesebbektől, a pályatársaktól ered.

Ami az emberben érték, annak két fő formája van. Az egyik részt nyeri az ember a Teremtőtől, ez a lelkünkbe oltott szikra ; a másikat nyeri az embertársaktól, elődöktől és egykorúaktól, ez az a szellemi, erkölcsi hatás, amit az emberiség kultúrájaiból nyer, emberektől, elődöktől és egykorúaktól. Életem mérföldmutatójánál mindig hálával borulok le a Mindenható előtt, aki lelkembe szikrát oltott és megengedte, hogy ennyi ideig dolgozhattam. És hálát érzek azok iránt, akik a szikrát lángra művelni segítettek. Elsősorban jól esik kifejezni hálás tiszteletemet Szerényi József iránt, a ciszterci jeles rend e nagyemlékű dísze, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja iránt, akinek jellemzetes, szép stílusban megírt irodalomtörténeti vázlatától kezdtem meg először a tudományos próza választékosságának, szabatosságának, tömörségének szépségét, s aki engem mint felsőosztályú tanulót az egi gimnáziumban egy Petőfiről szóló megemlékezésem meghallása után öleléssel íróvá avatott később is mint tanári és írói pályám kezdetén, mint az ő tanártestületének világi tagját szeretettel elősegített. Hálával emlékezem meg egyetemi tanáraimról is, akiknek reám és mindnyájunkra tett hatása közismert. De meleg köszönetet érzek kortársaim iránt is, akiknek társaságában futottam meg pályámat, akikről sok lelkesítő hatást vettem és akikkel együtt munkálkodhattam. Köszönöm a tekintetes Akadémiának is, hogy munkájában részt engedett és tagtársaimnak, hogy a nekem kiosztott munkában mindenkor meleg barátsággal támogattak. Ha együtt eredményeket érthetünk el, az nekem öröm volt.

A mai üdvözlés nagy jutalom rám nézve. Nem tudom mennyi időt enged még a Gondviselés, de szeretném ezt a szeretetet még tudományos eredményekkel meghálálni. Kérem tisztelt tagtársaimat, hogy jóindulatukban, szeretetükben továbbra is tartsanak meg.

8. Főtitkár bejelenti, hogy Chobot Ferenc r. tag 1931 január 16-án meghalt Budapesten. Megemlékezik a meghalt tagnak irodalmi munkásságáról és arról, hogy ő építette a rákospalotai Magyarok Nagyasszonya templomát. Az Akadémia az elhunyt ravatalára koszorút helyezett el. Az együttes-ülés elhatározza, hogy részvétiratot intéz a váci püspök őnagyméltóságához ; az elhunyt emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvébe iktatja s felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

9. Főtitkár bemutatja Fröhlich Izidornak, a budapesti P. P. kir. m. tud. egyetem volt rektorának haláláról szóló gyászjelentést, kiemelve az elhunyt kiváló nagy tudományos érdemeit s a magyar tudomány körében elfoglalt helyét. Javasolja, hogy az Akadémia intézzen részvétiratot a gyászjelentést küldő M. Kir. Természet Tudományi Társulathoz.

10. Főtitkár bemutatja Doleshall Alfrédnek, a budapesti P. P. Tud. Egyetem volt rektorának haláláról kiadott gyászjelentést, kiemelve az elhunytnak a jogtudomány több terén elért nagy eredményeit, mélységes tudományosságát s azt a nemes munkásságát, amelyet ez a nem katolikus tudós a budapesti egyetem katolikus jellege és katolikus tradíciói érdekében kifejtett. Javaslatára az együttes-ülés az elhunyt családjához részvétiratot intéz.

11. Főtitkár bejelenti, hogy az Akadémiának nem állottak rendelkezésére azok az anyagi eszközök, amelyekkel az Union Catholique D'Etudes Internationales magyar csoportját megszervezhette és önálló működésre bocsáthatta volna, ezért javasolja az elnökség nevében, hogy vegye tudomásul az Akadémia, hogy ezt a szervezést gr. Apponyi Albert vezetése alatt a Katolikus Népszövetség vállalta magára. — Az Akadémia a javaslatot elfogadja.

12. Főtitkár előterjeszti az elnökségnek azt a javaslatát, hogy a megtartott akadémiai felolvasások kiadására vonatkozólag az Akadémia Ügyrendjének. 66. §-át alkalmazzák az egyes osztályok. — Elfogadtatik.

13. Főtitkár előterjeszti a Magyar Tudományos Akadémiának átiratát, amellyel közvetíti és támogatja a zágrábi Tudományos Akadémiának azt a kérését, hogy Akadémiánk a Bibliotheca Corvina egy olasz példányát az Akadémiának megküldje. — Az együttes-ülés a kérésnek eleget tesz.

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

1931. évi március hó 6-án.

1. Somogyi József r. tag székfoglalója: Az ideák problémája.
2. Mihályfi Ákos osztályelnök üdvözlí a székét elfoglaló tagot. Az üdvözlés a Beszédek és Méltatások rovata közli.

A II. osztálynak második felolvasó-ülése.

1931. évi március hó 20-án.

Meszlényi Antal egyet. magántanár, vendég felolvasása: Szelepcsényi primás quinquennalis (1671—76) jelentése a Szentszékhez.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1931. évi április hó 17-én.

1. Sajó Sándor elnök mély megilletődéssel jelenti be Divald Kornél r. tagnak halálát. Megemlékezését a Beszédek és Méltatások rovatában közöljük.

2. Osztályelnök a gyászos megemlékezés után meleg örvendezéssel említi a másik eseményt. Voinovich Géza t. társunk Magyar Passió című művének a Nemzeti Színházban való diadalmas életrekelését. A szép fogattatású művet mint a valóság és hazafias érzés új egybeolvadását s magyar sorsunkba kapcsolódó ihletését örömmel üdvözölheti a keresztény magyar irodalom. Kétszeres örömmel épen a mi Akadémiánk az ősi hit és ősi hazafiság hagyományos kultusza alapján. Meleg együttérzéssel köszöntjük t. Tagtársunkat e jelentős munkájáért s további ihletet és sikert kívánunk neki.

3. Tordai Ányos r. tag székfoglalója: Tárkányi Béla és köre az egyházi énekköltészet terén.

4. Az osztályelnök a székét elfoglaló tagot melegen üdvözlí. Beszédét a Beszédek és Méltatások rovata közli.

Második együttes-ülés.*1931. évi április hó 24-én.*

1. Négyesy László másodelnök az ülést megnyitja és napirend előtt egy örvendetes eseményről emlékezik meg arról, hogy az Akadémiával szoros kapcsolatban levő s a tulajdonképeni anyaintézetnek, a Szent István-Társulat vezérigazgatójának, Erdősi Károlynak a Szent István-Társulat keretében buzgó munkássága 25-ik évét ünnepelte meg. A hercegprímás úr Őminenciája is üdvözlő levélben emlékezik meg az ő kiváló érdemeiről. Indítványozza, hogy a mai ülés jegyzőkönyvébe vétessék és Akadémiánk üdvözölje érdemes tagját ebből az alkalomból.

2. Elnök bejelenti, hogy meghalt Angyal Ármánd r. tag; továbbá Kmoskó Mihály, az Európahírű tudós, kinek elvesztése különösen a P. P. Tud. egyetem és a Szent István Akadémiára nézve nagy veszteség. Akadémiánk harmadik halottja Divald Kornél, akiről a III. osztály utolsó ülésén Sajó Sándor osztályelnök meleg emlékbeszédben emlékezett meg. Emlékbeszéd megtartására az illető osztályokat felkéri az együttes-ülés.

3. Főtitkár bejelenti, hogy Angyal Ármánd özvegye a részvét kifejezéséért köszönetét fejezte ki.

4. Főtitkár jelenti: Kmoskó Mihály ravatalára koszorút helyezett el az Akadémia nevében Pataky Arnold rendes tag; Divald Kornél ravatalánál Brisits Frigyes r. tag helyezte el a koszorút búcsúbeszéd kíséretében.

5. Divald Kornél felett az emlékbeszéd megtartását Várdai Béla r. tag vállalta.

6. Főtitkár jelenti: A megválasztott új tagokat a hercegprímás Úr Őminenciája leiratban megerősítette.

7. Főtitkár jelenti, hogy a miniszter úr megállapított 2000 P segélyt az Akadémia részére, azonban első részletképen csak 1000 P-t utalt ki.

8. Főtitkár előterjesztést tesz a tagsági oklevelek tárgyában. — A határozathozatalt az együttes-ülés Gerevich Tibor r. tagnak észrevételei és javaslata alapján elhalasztja, Gerevich Tibornak konkrét tervezetének bemutatásáig.

Ezt követi:

A IV. osztálynak második felolvasó-ülése.

1. Schilberszky Károly r. tag: Rendellenes gumókeletkezés esete a burgonyanövényen (bemutatókkal).

2. Ábrahám Ambrus Andor r. tag felolvasása: «Újabb adatok az elefántormány idegvégszervezeteinek ismeretéhez».

Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.*1931. évi május hó 1-én.*

1. Mihályfi Ákos osztályelnök megemlékezik Kmoskó Mihály rendes tag haláláról. A beszédet a Beszédék és Méltatások rovata közli.

2. Takáts Ernő r. tag székfoglalója: Bosszúálló-e az őszösvetség Istene?

3. Mihályfi Ákos osztályelnöknek a székét elfoglaló tag üdvözlését a Beszédék és Méltatások rovata közli.

A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.*1931. évi május hó 8-án.*

1. Mihályfi Ernő r. tag székfoglaló értekezése: Egy kis polémia Crocéval a barokkról.

2. Kollányi Ferenc osztályelnöknek a székét elfoglaló tag üdvözlését a Beszédek és Méltatások rovata hozza.

Ünnepi együttes-ülés.

1931. évi június hó 5-én.

Négyesy László másodelnök ünnepi beszéde gr. Apponyi Albert elnöknek 85-ik születésnapja alkalmából. (Lásd Beszédek és Méltatások rovata.)
Ezt követi:

A IV. osztálynak rendkívüli felolvasó-ülése.

1. Grosschmid Lajos r. tag: «Archimedes Arenariusa».
2. Skrop Ferenc r. tag: Pergő képek növényi és állati mikroorganizmusok életéből.

A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1931. évi október hó 9-én.

1. Szőnyi Ottó r. tag: Négytornyúak voltak-e az Árpád-kori magyar székes-egyházak? (Székfoglaló.)
2. Osztályelnök a székét elfoglaló tagot üdvözl. Beszédét a Beszédek és Méltatások rovata közli.

Harmadik együttes-ülés.

1931. évi október hó 23-án.

Pataky Arnold rendes tag: Emlékbeszéd Kmoskó Mihály felett.

Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1931. évi november hó 6-án.

1. Frank Antal r. tag székfoglaló értekezése: A pedagógia válsága és jövő útja.
2. Mihályfi Ákos osztályelnök üdvözlő beszédét lásd a Beszédek és Méltatások rovatában.

A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1931. évi november hó 20-án.

Balanyi György osztálytitkár felolvasása: Szent Erzsébet rózsái.

A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1931. évi november hó 27-én.

1. Gáspár Jenő r. tag székfoglalója: A marburgi harangok. (Elbeszélés.)
2. Sajó Sándor osztályelnök üdvözlő a székét elfoglaló tagot. Az üdvözlő beszédet a Beszédek és Méltatások rovatában közöljük.
3. Vargha Damján r. tag előadása: A Szent Imre-legendák költői szépségei.

A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1931. évi december hó 4-én.

1. Dudich Endre r. tag: A barlangok biológiai osztályozása. (Székfoglaló értekezés.)

2. Suták József osztályelnök üdvözlí a székét elfoglaló tagot. Beszédét a Beszédek és Méltatások rovata közli.

3. Ábrahám Ambrus r. tag : A csontos halak bélcsatornájának szimpatikus ganglionjairól. (Plexus myentericus.)

Negyedik együttes-ülés.

1931. évi december hó 11-én.

1. Négyesy László másodelnök bejelenti, hogy Böckh Hugó rendes tag december hó 6-án meghalt Budapesten. Az Akadémia koszorút helyezett ravatalára és Papp Károly osztálytitkár a Beszédek és Méltatások rovatában közölt búcsúbeszédrel búcsúztatta el.

2. Elnök javaslatára az elhunyt emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti és megkéri a IV. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. A M. Tud. Akadémia értesítése arról, hogy megkapta a Szent István Akadémia részéről kiutalt 500 pengőt néh. Karácsonyi János tiszt, tag síremléke költségeihez való hozzájárulás címén.

4. A Giesswein Emlékmű-bizottság köszönete a Szent István Akadémia támogatásáért, amellyel a síremlék felállítását előmozdította és a síremlék felavatása alkalmával arra koszorút helyezett.

5. Erdösi Károly köszönete az Akadémia megemlékezésért, amellyel őt munkásságának 25. évfordulója alkalmából üdvözölte.

6. Főtitkár bejelenti az elnöki előterjesztést, az ünnepi-ülés tárgyában, amelyet az együttes-ülés december 20-ára tűz ki az elnök által megállapított tárgysorozattal.

7. Az együttes-ülés elfogadja a jövő évi ülésrendet, amelyet a főtitkár előterjeszt.

8. A főtitkár előterjeszti az üresedésben levő tagsági helyek jegyzékét, amelyet az elnök körlevélben közöl a tagokkal.

9. Brandenstein Béla r. tag elutasító bírálata Györy János beküldött munkájáról, amelyet az Akadémia elfogad s a bírálónak 50 pengő tiszteletdíjat utal ki.

10. Az I. osztály a bekért véleményét terjeszti elő a bírálat céljából idegenek által beküldendő művek tárgyában, amelyben javasolja, hogy az ilyen műveket az Akadémia bírálatra fogadja el, azonban azzal a kikötéssel, hogy a munka szerzője a terjedelemhez arányosított 100—300 pengő bírálati összeget nyújtson be a bírálat tiszteletdíja fejében, amely álláspont más tudományos társulatok eljárásának is megfelel.

BESZÉDEK ÉS MÉLTATÁSOK.

I.

Négyesy László másodelnök üdvözlése Sajó Sándor osztályelnöktől 1931. évi február hó 27-én.

Megbízásból és szívem szerint kértém engedelmet e felszólalásra ; felszólalok, hogy, ha csak egy perc szűk keretében is, ünnepivé tegyem mai ülésünket, rámutatva ez ünnepés kedves alkalomszerűségére. Akadémiánk nagynevű elnöke a maga istenáldásos 85 évével a délszak messze tájait járja ; ha itt volna, bizonyára ő vállalná azt a kedves tisztet, amelyet íme most én bátorkodom vállalni, Akadémiánk nevében mindnyájunk szíve szerint köszöntve Akadémiánk másodelnökét, Négyesy László ömáltóságát, születésének istenáldásos 70-ik évfordulója küszöbén.

Március 6-án lesz hetven éve, hogy Négyesy László született ; Akadémiánk számára a mai nap a legalkalmasabb, hogy a szeretet és megbecsülés melegével köszöntse őt életének e nagy évfordulója alkalmából.

Négyesy László eddigi egész élete a legnemesebb munkában telt le: egri, szolnoki és budapesti középiskolai tanárkodása után csakhamar a budapesti tudományegyetem tanára lett: e minőségében s mint a Magyar Tudományos Akadémia egyik oszlopa, esztétikai, nyelvészeti és irodalomtörténetírói munkásságával, e munkásság érdemével és értékével lett a magyar Szellemi élet egyik vezérévé.

Munkásságának nagy körében főképp a verstan kérdéseit vizsgálta nagy szeretettel és nagy eredménnyel: az ütemegyenlőség és ütemfeleződés tényének megállapítása az ő nevéhez fűződik s ő a magyar vers elméletének tudós megírója.

Irodalomtörténetírói munkásságának széles területén legyen elég csak egyik főművére, Zrínyi munkáinak kritikai kiadására rámutatnom; hiszen az ő egész munkásságának részletezéséhez és méltatásához különben sem volna sem erőm, sem hivatásom.

Négyesy László nemcsak tudásban, hanem erkölcsben is nagy; évtizedekig volt a magyar középiskolai tanárság vezére s nemrégiben is tudásának és erkölcsének teljes fegyverzetében szállott sikra a legszenyebb magyar erdekek védelmére.

Mint ember, tudásban: mélyen járó elme, erkölcsben: ép és példaadó lélek, egészben: egyik legnagyobb magyar értékünk, — ez Négyesy László. Eddigi életére bizvást ráidézheti egyik kedves költője, Vörösmarty szavait: Ez jó mulatság, férfimunka volt! Szívükből óhajtjuk, így legyen tovább is, még sokáig, őt pedig tisztelettel kérjük: fogadja megérdemelt Corvin-keresztjéhez is, istenáldásos életének nagy évfordulója alkalmából is Akadémiánk megbecsülő és igaz szeretetből fakadó meleg üdvözlését.

II.

Apponyi Albert elnök üdvözlése Négyesy László másodelnöktől 1931. évi június hó 5-én.

Nem jelenhettünk meg küldöttségünk által nagynevű elnökünk, gróf Apponyi Albert üdvözlésére nála, mert ő a fárasztó fogadások elől vidéki otthonába vonult el, ahova távirati üdvözlésünk követte; képviselőtünk ugyan jelen volt a nagy patriarcha születése napján tartott hálaadó Istentiszteleten, de, az elnökség tagjai, úgy éreztük, hogy Akadémiánk egyetemének szívbéli óhajtását teljesítjük azzal, hogy együttes-ülést hívunk össze s alkalmat szerzünk arra, hogy Akadémiánk tiszteletileg kifejezést adjon ünnepi érzésének s a nemzet és a művelt emberiség érzelmi összhangjába a maga szólamával belefónódva az emberi nagyság iránt kimutassa hódolatát.

Apponyi személyiségének országos és világraszóló jelentőségéről magyarok között nem szükség beszélni. Lelke legbensőbb rejtekéig érzi minden magyar ember, hogy mi nekünk, meggyötört, elnyomott, kifosztott magyarságnak ez a gondviselés-szerű államférfiú: igazságunk erőssége, nemességünk élő bizonyossága, törekvéseink erkölcsi kezessége, reménységünk horgonya, az emberiség lelkiismeretének ébrentartója. Személyiségének és pályájának ezt az áldásos jelentőséget mindenki érzi s működésének ez a gyakorlati oldala részesül a mostani üdvözlések során leggyakoribb és leglelkesebb méltatásban.

Minket, akik főként szellemi és erkölcsi világban élünk, e nagyszerű pályának és egyéniségnek épúgy érdekel az eszmei és lelki, mint a közéleti és gyakorlati oldala. Érdekel e pálya nagysága és szépsége, és érdekelnek e nagyság tényezői.

Miben áll Apponyi nagysága?

Nem szerencséjében, mint — részben — Caesarnak. Mint államférfi, sohasem volt a sors kegyeltje. Korán megindult politikai pályáján hamar lett pártvezér, hamar a közélet legkimagaslóbb személyiségei közé emelkedett, de csak hatvanéves korában jutott miniszteri tisztséghez és sohasem lett kormányelnök. Hazájának függetlenségéért és nagyságáért küzdött évtizedek hosszú során át, s meg kellett érnie hazájának felosztását és elnyomatását. Sorsa ebben hasonlít a Verbóczyéhoz. Valóban, szerencsésebb államférfit nem nehéz találni.

Ő szerencse nélkül, sőt a szerencse ellenére nagy. És sohasem volt nagyobb, mint szerencsétlenségünk éveiben.

Naggyá őt szelleme és erénye teszi és egyéniségének hódító ereje, a rendkívüli szellemi, erkölcsi erő és bizonyos esztétikai vonás.

Mint politikus működött, a gyakorlati ethika elvei és normái közt kellett mozognia. A szükségletek sokszor változtak körülötte, idők során sokféle irányban, sokféle célért küzdött, de mindig a meggyőződése szerinti legjobb úton haladt, az igazság, az erkölcsiség zászlaja alatt, és mindig a nemzet céljairól harcolt, soha nem öncélért. Közéleti pályáján a maga java csupán annyiban szerepelt, hogy feláldozta a köz érdekében. Előnyt csak az országnak törekedett szerezni, magának nem. Ellenben ami dísz, ami erkölcsi sikert magának szerzett, annak részesévé volt a nemzet. Reá sokszorosan illik Guyau megállapítása, amely szerint nem igaz, hogy az ember alaptermészete az önzés; az ember rendszerint csak addig önző, míg fejletlen és gyámolításra szorul, az igazi ember, a kifejlett, egészséges, ereje birtokában levő ember természete az, hogy másokért, vagy az összeségért küzd. És még inkább illik reá, amit a mi hallhatatlan Széchenyink úgy fejezett ki: «Csak a gyenge félti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz kebelében». Az emberi nagyságnak e kritériuma teljes mértékben talál Apponyira, akinek élete nemzeti katasztrófánk óta nem egyéb, mint gondviselés az egész magyar nemzetre, és az emberiség legszentebb eszményeinek szolgálata. Ezért is élvezti a világ fórumán is a legfelsőbbrendű erkölcsiség tekintélyét. Vallásos alapon nyugvó, magas erkölcsisége egyike azoknak a biztosítékoknak, melyek a mai nemzedék előtt az erkölcsi eszmények rendíthetlenségében való hitet megerősítik.

Nagyságának másik tényezője a szellem gazdagsága, terjedelme és mélysége. Ennek rendkívül széles forrásterülete van, hatalmas történelmi, jogi, politikai, társadalmi és irodalmi műveltség, kivételesen erős művészeti érdeklődés. Egy gyakorlati politikus, aki gyakran elvonul Cicero gondolatvilágába, vagy az újkori vezető nemzetek nagy gondolkodóival társalog, Beethoven és Liszt művein lelkesedik. Szellemének gazdagsága és mélysége, szövetkezve erkölcsi cselekvésének elveivel, szónoklásában válik tevőlegesen hatóerővé, ebben az ő fenséges képességében, amellyel a jelenkort világszerte bámulatra ragadta.

Ebbeli művészetének sem csupán a szóval való bánás virtuózsága teszi a lényegét, nem csupán az elme kápráztató tornája, sem a szívhúrjainak mesteri izgatása, hanem az a bölcséleti háttér, amely Periklest is nagy szónokká tette, mikor a görög államférfi a gondolkodás és felfogásbölcséleti módját Anaxagrazastól megtanulta. Apponyi is az örök eszmék magasságából nézi tárgyait, innen van érvelésének átütő ereje, megvilágításának a nyilvánvalóság erejével ható ellenállhatatlansága.

De minket megragad ennek az egyéniségnek még egy eleme, amelyet összefoglalólag esztétikai oldalnak nevezhetnénk. Apponyi személyisége és pályája bővelkedik az aestheticum mozzanataiban, a szépség, a fenség mozzanataiban. Lényében csodás összhang uralkodik, a szellem és erkölcsiség harmóniája egymással és a világgal, egyéniségének harmóniája önmagával és az istenséggel. E dómszerű egyénisége bensejében magasba törő boltívek viszik a gondolatot az ég felé és áhítatos orgonaszó hirdeti a dicsőséget Istennek és a békeséget a jóakarató embereknek, míg a dóm külső körvonalai uralkodnak a városon és jelképezik ennek személységét. Megjelenésében, beszédeiben is a tartalom és forma teljes összhangja hódítja meg a szemlélőt és hallgatót, itthon és külföldön, ellenállhatatlanul. Érvelésének nemcsak ereje van, hanem fénye is, nemcsak súlya, hanem varázsa is.

Megindultan és emelkedett érzéssel tekintünk fel erre a nagy magyar egyéniségre, a magyar történelmi életnek ez egyik legtiszteletreméltóbb alakjára, akit szerencsések és büszkék vagyunk elnökünknek nevezhetni. És hálaadó szívvel esedezünk a Gondviseléshez, tartsa meg őt továbbra is testi és szellemi erejében, hogy legyen még igen sokáig élő eszménykép előttünk és az emberiség előtt. És

tegye őt a Gondviselés szerencsés államférfiúvá is élete hátralevő részében : engedje megérnie felesleges törekvéseinek diadalát, országunknak mindnyájunktól óhajtott nagyságát !

III.

Mihályfi Ákosnak, az I. osztály elnökének beszédei.

1. Tóth Kálmán r. tagnak 1931. évi január hó 23-án tartott székfoglalója alkalmából.

Nagy lelkiörömmel üdvözlöm tisztelt Tagtárs Urat székfoglaló előadása után és a Szent István Akadémia teljesjogú tagjává avatom.

Nagy lelkiörömmnek két oka van : az első, mert egykori kedves tanítványomnak nyújthatom az elnöki székből az Akadémia koszorúját, a másik pedig, mert egy valóban értékes, munkás élet jutalmát adhatom Önnek, amikor az Akadémia tagjai közé iktatom.

Tisztelt Osztály ! Dr. Tóth Kálmán új tagtársunk, akit 1906-ban szenteltek pappá és aki 1912 óta az esztergomi papnevelő intézetben a Szentírásstudomány tanára, egyike a magyar papnevelőintézetek legszorgalmasabb, legodaadóbb, legkiválóbb tanárainak. Tanári működését tekinti igazi életcéljának és megvan hozzá a készsége, hogy tantárgya iránt szeretetet öntsön tanítványaiba, amit ők magukkal visznek lelkipásztori pályájukra is, amint erről magam is több ízben meggyőződtem. De tanári működése mellett irodalmi munkásságot is végzett. Folyóiratokban megjelent számos tanulmányán kívül önálló munkái : «Szent Pál apostoli működése», «Jézus példabeszédei», «A parabolázó Jézus nyomdokaiban», «A Szentföld és a Szentírás.» Miként előadásaiban, úgy írásaiban is meg tudja az olvasóval kedveltetni azt, amiről ír. Ennek világos jele könyveinek nagy kelendősége, főleg a fiatal papság körében.

Meg vagyok róla győződve, hogy új Kartársunk az Akadémia megtisztelésében csak újabb ösztönzést talál arra, hogy még sok értékes munkával gazdagítsa szegényes katolikus irodalmunkat.

Mégegyszer az első osztály nevében szeretettel üdvözlöm.

2. Somogyi József r. tagnak 1931. évi március hó 6-án tartott székfoglalója alkalmából.

Nagyon érdekes a Szent István Akadémia egyes osztályainak összehasonlítása. Ebből kitűnik, hogy míg a II.-ik, III.-ik és IV.-ik osztályban a papi renden levő tagokat messze túlszárnyalja a világi tagok száma, az I. osztályban elenyésző csekély a világiak száma, ámbar az első osztály körébe tartoznak a hittudományon kívül a bölcelet és a neveléstudomány is. Már kezdetben is, mikor a Tudományos és Irodalmi Osztály Akadémiává alakult és tagjait négy osztályba osztotta, az első osztályban alig volt 3—4 világi, akik csakhamar el is hunytak. Az Akadémia megalakulása után körülbelül 15 estzendő alatt egyetlenegy világi tagot sem választottak.

Ennek a különös jelenségnek egyik oka az egyházi tagok szigorú cenzurája volt. A szigorú cenzura helyes volt és helyes ma is, amely a tagválasztásnál nemcsak a tudományos és irodalmi működést, hanem annak szellemét is tekinti : mert csak így felel meg hivatásának, amely nem más, mint a katolikus szellemű tudósok összegyűjtése.

De van egy másik mélyebben fekvő oka is. Egyetlenegy tudományág sem tűnteti fel oly élesen a vele foglalkozó világnézetét, mint a bölcelet és neveléstudomány, melyek egyenesen hivatva vannak a világnézet kijegyezésére. És épen az a jellemző a letűnt két évtizedre, hogy bár voltak kiváló bölcselőink és peda-

gógusaink, nem volt közöttük egy sem, aki magát nyíltan katolikus szellemű bölcselőnek vagy pedagógusnak vallotta volna s aki ép ezért a Szent István Akadémia tagságát ambicionálta volna. Ez a tulajdonképeni oka annak, hogy az első osztály 15 éven át nem választatott világi tudóst tagjai közé.

De mintha e téren is hajnalodnék. Az utolsó két év alatt három fiatal tudóst választott az első osztály tagjai közé: Báró Brandenstein Bélát, Frank Antalt és Somogyi Józsefet. Bizonyosra veszem, hogy a választók a cenzura szigorúságát e választásoknál is alkalmazták, viszont örömmel állapították meg, hogy a fiatal bölcselő és pedagógus tudósok között ma már vannak olyanok, akik a katolikus világnézet szemszögéből végzik bölcséleti, neveléstudományi kutatásaikat és megállapításaikat.

Ép ez okból nagy az én örömöm, amikor immár a második világi egyént iktathatom ma, Szent Tamás ünnepének előestéjén a Szent István Akadémia székébe, miután székfoglaló értekezését megtartotta. Minden egyes új világi taggal az első osztály súlya, tekintélye és a nagyközönségre való hatása erősbül, gyarapodik, mert a világi tagok bevonásával megszűnik elzárkózottsága, úgyszólván kizárólagos papi jellege.

Tisztelt Kartárs Úr! Ön még tulajdonképen tudományos pályája kezdetén van. Mert bel- és külföldön végzett egyetemi tanulmányai után 1927-ben, négy évvel ezelőtt lett a budapesti egyetem bölcséleti karán magántanár. De már eddig is értékes tanulmányaival gazdagította bölcséleti irodalmunkat. Az ismeretlen körében a legnehezebb problémákkal foglalkozott, s jelen székfoglaló értekezése is bizonyítja, hogy az ókori görög, a középkori skolasztikus és a legújabb kori modern bölcselők gondolatvilágában teljesen járatos. Meg vagyok arról győződve, hogy Akadémiánk elismerése csak buzdítani fogja a további munkásságra. Ószinte tisztelettel üdvözlöm.

3. Kmoskó Mihály r. tag halála alkalmából 1931. évi május hó 1-én.

Mielőtt a mai ülés napirendjére térnék, meg kell emlékeznem arról a nagy veszteségről, mely osztályunkat érte Kmoskó Mihály elhunytával. És habár Akadémiánk mult pénteken tartott együttes-ülésén a másodelnök úr kegyeletes szavakkal megemlékezett az elhúnytról, mégis itt az I. osztálynak ülésén is szükségét érzem annak, hogy fájdalunknak és kegyeletünknek kifejezést adjunk. Mert Kmoskó Mihály nemcsak tagja volt osztályunknak, hanem díszje az egész Akadémiának, a magyar tudományos világnak és irodalomnak, aki európai hírnevével dicsőséget szerzett a magyar tudományosságnak.

Kmoskó Mihály először az ószövetségi Szentírás tanára volt a budapesti P. P. egyetem hittudományi karán, majd Goldzieher Ignác halála után ugyanezen egyetem bölcséleti kara meghívta őt a keleti nyelvek tanszékére. Ez időtől kezdve inkább a keleti nyelvekkel foglalkozott, mégpedig nemcsak a bibliai nyelvekkel, hanem a török és arab irodalommal is és e téren európai hírnevet szerzett külföldi folyóiratokban közölt publikációival.

A háború alatt a magyar kormány kiküldötte őt egy félévre Szíriába, hogy a szíriai politikai és társadalmi viszonyokat tanulmányozza. Mintegy útját egyengette az osztrák-magyar protektorátusnak, mely a francia protektorátus helyébe lépett volna a háború győzelmes befejezésével.

Akadémiánk I. osztályában tartott értékes előadásokat.

Halála mindenesetre nagy veszteség a magyar tudományos világra. Temeztését osztályunk egyik érdemes tagja, a hittud. karon katedrájának örököse, Pataky Arnold r. tag végezte, aki egyszersmind az Akadémia nevében koszorút is helyezett ravatalára.

Osztályunkra a kegyeletes megemlékezésen kívül még egy kötelesség hárul: az emlékbeszéd megtartása. Erre mint legilletékesebbet az osztály nevében Pataky Arnold tagtársunkat kérem fel.

4. Takáts Ernő r. tagnak 1931. évi május hó 1-én tartott székfoglalója alkalmából.

Az osztályülés elején emlékeztem meg arról a nagy veszteségről, mely Akadémiankat, elsősorban osztályunkat érte a kiváló biblikus és orientalista, Kmoskó Mihály elhunytával. De hálát adhatunk az isteni Gondviselésnek, hogy a nagy veszteséget kárpótolt egy új taggal, akinek kiváló képzettsége a biblikus irodalomban és a bibliai nyelvek terén reménytelül tölt el bennünket, hogy az elhúnythoz hasonlóan dicsőséget fog szerezni a magyar biblikus tudományosságnak külföldön is. Mert itthon már szerzett Takáts Ernő tagtársunk, aki ma tartott székfoglalójában is bizonyosságot tett széleskörű és mélyreható biblikus tudásáról, az Ószövetségi Szentírás első vaskos kötetének fordításával és jegyzeteivel a biblikus tudósok legelső soraiban szerzett magának mindenki által elismert helyet. Aki ezt a vaskos kötetet olvassa, nem győzi bámulni a fordító nagy jártasságát az ószövetségi Szentírásra vonatkozó segédtudományokban, nem győzi bámulni a szerző biztos teológiai tudását, ügyességét az egyes problémák megoldásában, nem győzi bámulni stílusának könnyedségét, folyékonyágát, magyaros zamatát, mindamellett fordításának hűségét és pontosságát.

Külön ki kell emelnem az ő fordításával kapcsolatban azt a meleg szeretetet, mellyel Takáts Ernő a biblia minden egyes sora iránt viseltetik és azt a mélyéges *census catholicus*-t, amellyel óriási tudományos felkészültsége mellett a szentírási problémákkal foglalkozik. Ez a két tulajdonsága sugárzik fordításának és jegyzeteinek minden sorából s ez teszi az ő munkáját oly becsesté, valóban művészi alkotássá. Takáts Ernő e fordítás révén nemcsak a magyar, hanem a külföldi biblia fordítók legjelesebbjei közé sorozható.

Mindezek alapján nagy örömmel üdvözlöm új tagtársunkat, székfoglalója után. Meg vagyok arról győződve, hogy fiatal erőben telve lelkesedéssel, óriási munkakedvvel Takáts Ernő még igen-igen sok dicsőséget fog szerezni irodalmi munkásságával Akadémianknak, a magyar klérusnak és elsősorban önmagának.

5. Frank Antal r. tagnak 1931. évi november hó 6-án tartott székfoglalója alkalmából.

Ismét örömmel iktatok az első osztály tagjai sorába egy érdemes világi férfit, egy kiváló elméleti és gyakorlati pedagógust; örömmel teszem ezt, mert csak örülni lehet annak, ha a bölcsélet és neveléstudomány terén nemcsak papok, hanem világi tudósok is a katolikus világnézet hirdetői és védelmezői.

Tisztelt tagtársunk gazdag irodalmi, még gazdagabb gyakorlati pedagógiai munkásságot fejtett ki.

Önálló irodalmi művei: Testi nevelés a filantropistáknál. Lelki megújulás. Önismeret. Jó gyermekek, rossz gyermekek. Legújabb munkái a Szent István-Társulat kiadásában jelentek meg: Neveléstörténelem és Drózdy Gyulával Neveléstan, oktatástan, módszertan.

De Frank tagtársunk nemcsak elméleti pedagógus, hanem valódi nevelő munkásságot fejt ki évtizedek óta, mint tanár, mint a Pedagógium igazgatója és mint számos továbbképző tanfolyam vezetője.

Irodalmi működését osztályunk két illusztris tagja, mindkettő a katolikus gyakorlati pedagógusok vezére, így jellemezték, mikor őt tagul ajánlották: Útkeresés a krisztusi élet felé. Ezt a célt tudományos felkészültséggel, korrekt egyéniséggel és férfias nyíltsággal keresi. Mai székfoglalója arról győzött meg mindnyájunkat, hogy ezt az utat már meg is találta és ezt férfias nyíltsággal hirdeti is.

Midőn új tagtársunkat melegen üdvözlöm, azt kívánom, hogy ezt az általa megtalált utat mutassa meg a jövőben tanító-nemzedéknek is. Ezzel rendkívüli szolgálatot fog tenni az egyháznak, a hazának, elsősorban a magyar ifjúságnak.

IV.

*Kollányi Ferencnek a II. osztály elnökének beszédei.***1. Pezenhoffer Antal r. tagnak 1931. évi február hó 6-án tartott székfoglalója alkalmából.**

Igen Tisztelt Tagtársunk székfoglalójában a föld megművelésével foglalkozó népünk egyik olyan rétegének családi viszonyaival foglalkozik, amelynek a szíve csodálatos módon odanőtt a rögöz, annak dacára, hogy ezt a rögöt nem mondhatja sajátjának. Talán van némi igazság abban, amit nemrég egyik írónknál olvastam, hogy tudniillik a magyar ember és a magyar föld között valami sajátos, mélyreható, eleven kapcsolat él, amely megfoghatatlan módon, csendes melegséggel önti el szívünket, ha például az Isten áldása enyhe tavaszi eső alakjában hull földünkre. De a föld népének abban a kategóriájában, amellyel Igen Tisztelt Tagtársunk foglalkozik, ennél jóval erősebb mértékben él ez a bensőségteljes ragaszkodás a földhöz, mert hiszen ez a föld jelenti számára és családja számára a kenyeret, az életet, a megelégedést és boldogságot. Ennek a nagyon egyszerű, nagyon szerény viszonyok közt élő, nagyon nehéz munkát végző, de a magyar mezőgazdaság szempontjából felette nagyfontosságú szerepet játszó néprétegnek, a gazdasági cselédeknek családi viszonyait ismertette előttünk, Igen Tisztelt Tagtársunk az elhangzott nagyérdékű székfoglalóban. Igen Tisztelt Tagtársunk úgy ebben a dolgozatában, mint egyéb munkáiban is, nemcsak statisztikai kérdéseket old meg, hanem hitvédelmi és nemzeti politikai feladatokat is tárgyal. Irói egyéniségét alapos felkészültség, erős vitázó készség, világos okfejtés és magas szempont jellemzik. Amikor az elhangzott székfoglaló alapján őt az Akadémiánknak elfogadott gyakorlatnak megfelelően, a Szent István Akadémia teljesjogú rendes tagjál elismerem és mint ilyet Osztályunk nevében melegen üdvözlöm, egyszersmind annak a reményiségünknek is kifejezést adok, hogy jogainak birtokában egyúttal azok sorába is lép, akik az Osztály tevékenységét nemcsak nagyönis alkalmoszerű és kivételes megjelenéssel, hanem állandó meleg érdeklődéssel és rendszeres közreműködésükkel is biztosítani kívánják.

2. Mihályi Ernő r. tagnak 1931. évi május hó 8-án tartott székfoglalója alkalmából.

Annak dacára, hogy hazánk barokk műemlékeiről kitűnő részlettanulmányok jelentek már meg, a magyarországi barokk művészet alkotásaival csak újabban kezdettek összefoglaló, az egyetemes műtörténet szempontjait alkalmazó és módszertanilag is helytálló méltatásokban foglalkozni. Hogy azonban a hazai barokk műemlékek a maguk, talán némileg nyugtalan, de mindenesetre színes, pompázó ragyogásokban kielégítő módon legyenek beállíthatók, a magyar művészettörténet fejlődésében, ahhoz mindenekelőtt az szükséges, hogy összes barokk műemlékeink rendszeresen felvéessenek, leltározassanak, feldolgoztassanak, hogy jellemző sajátos stílusnyilvánulásaik szerint osztályoztassanak. Szóval, hogy előbb a részletmunka az egész vonalon lelkiismeretes pontossággal és kimerítően elvégeztessék.

Igen Tisztelt Tagtársunk ezen részletkutatás terén eddig is figyelemreméltó eredményeket ért el, amidőn egyes barokk-emlékek és emlékcsoportokon a történelmi és esztétikai szempontok érvényesülését, illetőleg egymásra való hatását tanulmányozta. Nagyérdékű székfoglalójában pedig szintén a barokk-kérdéssel foglalkozik, amikor Benedetto Croceval polemizál, aki az olasz barokkról írt nagy munkájában megállapította, hogy az olasz barokkművészet nem az ellenreformáció harcaiból született meg, mert hiszen Olaszországban ellenreformáció nem is lehetett, miután nem volt reformáció sem, hanem egészen más hatások alatt keletkezett.

Az elhangzott székfoglaló értekezés alapján, amelyben Igen Tisztelt Tagtársunk nemcsak érdekes kérdéseket világított meg, hanem széleskörű tárgyismere-

téről is bizonyosságot tett, Igen Tisztelt Tagtársunkat Osztályunk nevében abban a reményességben ismerem el a Szent István Akadémia teljesjogú, rendes tagjául, hogy Akadémiánknak nem csak érdeklődő, de tevékeny és munkás tagja is lesz. Ebben a reményben üdvözlöm őt mindnyájunk nevében.

V.

*Sajó Sándornak a III. osztály elnökének beszédei.***1. Eckhard Sándor r. tagnak 1931. évi február hó 13-án tartott székfoglalója alkalmából.**

Székfoglalójának elhangzása után szíves örömmel és igaz tisztelettel köszöntöm t. Tagtársunkat Akadémiánk működő és érdemes munkásságú tagjául. Tisztelt Tagtársunk irodalmi munkásságának érdemét és megbecsülését a mai ülés is jelzi: székfoglaló tanulmányának már címével is, méginkább tartalmával.

Tisztelt Tagtársunk főképp a francia lélek irodalmi jelenségeit vizsgálja nagy kedvvel, tudással és sikerrel, de ugyanígy figyelni a magyar szellemi élet jelenségeit is; kutatásaiban és megállapításaiban nem csupán a filológus apróbb és részletesebb vonatkozású eredményei érdeklik; munkásságának főjellemvonása és érdeme, hogy a jelenségeket egy magasabb egységbe szereti és tudja illeszteni: behelyezni a egyes tudományágak apróbb buborékait is a szellemtörténet egységes árájába.

Tisztelt Tagtársunknak eddig egyik legnyomósabb műve, a Martinovicről szóló munka, azt hiszem, egyik fontos tényező a magyar történelmi mult egyes jelenségeinek folyamatban levő átértékelésében; az az örvendetes valóság pedig, hogy t. Tagtársunk a magyar tudományos élet különféle irányú megnyilvánulásait oly lelkes gondossággal figyelni és értékeli, hathatósan szolgálhatja szellemi életünk helyes megismerését és egészséges fejlődését.

Midőn igaz megbecsüléssel és örömmel köszöntjük Önt Akadémiánkban, örömmünk fokozza az a tudat, hogy t. Tagtársunk a maga egész munkásságával nemcsak nem gátolja, hanem, közénk jövén, teljes lelkületével hathatósan meg is gyarapítja Akadémiánk katolikus szellemét.

Addig is, míg tagsági levelét átadhatjuk, engedje meg, hogy meleg kézzorítással köszöntsük Önt tagjaink sorában.

2. Divald Kornél r. tag halála alkalmából 1931. évi április hó 17-én.

Benső megilletődéssel jelentem be e helyről Divald Kornél tagtársunk halálát. Távolléte fájdalmasan szokatlan mindnyájunkra nézve, hiszen nagyon megszoktuk jelenlétét. Szinte azt lehetne mondani, hogy a mai ülés az első, amelyen nem látjuk őt magunk között. Ez azt jelenti, hogy boldogult társunk egyik legszorgalmasabb tagja volt Akadémiánknak s ehhez mindjárt hozzátehetjük: a mi Osztályunknak kétségkívül egyik leglelkesebb s nagyon értékes tagja volt. Igazi lelkeség kapcsolta őt Akadémiánkhoz is, tudása köréhez is s e kettőt ezzel a lelkeséggel akarta és tudta egészséges szelleművé tenni.

Divald Kornél tagtársunk halála főképp a magyar művészettörténelem gyásza, mert életét és munkásságát főképp a magyar művészeti emlékek föl kutatása és értékelése jellemzi. Különösen szülőföldjének, a Felvidéknek műemlékei érdekelték; féltő gonddal tárta fel ezek megmaradt kincseit, sirató szeretettel vette számba elpusztult vagy elkótyavetélt értékeit. A reneszanszkori magyar szárnyasoltárokról, Szepes vármegye művészeti emlékeiről, a magyar iparművészetről szóló művei, továbbá Felvidéki séták s talán főképpen Magyarország művészeti emlékei című szép könyvei — komoly és időtálló értékei művészettörténeti irodalmunknak.

Tagtársunk halálát nemcsak a tudomány, hanem a költészet is gyászolja.

Életének köréje nehezült csendjében Divald Kornél nemcsak művészeti emlékekkel, hanem az ezeken felgyúlt szépirói fantázia színes képeivel is mulatott, ő Tarcaiz György is volt s e néven írta regényes történeteit s legutóbb Árpádházi Szentjeinkről írt munkáját is.

Divald Kornél pályájának érdemszerinti méltatása külön alkalomra vár: azt azonban most is és bizvást megállapíthatjuk róla, hogy melegszívű ember, lelkes tudós, értékes író volt. Röviden mondva: keresztény magyar érték. Munkás életének reánkmaradt értékeit, egyéniségének kegyeletes emlékével együtt megbecsülő szeretettel őrizzük.

3. Tordai Ányos r. tagnak 1931. évi április hó 17-én tartott székfoglalója alkalmából.

A Szent István Akadémia szíves készséggel választotta Önt tagjai sorába: ugyanily szíves készséggel és benső örömmel köszöntöm most én is t. Tagtársunkat, székfoglalójának elhangzása után.

Már e székfoglaló tárgya és tartalma jellemzően mutatja az Ön irodalmi munkálkodása irányát és egyik jelentős területét, áthatva ezt egy sokunknak ismerős és kedves helyi színezet melegevel.

Épen e helyi színezetből keletkezhető elfogultságom félelmében meg sem próbálom az Ön eddigi irodalmi munkásságának méltatását, csak azt akarom megállapítani, hogy e munkásság költői és tudományos ágát, ifjúsági színjátékait és irodalmi tanulmányait egyaránt az a jellemzően keresztény és magyar lelkiség hatja át, mely ott leng az egri vár Dobótól és Gárdonyitól dicsőült bátyáin és feltáruló mélységeiben.

Katolikus kereszténység és magyarság hagyományok tisztelete és korszerű ízlés, hűség és bátorság, s egyúttal kiváló pedagógiai készség jellemzik és értékeltetik az Ön írásait; ezek alapján értékeljük mi is Önt, szeretettel köszöntjük körünkben s egyéniségének munkálkodó buzgóságát bizalommal kérjük Akadémiánk javára.

4. Szönyi Ottó r. tagnak 1931. évi október hó 9-én tartott székfoglalója alkalmából.

Székfoglalójának elhangzása után Akadémiánk nevében szíves melegséggel üdvözlöm t. Tagtárs urat a III. osztály kebelében.

E székfoglalás a tagság jogainak birtokbavételét és kötelességeinek vállalását jelenti; a tagság értékét pedig épen a vele járó jogok és kötelességek lelkes és buzgó gyakorlása adja meg.

Örvendetes jelenség, hogy t. Tagtárs úr nem késlekedett a székfoglalással s ezzel is tanúságot tesz arról, hogy benső örömmel és készséggel viszonozza Akadémiánk az Ön munkássága iránt a taggáválasztás tényében megnyilvánult megbecsülését.

Székfoglaló tanulmányának tárgya nemcsak művészettörténeti tekintetben értékes, mert új megállapítással szolgál, hanem egyúttal szerencsésen jelzi az Ön munkásságának keresztény és magyar irányát is; e két jelleg: a kereszténység és magyarság pedig valóban szétválaszthatatlanul egységes és elválaszthatatlanul szükséges alapja Akadémiánk szellemének és munkásságának. Ez alapon bizalommal kérjük és várjuk t. Tagtárs úrnak a jelzett irányban való készséges közreműködését. Isten hozta körünkbe!

5. Gáspár Jenő r. tagnak 1931. évi november hó 27-én tartott székfoglalója alkalmából.

Akadémiánk ezévi tagválasztó ülése a III. osztály egyakarató jelölése alapján, meleg készséggel választotta Önt tagjaink sorába. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy t. Tagtárs úr ezt az egyakarató meleg készséget hasonló módon viszo-

nozza egyrészt székfoglalásának haladéktalan megtartásával, másrészt most elhangzott székfoglaló művének kedves alkalomszerűségbe olvadó költőiségével.

E székfoglaló tárgya és formája szerencsésen vetíti az Ön írói jellemképét: képzeletvilága eszményiségét, történelmi és vallási motívumokkal barátkozó kereszténységét és magyarságát. Ez utóbbi kettős tulajdonság természetes és szükséges egységét minden értékelésünkben hangsúlyozni kell; szinte ösztönös érzésünk, hogy a komoly művészi értékbe beleolvadt ez egység nélkül nincs s nem is lehet igaz magyar érték. És ha az ilyen érték nem mindig jelent hangos sikert is, ennek igaz, sokszor az az oka, hogy az értékelés nem eléggé keresztény és nem eléggé magyar.

Az Önről szóló ajánlás, tisztelt Társunk, megérett szeretettel méltányolja az Ön irodalmi munkásságát és érdemét: sokoldalúságát és egyéni vonásait, szemlélete elevenségét és gazdagságát, érzésvilága líraiságát s formakészlete művészi szépségeit. Mindezt szívesen és örömmel köszöntjük Önben; köszöntjük Önt mint keresztény-magyar íróét és költőt, mint irányítást tudatos kritikust s mint a mi eszményeink hivatott és bátor harcosát.

Isten hozta körünkbe, — melegen üdvözlöm Önt Akadémiánkban!

VI.

Suták József a IV. osztály elnökének beszéde.

Dudich Endre r. tagnak 1931. évi december hó 4-én tartott székfoglalója alkalmából.

«Szívvel köszöntöm a Szent István Akadémia IV. osztályának legfiatalabb rendes tagját, Dudich Endre egyetemi magántanár Urat, a Nemzeti Múzeum tudós tisztviselőjét.

Dudich Endre a bars megyei Nagysalló községben 1895 márc. 20-án született, tehát jelenleg 36 éves. Középiszkolált az esztergomi bencés rend főgimnáziumában végezte, egyetemi tanulmányait pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karán, ahol 1920-ban középiskolai tanári oklevelet szerzett. Bölcsészettudományi szigorlatát még ugyanezen évben az akkor Budapesten székelő kolozsvári Ferenc József tudományegyetem tanári kara előtt letévén, 1922 június havában a Szegedre költözött egyetemen *sub auspiciis Gubernatoris* doktorrá avatták.

A világháborúban még mint egyetemi hallgató 1915 május havától 1918 október haváig állandóan a harctéren küzdött s számos hadikitüntetésben részesült. 1920 óta a Magyar Nemzeti Múzeum állattárában működik, jelenleg mint múzeumi ór gazdag tudományos munkásságot fejt ki. Mint a Természettudományi Társulat Bugát-díjával koszorúzott ifjú tudós 1924-ben ösztöndíjjal a nápolyi zoológiai állomásra utazott, ahol az 1925-ik évet rendszertani és biológiai kutatásokra szentelte. Visszatérvén Nápolyból, a szegedi Ferenc József tudományegyetem az «*Izeltlábú állatok rendszertana*» c. tárgykörből magántanárrá képesítette. 1928-ban négy hónapot töltött a tihanyi biológiai kutató intézetben, ahol a rákok tudományos vizsgálataival foglalkozott. A múlt évben főképp hazai barlangjaink faunáját kutatta.

Tudományos értekezéseinek a száma az 50-et is meghaladja, amelyek különböző hazai szakfolyóiratban jelentek meg, s főképp az izeltlábú állatokkal, bogarakkal, rákokkal foglalkoznak.

Tudományos kutatásainak eredményeit a külföldi irodalom is gyakran idézi. Mai székfoglaló értekezése «*a barlangok biológiai osztályozásáról*» szervesen illeszkedik bele tudományos működésének körébe.

Minthogy Dudich Endre tagtársunk mai székfoglaló értekezésével méltónak bizonyult a beléje helyezett bizalomra, ezért Ügyrendünk 63. §-ának alapján *Dudich Endre Urat* a Szent István Akadémia *teljesjogú tagjának* jelentem ki s őt melegen üdvözlöm.»

VII.

Papp Károly osztálytitkár búcsúbeszéde.

Böckh Hugó r. tag ravatalánál 1931. évi december hó 8-án.

A Szent István Akadémia keretében egyesült római katolikus vallású tudósok mind a négy osztálya, ú. m. a hittudomány-bölcséleti, a történelem-, jog- és államtudományi, a nyelvtudomány-, szépirodalmi és a mennyiségtan-természettudományi osztályok nevében mondok búcsúszót felejthetetlen tagtársunknak, aki a Mindenható akaratából akkor távozott el körünkől, amikor szerencsétlen hazánknak legnagyobb szüksége lett volna olyan alkotó tudósra, mint nagysuri Böckh Hugó.

Az Ó szelleme, tudása messze túl ragyog hazánk szűk határain, túl az erdélyi bércen, túl a Kárpátokon, az Alpokon és a Kaukázuson. Hiszen alkotásait ott látjuk Irakban, Perzsiában, sőt túl az Óceánon, Délamerika ősi rengetegeiben is beírta nevét a geológia történetébe. Eötvös Lóránd, Lóczy Lajos és Böckh Hugó nevét széles e földkerekségen minden bányász és geológus szakember ismeri. Mind a három tudós, tagja volt a Szent István Akadémiának, de míg Eötvös Lóránd és Lóczy Lajos az emberi élet határán tértek meg az örökkévalóságba, addig Te, Kedves Hugó Barátunk, váratlanul, munkálkodásod teljében hagytál itt bennünket.

Hiszen az ősz folyamán, szeptember elején még a kárpáti geológusok nemzetközi társaságában tanulmányúton voltál, szeptember 6-án még több régi barátodnak képeslapokat írtál a Kárpátokból, s íme, most alig három hónap mulva, koporsód fölött zokogunk.

Mint a hazáért harcoló hős katona, Te is a tudományok harcmezéjén estél el. Nekem, mint ifjúkori barátodnak, aki Lóczy Lajos és Krenner József iskolájában Veled együtt kezdtem tanulmányaimat, s boldogult Édesatyád tisztelője voltam, akit 22 évvel ezelőtt ugyanerről a helyről kísértünk ki a Kerepesi temetőbe, nekem különösen fájdalmas a búcsúzás.

Kérem a Mindenhatót, hogy adjon nyugodalmat nemes lelkednek az örökkévalóságban, de adjon vigasztalást ittmaradt Kedveseidnek; gyászborult Édesanyádnak, szerető Hitvesednek, aki betegséged alatt a hitvesi önfeláldozás anyagi példáját mutatta, árván maradt Gyermekeidnek, de adjon vigasztalást mindannyiunknak, akik itt temetésedre összejöttünk, s akik emlékedet szívünkbe zárva őrizzük. Amidőn utolsó utadra bocsátunk, ugyanazon az úton, amelyen Édesatyád 22 évvel ezelőtt távozott az örökkévalóságba, mindannyiunk nevében búcsúzom: Böckh Hugó, Isten Veled!

VIII.

Várdai Béla osztálytitkár búcsúbeszéde.

Kontor Elek r. tag ravatalánál 1929. évi május hó 5-én.¹

Az élet röpke mulékonysága akkor válik a legvilágosabbá előttünk, amikor váratlan halálhír rendít meg bennünket. Még néhány napja az egyik pesti utca nyüzsgő emberáradatában találkoztam Kontor Elekkel, amint a tavaszi napfényen ballagva, egészségét kereste, s most ravatalánál kell állnom, hogy a katolikus írók, tudósok és művészek legfőbb fóruma, a Szent István Akadémia nevében utolsó földi búcsúszót mondjak Neki.

Találkozásunkkor, miközben egészségére panaszkodott, végigvonaglott arcán

¹ A búcsúbeszéd későn érkezett a főttkári hivatalba s ezért ebben az Értesítőben közöljük.

a fájdalom, de szeméből az a jóságos mosolyú, derülten költői tekintet akkor is a régi szelíd bájjal szállott felém. És hangjában is ott volt a régi melegség. Éreztem, hogy a betegség nem rabolta el tőle egész lényé költőiségét. Mert Kontor Elek nemcsak a főváros pedagógiai életének volt egyik kitűnősege, hanem a dal, nevezetesen az egyházi énekszerzés istenáldotta művésze is. A múlt század vége felé, egy sivár világnézetű materialista korban, ő is elindult néhány lelkes, hitvalló emberrel, akik egy kitűnő új folyóirat, a *Magyar Szemle* köré gyülekezve, azt az eszményi célt tűzték ki maguk elé, hogy a nagy sivatagban egy levegőjavító oázist ápolnak ki a tikkadt magyar életben: pozitívan keresztény szellemű irodalmat. és művészetet teremtenek.

Kontor Elek közülük a kifejezés eszközeül a dal, a zene hangjait választotta. Legjava alkotásaihoz Mária-dalai tartoznak, köztük sűrűn oly szövegek megzenésítései, amelyekben a vallási áhitat a hazafisággal olvad össze. És itt különösképen az elesett hős, Szepessy László verseinek megzenésítésére gondolunk. Szintiszta magyar lelkéből méltó visszhangja kelt mindkét érzésnek s dúsan aradtak belőle a dallamok, melyek még ma is mint a magyar lélek zengő imái szállnak a templok boltívein túl az Ég felé, nemcsak e csonka hazában, hanem annak egész régi területén.

Az éneklők áhitata talán nem is tudja, ki szerezte őket. Kontor Elek is olyanformán járt, mint a középkor nagyszerű dómjainak építői, akiknek neve nem vésődött úgy a köztudatba, mint egy híres szobormű vagy festmény alkotóié, akik valósággal eltűntek alkotásaik nagysága mögött, de a kutató kegyelet annál nagyobb tisztelettel őrzi nevüket s a tájékozatlanok is azzal a sejtéssel állanak meg várakosságuk és csipketornyaik előtt, hogy itt a művész nagyobbat cselekedett dicsősége megőrkítésénél: beleépítette művébe örök üdvösségét. Ahányszor Kontor Elek dallamai a karácsony bűbájós misztikumában vagy az andalító májusi ájtatosságokon megzendülnek majd ezentúl is a Boldogságos Szűz tiszteletére a magyar ajkakon, mindannyiszor fel fog újulni tulajdonkép az ő emlékezete is. Ha a feledékeny emberek nem is, de Isten és a Szent Szűz, akik dicséretére szerzette őket, rá fognak ismerni a szerzőre és hisszük, Neki adják értük az örökélet koronáját.

A Szent István Akadémia kegyelettel fogja őrizni Kontor Eleknek, a magyar vallásos énekszerzés jelesének emlékét és fájó szívvel búcsúzik az ő végtelenül szeretetreméltó, feledhetetlenül kedves költő-egyéniességétől. Drága barátunk, aki az égi haza felé irányítója s a dal szárnyain oda fellendítője voltál a magyar léleknek, a viszontlátásra odafönn!

Szerezze meg Május Királynője, akinek tiszteletére annyit zengedeztél, s akinek bűbájós havára esik, ime, elmúlásod is, számodra a minden földi megpróbáltatásért dúsan jutalmazó örök boldogságot!

HALÁLOZÁSOK.

Chobot Ferenc rendes tag, meghalt Budapesten 1931. évi jan. hó 16-án.

Divald Kornél rendes tag, meghalt Budapesten 1931 márc. hó 24-én.

Kmoskó Mihály rendes tag, meghalt Pusztazámoron 1931 ápr. hó 8-án.

Angyal Armand rendes tag, meghalt Győrben 1931 ápr. hó 9-én.

Böckh Hugó rendes tag, meghalt Budapesten 1931. évi dec. 6-án.

Zelliger Vilmos rendes tag, meghalt Budapesten 1931. évi dec. 8-án.

FÜGGELÉK.

AZ ÉRTESÍTŐ CIKKEINEK ÉS A KIVONATOKNAK FORDÍTÁSAI.

Ste Élisabeth et St. François d'Assise.

Ils ne se connaissaient pas personnellement l'un l'autre, mais ils avaient réciproquement la connaissance et ils s'estimaient mutuellement. L'intermédiaire en était le Card. Hugolin, plus tard Grégoire IX, cet acteur original à face de Janus de l'histoire du moyen âge. C'était lui qui attirait l'attention du *poverello* vers la piété et vers l'inépuisable charité de la fille du roi hongrois. Et le saint à son tour, entendu de la vie vertueuse de sa ressemblance féminine, il en parlait occasionnellement avec plaisir et, immédiatement avant sa mort, il lui envoya son pauvre manteau en signe de sa haute considération. Ste Élisabeth accepta le don du patriarche et depuis ce temps-là, elle s'en habillait de préférence, étant entièrement enchantée de l'esprit franciscain. Probablement elle fit la connaissance de cet esprit par son confesseur le frère Rüdiger, l'un des premiers imitateurs du St. François en Allemagne. L'effet le plus immédiat et le plus profond de l'esprit franciscain se manifestait dans la vie de Ste Élisabeth par la haute appréciation de la pauvreté. Elle aurait préféré l'état d'une mendicante pour gagner sa vie en quêtant des aumônes par les rues. Mais ne pouvant pas faire ainsi, elle voulait devenir pauvre au moins par ses vêtements et par sa manière de vivre la plus simple. D'ailleurs, dans son état de veuve elle évitait l'oisiveté.

La seconde manifestation de l'esprit franciscain dans la vie de Ste Élisabeth est le désir de la compassion pour le Christ souffrant, avec la dure pénitence sans y aller jusqu'à devenir mélancolique. Elle tâchait d'imiter son idéal aussi en conservant en soi-même et dans les autres sans diminution «d'onction de l'âme et l'huile de la joie». Finalement l'effet de l'esprit franciscain se met en évidence dans ses œuvres de charité. Parce que Ste Élisabeth devint, à proprement parler, seulement après avoir éprouvé l'esprit franciscain, la mère charitable des

malades du corps et de l'âme et qui avait soin surtout des pauvres lépreux. C'est ainsi que le rejeton royal devint spontanément l'ouvrière alliée du jeune bourgeois italien dans le détournement de la révolution sociale, économique et religieuse qui s'approchait avec un périlleux mugissement et menaçait d'anéantir toute la culture du moyen âge.

